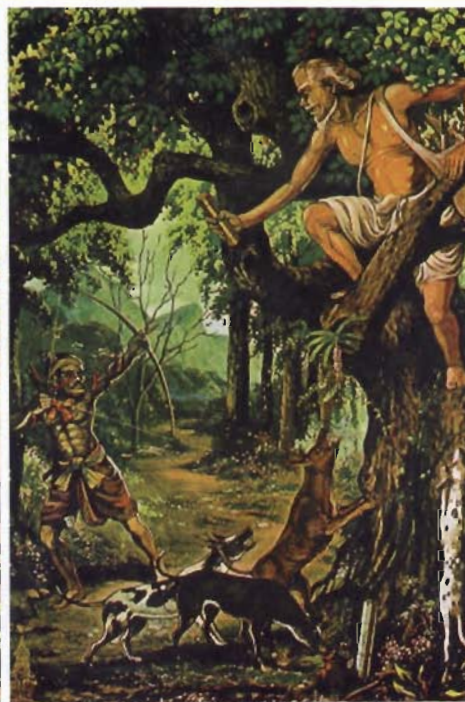

อนุสรณ์เทศน์มหาชาติพระเวสสันดรชาดก

วันที่ ๑-๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

ณ หอประชุมอารัง บั้วศรี มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี

พระพุทธรูปคุณิตศาสดา
มหาวิทยาลัยบูรพาภิรมงคล
พระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัย

คำนำ

ด้วยเหตุแห่งความศรัทธาเชื่อมั่นและนับถือในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้สร้างสรรค์ผลงานประพันธ์ทางด้านศาสนาขึ้นเพื่อใช้สืบทอดคุณธรรมในพระพุทธศาสนา ดังเช่น เรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก ที่พระสงฆ์นำไปใช้เทศนา โนมน้าวจิตใจพุทธศาสนิกชน เพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นและเกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา ยั่งยืนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีมหาวิทยาลัยบูรพา เป็นสถาบันการศึกษาและการวิจัย นอกจากให้การศึกษาดำเนินการและส่งเสริมงานวิจัยแล้ว ยังมีภารกิจที่สำคัญในด้านการบริการวิชาการ ทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม จึงได้จัดพิธีเทศน์มหาชาติขึ้น

การเทศน์มหาชาติ เป็นโบราณประเพณีที่มีการสืบทอดกันมานับแต่ครั้งกรุงสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน โดยถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติประจำปีที่นิยมจัดระหว่างในพรรษาจนถึงออกพรรษา หรือในโอกาสที่เหมาะสม นับเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาและจรรโลงวัฒนธรรมที่สูงส่งของไทย ด้วยการน้อมนำเรื่องราวเมื่อครั้งพุทธกาลที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยพระชาติสุดท้ายเป็นพระเวสสันดร โดยทรงบำเพ็ญทานบารมี ด้วยการบริจาคทรัพย์ศฤงคาร พระมเหสี พระโอรสและพระธิดา ซึ่งจัดเป็นมหากาพย์อันยิ่งใหญ่ ยากที่ปุถุชนคนธรรมดาโดยทั่วไปจะสามารถกระทำได้การมีโอกาสดำเนินการเทศน์มหาชาติ นับว่าได้อันสืบสันตติวงศ์ โดยแท้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีคติความเชื่อที่ว่าถ้าผู้ใดได้ฟังการเทศน์มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา ภายในวันเดียวจะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอารย์เมตไตร ผลานิสงส์จะส่งผลให้ผู้นั้นสมความมุ่งมาดปรารถนา ในสิ่งที่พึงประสงค์ และยังส่งผลให้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

การจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี อันเนื่องมาจากได้รับความเมตตาจาก ดร.พระครูวินัยธร มานพ กนตสีโล ที่ได้ให้ข้อคิด คำแนะนำในการดำเนินงานตลอดจนเป็นธุระเรื่องต่างๆ ขอรอบน้อมสวามิภักดิ์ในความเมตตาในครั้งนี้ด้วยความเคารพเป็นอย่างสูง ขอขอบพระคุณผู้มีจิตศรัทธาและบุคลากรมหาวิทยาลัยบูรพาทุกท่านที่เข้าร่วมเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์และได้ร่วมประกอบบุญงานบรรลุมรรคผลตามวัตถุประสงค์

ในนามมหาวิทยาลัยบูรพาขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของทุกท่านที่ได้ร่วมสืบทอดวัฒนธรรมชั้นสูงทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งเป็นการธำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทยและขอผลบุญที่ทุกท่านได้ร่วมร่างกาย แรงใจและแรงศรัทธาในการจัดงานครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ทุกท่านปราศจากทุกข์โศกโรคภัยอุปัทวอันตรายต่างๆ และขอให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ สมบูรณ์ด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อยู่ภายใต้ร่มเงาของพระพุทธศาสนา ให้มีชีวิตเจริญก้าวหน้าปรารถนาสิ่งใดอันเป็นไปโดยชอบ ขอให้สำเร็จสมปรารถนาทุกประการ

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์สมพล พงศ์ไทย)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

กำหนดการ “เทคนัมหาชาติ”

วันที่ ๑ - ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

ณ หอประชุมอำนวยการ บัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา

.....

วันพฤหัสบดีที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

เวลา ๐๘:๐๐ - ๐๙:๐๐ น. โหมโรงเช้า
ขบวนแห่เข้าหอประชุม

เวลา ๐๙:๐๐ - ๑๐:๐๐ น. ประธานในพิธี ศาสตราจารย์ นายแพทย์สมพล พงศ์ไทย อธิการบดี
เทน้ำพระพุทธรูปในชั้นนํ้ามนต์
จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
จุดเทียนส่งธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์
(ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นนํ้ามนต์
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์คาถาพัน โดย ดร.พระมหากรวิก อหีสโก
วัดสุทัศน์เทพวราราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
พระเทศน์จบ
ประธานประจำกัณฑ์ ศาสตราจารย์ นายแพทย์สมพล พงศ์ไทย อธิการบดี
ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดนํ้ารับพร
บรรเลงเพลงสาธุการ

เวลา ๑๐:๐๐ น. เป็นต้นไป เริ่มการเทศน์เรียงกัณฑ์

เวลา ๑๐:๐๐ - ๑๑:๐๐ น. ประธานประจำกัณฑ์ทศพร
๑. อาจารย์เสรี ชีโนดม
รองอธิการบดีฝ่ายวิทยาเขตสระแก้ว
๒. ดร.วศิน ยูวนะเดมิย์

รองอธิการบดีฝ่ายวิทยาเขตจันทบุรี

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
 จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
 (ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
 ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
 พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์เทศพร ๑๙ พระคาถา
 โดย พระราชธรรมวาที
 วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
 ประธานประจำกัณฑ์เทศพรจุดเทียนเดินคาถาที่ชันน้ำมนต์
 พระเทศน์จบ
 ประธานประจำกัณฑ์เทศพรประเคนเครื่องไทยธรรม
 กัณฑ์เทศน์
 ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
 บรรเลงเพลงสาธุการ

เวลา ๑๑:๐๐ – ๑๑:๔๕ น. พักรับประทานอาหารกลางวันตามอัธยาศัย

เวลา ๑๑:๔๕ – ๑๒:๐๐ น. ปีพาทย์บรรเลงเพลงไทย

เวลา ๑๒:๐๐ – ๑๓:๐๐ น. ประธานประจำกัณฑ์ทิมพานต์

๑. นายแพทย์วรรณะ อุนากุล
 ผู้รักษาการแทนคณบดีคณะแพทยศาสตร์
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชนีภรณ์ ทรัพย์ภรานนท์
 คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
 จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
 (ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
 ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
 พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์ทิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา
 โดย พระมหาสิน รุฒิเมโธ วัดหลักสี่

พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร

ประธานประจำกัณฑ์หิมพานต์จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

ประธานประจำกัณฑ์หิมพานต์ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงดวงพระธาตุ

เวลา ๑๓:๐๐ – ๑๔:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรพต วิรุณราช

คณบดีวิทยาลัยพาณิชยศาสตร์และ

ผู้รักษาการแทนรองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

เทศน์กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถา

โดย พระราชธรรมวาที

วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

ประธานประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์

พระเทศน์จบ

ประธานประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงพญาโศก

เวลา ๑๔:๐๐ – ๑๕:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์วันปเวสน์

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรางคณา ธรรมลิขิต

ผู้อำนวยการสำนักคอมพิวเตอร์ และผู้รักษาการ

แทนคณบดีคณะวิทยาการสารสนเทศ

๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์

นายแพทย์พิสิษฐ์ พิริยาพรพรณ

ผู้รักษาการแทนผู้อำนวยการ

ศูนย์วิทยาศาสตร์สุขภาพ

๓. นางวันทนา กิติศรีวรรณพันธุ์
ผู้อำนวยการสำนักหอสมุด
๔. ดร.วรเทพ มุธุวรรณ
ผู้อำนวยการสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล
จุดรูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์วันปเวสน์ ๕๗ พระคาถา
โดย พระมหาสม สุทธิภาโส วัดหลักสี่
พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร
ประธานประจำกัณฑ์วันปเวสน์จุดเทียนเดินคาถาที่ขึ้นน้ำมนต์
พระเทศน์จบ
ประธานประจำกัณฑ์วันปเวสน์ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงพญาเดิน

เวลา ๑๕:๐๐ - ๑๖:๐๐ น.

- ประธานประจำกัณฑ์ชูชก
๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชนี นนทศักดิ์
คณบดีคณะการจัดการและการท่องเที่ยว
 ๒. ดร.บุญรอด บุญเกิด
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 ๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สัมพันธ์ ยศสมศักดิ์
คณบดีคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์
 ๔. ดร.สุพรรณ กาญจนสุธรรม
คณบดีคณะภูมิสารสนเทศศาสตร์
 ๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาดา กรเพชรปาลี
คณบดีวิทยาลัยวิทยาการวิจัย และวิทยาการปัญญา
- จุดรูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์ชูชก ๗๙ พระคาถา
โดย ดร.พระครูวินัยธร มาณพ กนตสีโล
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
ประธานประจำกัณฑ์ชูชกจุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์
พระเทศน์จบ
ประธานประจำกัณฑ์ชูชกประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงเช่นเหล่า

เวลา ๑๖:๐๐ - ๑๗:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์จุลพน
๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุษาวดี ตันติวรานุรักษ์
คณบดีคณะวิทยาศาสตร์
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อานนท์ ไชยสุริยา
ผู้รักษาการแทนรองผู้อำนวยการสถาบันภาษา
๓. นางธนวรรณ ศักดาแก้วปนาท
หัวหน้าสำนักงานสภามหาวิทยาลัย
จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์จุลพน ๓๕ พระคาถา
โดย สามเณรกิตติ ขอนครบุรี วัดสระเกศ
กรุงเทพมหานคร
ประธานประจำกัณฑ์จุลพนจุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์
พระเทศน์จบ
ประธานประจำกัณฑ์จุลพนประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงคูกุพาทย์

วันศุกร์ที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

เวลา ๐๗:๐๐ - ๐๘:๐๐ น. โหมโรงเทศน์

เวลา ๐๘:๐๐ - ๐๙:๐๐ น. ประธานประจำกัณฑ์มหาพน
 รองศาสตราจารย์ ดร.เรณู พงษ์เรืองพันธุ์
 คณบดีวิทยาลัยนานาชาติ
 จุฑชุป์ เทียน บูชาพระรัตนตรัย
 จุดเทียนส่งธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
 (เป็พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
 ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
 พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์มหาพน ๘๐ พระคาถา
 โดย พระราชวิสุทธิดิลก วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร
 ประธานประจำกัณฑ์มหาพนจุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้้ามนต์
 พระเทศน์จบ
 ประธานประจำกัณฑ์มหาพนประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
 ผู้สดับธรรมกรวดน้้ารับพร
 บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงเชิดกลอง

เวลา ๐๙:๐๐ - ๑๐:๐๐ น. ประธานประจำกัณฑ์กุมาร
 พ.ต.อ.อิทธิพร โพธิ์ทอง ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรแสนสุข
 ดร.มานะ เขาวรัตน์
 คณบดีคณะโลจิสติกส์
 จุฑชุป์ เทียน บูชาพระรัตนตรัย
 จุดเทียนส่งธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
 (เป็พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
 ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
 พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ พระคาถา
 โดย พระราชวิสุทธิดิลก วัดสามพระยา
 กรุงเทพมหานคร
 ประธานประจำกัณฑ์กุมารจุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้้ามนต์

พระเทศน์จบ

ประธานประจำกัณฑ์ कुमारประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงโอด - เชิดฉิ่ง

เวลา ๑๐:๐๐ - ๑๑:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์มัทรี

๑. รองศาสตราจารย์เทพศักดิ์ ทองนพคุณ
คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
และผู้จัดการแทนผู้อำนวยการ
สำนักบริการวิชาการ

๒. รองศาสตราจารย์ ดร.มนตรี แย้มกสิกร
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

๓. อาจารย์สัมพันธ์ไชญ์ เอื้อศิลป์
ผู้จัดการแทนผู้อำนวยการสถาบันวิจัย
วัฒนธรรมและศิลปะ

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

เทศน์กัณฑ์มัทรี ๙๐ พระคาถา

โดย พระมหาจรรุวัฒน์ จรณธมโม

วัดบางรักใหญ่ อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี

ประธานประจำกัณฑ์มัทรีจุดเทียนเดินคาถาที่ขึ้นน้ำมันต์

พระเทศน์จบ

ประธานประจำกัณฑ์ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงทยอยโอด

เวลา ๑๑:๐๐ - ๑๑:๔๕ น.

พักรับประทานอาหารกลางวันตามอัธยาศัย

เวลา ๑๑:๔๕ - ๑๒:๐๐ น.

ปีพาทย์บรรเลงเพลงไทย

เวลา ๑๒:๐๐ – ๑๓:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์สักกบรรพ

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.สินธุ์ชัย แก้วกิติชัย
คณบดีคณะเภสัชศาสตร์

๒. รองศาสตราจารย์ ดร.วสุธร ต้นวัฒนกุล
คณบดีคณะสาธารณสุขศาสตร์

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

เทศน์กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา

โดย พระมหาจรรูวัฒน์ จรณธมโม

วัดบางรักใหญ่ อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี

ประธานประจำกัณฑ์สักกบรรพจุดเทียนเดินคาถาที่ขัณฑ์น้ามนต์

พระเทศน์จบ

ประธานประจำกัณฑ์ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร

บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงกลม

เวลา ๑๓:๐๐ – ๑๔:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์มหाराช

๑. รองศาสตราจารย์ชารี มณีศรี

๒. ดร.สุนงนาท สุตะบุตร นายกสภาคณบดีเกษมมหาวิทยาลัยบูรพา

๓. รองศาสตราจารย์ ดร.กุหลาบ รัตนสังฆธรรม

๔. รองศาสตราจารย์ ดร.วสุธร ต้นวัฒนกุล

๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิศมัย เสรีขจรกิจเจริญ

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์

(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)

ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์

พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม

เทศน์กัณฑ์มหाराช ๖๙ พระคาถา

โดย ดร. พระครูวินัยธร มานพ กนดสีโล
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
กรุงเทพมหานคร
ประธานประจำกัณฑ์มหाराชจุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์
พระเทศน์จบ
ประธานประจำกัณฑ์ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงกราวนอก

เวลา ๑๔:๐๐ - ๑๕:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์
๑. นายแพทย์วิชาญ เกิดวิชัย
คณบดีคณะกรรมการแพทย์แผนไทยอภัยภูเบศร
๒. ดร.ศักดิ์ชาย พิทักษ์วงศ์
คณบดีคณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
๓. รองศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ มีรัตน์
คณบดีคณะสหเวชศาสตร์

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถา
โดย ดร.พระมหากรวิก อหีสโก
วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
ประธานประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์
พระเทศน์จบ
ประธานประจำกัณฑ์ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงตระนอน

เวลา ๑๕:๐๐ - ๑๖:๐๐ น.

ประธานประจำกัณฑ์นครกัณฑ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พจน์ีย์ ธารเสนา
คณบดีวิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ

จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์
(ปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ)
ถวายตาลปัตร และพระคัมภีร์
พิธีกรอาราธนาศีล รับศีล แล้วอาราธนาธรรม
เทศน์กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา
โดย ดร.พระครูวินัยธร มาณพ กนตสีโล
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
ประธานประจำกัณฑ์นครกัณฑ์จุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ามนต์
พระเทศน์จบ
ประธานประจำกัณฑ์ประเคนเครื่องไทยธรรมกัณฑ์เทศน์
ผู้สดับธรรมกรวดน้ำรับพร
บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์เพลงทะเลแยกทองโยน
พระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ผู้ฟังเทศน์
โปรยทานแจกน้ามนต์
สัมสุกถูกไม้ประกอบพิธี
บรรเลงเพลงสาธุการ มหาชัย และเชิด - กราวรำ

เทศน์มหาชาติ

มหาวิทยาลัยบูรพา

ณ หอประชุมอารัง บัวศรี มหาวิทยาลัยบูรพา บางแสน จ.ชลบุรี
วันที่ ๑ - ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

เทศน์คาถาพัน

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สมพล พงศ์ไทย อธิการบดี ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
จุดเทียนส่องธรรมที่ธรรมมาสน์เทศน์ และจุดเทียนเดินคาถาที่ชั้นน้ำมนต์ สำหรับการเทศน์คาถาพัน

เทศน์คาถาพัน โดย ดร.พระมหากรวิก อหิสโก วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร

นอกจากอานิสงส์โดยรวมในการฟังเทศน์มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ แล้วในแต่ละกัณฑ์ยังมีอานิสงส์แยกย่อยออกไปอีก ซึ่งในแต่ละกัณฑ์ก็มีอานิสงส์แตกต่างกันไป เรียกว่าแล้วแต่ใครอยากจะได้อานิสงส์ของกัณฑ์ไหนก็บูชากัณฑ์นั้นไป ดังนี้

กัณฑ์ทศพร

ประธานประจำกัณฑ์ทศพร ได้แก่

๑. อาจารย์เสรี ชีโนดม

รองอธิการบดีฝ่ายวิทยาเขตสระแก้ว

๒. ดร.วศิน ยูวนะเดมีย์

รองอธิการบดีฝ่ายวิทยาเขตจันทบุรี

เทศน์กัณฑ์ทศพร ๑๙ พระคาถา โดย พระราชาธรรมวาที วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

ผู้ใดบูชากัณฑ์ทศพร จะได้อานิสงส์ดังนี้ จะได้รับทรัพย์สมบัติดังปรารถนา ถ้าเป็นสตรีจะได้สามีเป็นที่ชอบเนื้อเอกริณีใจ ถ้าเป็นบุรุษจะได้ภรรยาเป็นที่ต้องประสงค์ ทั้งจะได้บุตรหญิงชายเป็นคนว่านอนสอนง่าย มีรูปกายงดงาม มีความประพฤติดี กิริยาวาจาเรียบร้อยทุกประการ

กัณฑ์หิมพานต์

ประธานประจำกัณฑ์หิมพานต์

๑. นายแพทย์วรรณะ อุณากุล

ผู้รักษาการแทนคณบดีคณะแพทยศาสตร์

๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชনীภรณ์ ทรัพย์ภรณ์

คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์

เทศน์กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา โดย พระมหาสิน ฐิตเมโธ วัดหลักสี่ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร

ผู้ใฝ่บูชากัณฑ์หิมพานต์ จะได้อานิสงส์ดังนี้ ย่อมได้ในสิ่งที่ปรารถนาทุกประการ ครั้นตายไปแล้ว จะได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติอันโอฬาร มีบริวารแวดล้อมบำรุงบำเรออยู่เป็นนิจ ครั้นจุติจากสวรรค์แล้วจะลงมาเกิดในตระกูลชาติดิยเมมหาศาล หรือตระกูลพราหมณ์มหาศาลอันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ ศฤงคาร บริวารมากมายนานาประการ เช่น โค กระบือ ช้าง ม้า รถ ยานพาหนะ นับประมาณมิได้ ประกอบด้วยความสุขกายสบายใจทุกๆ อริยาบถ

กัณฑ์ทานกัณฑ์

ประธานประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรพต วิรุณราช

คณบดีวิทยาลัยพณิชยศาสตร์

และผู้จัดการแผนรองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ

เทศน์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถา โดย พระราชธรรมวาทी วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

ผู้ใดบูชากัณฑ์ทานกัณฑ์ จะได้อานิสงส์ดังนี้ จะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ทาส ทาสี และ สัตว์สองเท้าสี่เท้า ครั้นตายแล้วจะไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรแวดล้อมมากมาย เสวยสุข อยู่ในปราสาทแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ

กัณฑ์วนปเวศน์

ประธานประจำกัณฑ์วนปเวศน์

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรางคณา ธรรมลิขิต
ผู้อำนวยการสำนักคอมพิวเตอร์
และผู้จัดการแทนคณบดีคณะวิทยาการสารสนเทศ
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์พิสิษฐ์ พิริยาพรรณ
ผู้จัดการแทนรองคณบดี ฝ่ายบริการคณะแพทยศาสตร์
และผู้จัดการแทนผู้อำนวยการศูนย์วิทยาศาสตร์สุขภาพ
๓. นางวันทนา กิตติศรีวรพันธ์
ผู้อำนวยการสำนักหอสมุด
๔. ดร.วรเทพ มธุวรณ
ผู้อำนวยการสถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล

เทศน์กัณฑ์วนประเวศน์ ๕๗ พระคาถา โดย พระมหาสม สุทธิปภาโส วัดหลักสี่ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร

ผู้โดยชากัณฑ์วนปเวศน์ จะได้อานิสงส์ดังนี้ จะได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า จะได้เป็นบรมกษัตริย์ในชมพูทวีปเป็นผู้ทรงปรีชา เฉลียวฉลาด สามารถปราบอริราชศัตรูให้ย่อยยับไป

กัณฑ์ชูชก

ประธานประจำกัณฑ์ชูชก

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พีชนี นนทศักดิ์
คณบดีคณะกรรมการจัดการและการท่องเที่ยว
๒. ดร.บุญรอด บุญเกิด
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์
คณบดีคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์
๔. รองศาสตราจารย์ ดร.สุพรรณ กาญจนสุธรรม
คณบดีคณะภูมิสารสนเทศศาสตร์
๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ กรเพชรปานี
คณบดีวิทยาลัยวิทยาการวิจัยและวิทยาการปัญญา

เทศน์กัณฑ์ชูชก ๗๙ พระคาถา โดย ดร. พระครูวินัยธร มานพ กนตสีโล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ผู้ใดบูชากัณฑ์ชูชก จะได้อันสงส์ดังนี้ จะได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยสมบัติอันงดงามกว่าชนทั้งหลายจะเจรรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาะโสต แม้จะได้สามภรรยาและบุตรธิดา ก็ล้วนแต่มีรูปทรงงดงามสอนง่าย

กัณฑ์จุลพน

ประธานประจำกัณฑ์จุลพน

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุษาวดี ดันติวรานุรักษ์
คณบดีคณะวิทยาศาสตร์
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อานนท์ ไชยสุริยา
ผู้รักษาการแทนรองผู้อำนวยการสถาบันภาษา
๓. นางธนวรรณ ศักดาแก้วปนาท
หัวหน้าสำนักงานสภามหาวิทยาลัย

เทศน์กัณฑ์จุลพน ๓๕ พระคาถา โดย สามเณรกิตติ ขอนครบุรี วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

ผู้ใดบูชากัณฑ์จุลพน จะได้อานิสงส์ดังนี้ แม้จะบังเกิดในภพใดๆ จะเป็นผู้สมบุญด้วยทรัพย์บริวาร จะมีอุทยานอัน ดารดาษด้วยดอกไม้หอมตลบไป แล้วจะมีสระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยปทุมชาติ ครั้นตายไปแล้วก็ได้เสวยทิพย์สมบัติในโลกหน้าสืบไป

กัณฑ์มหาพน

ประธานประจำกัณฑ์มหาพน

รองศาสตราจารย์ ดร.เรณู พงษ์เรืองพันธุ์
คณบดีวิทยาลัยนานาชาติ

เทศน์กัณฑ์มหาพน ๘๐ พระคาถา โดย พระราชวิสุทธิดิลก วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร

ผู้ใดบูชากัณฑ์มหาพน จะได้อานิสงส์ดังนี้ จะได้เสวยสมบัติในดาวดึงส์เทวโลก และจะได้ลงมาเกิดเป็นกษัตริย์มหาศาล มีทรัพย์ศฤงคารบริวารมาก มีอุทยานและสระโบกขรณีเป็นที่ประพาส เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศักดิ์านุภาพเฟื่องฟูไปทั่วชมพูทวีป อีกจักได้เสวยอาหารทิพย์เป็นนิจันรินดร

กัณฑ์ कुमार

ประธานประจำกัณฑ์ कुमार

๑. พ.ต.อ.อิทธิพร โพธิ์ทอง

ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรแสนสุข

๒. ดร.มานะ เขาวรัตน์ คณบดีคณะโลจิสติกส์

เทศน์กัณฑ์ कुमार ๑๐๑ พระคาถา โดย พระราชวิสุทธิติลก วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร

ผู้ใดบูชากัณฑ์ कुमार จะได้อานิสงส์ดังนี้ ย่อมประสบความสำเร็จในสิ่งที่พึงปรารถนาครั้งนตาย
ไปได้เกิดในฉกามาพจรสวรรค์ ในสมัยที่พระศรีอาริยมตไตรยมานอุบัติก็จะได้พบศาสนาของพระองค์
จะได้ถือปฏิสนธิในตระกูลกษัตริย์ ตลอดจนได้สดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์แล้วบรรลु
พระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง ๔ ด้วยบุญราศีที่ได้อบรมไว้

กัณฑ์มัทรี

ประธานประจำกัณฑ์มัทรี

๑. รองศาสตราจารย์เทพศักดิ์ ทองนพคุณ
คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
และผู้อำนวยการแทนผู้อำนวยการสำนักบริการวิชาการ
๒. รองศาสตราจารย์ ดร.มนตรี แย้มกสิกร
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
๓. อาจารย์สันทีไฉญ์ เอื้อศิลป์
ผู้อำนวยการแทนผู้อำนวยการสถาบันวิจัยวัฒนธรรมและศิลปะ

เทศน์กัณฑ์มัทรี ๙๐ พระคาถา โดย พระมหาจรรุวัฒน์ จรณธมโม วัดบางรักใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

ผู้ใฝ่บูชากัณฑ์มัทรี จะได้านิสงส์ดังนี้ เกิดในโลกหน้าจะเป็นผู้มั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นผู้มีอายุยืนยาว ทั้งประกอบด้วยรูปโฉมงดงามกว่าคนทั้งหลาย จะไปในที่ใดๆ ก็จะมีแต่ความสุข ทุกแห่งหน

กัณฑ์สักกบรรพ

ประธานประจำกัณฑ์สักกบรรพ

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.สินธุ์ชัย แก้วกิติชัย
คณบดีคณะเภสัชศาสตร์

๒. รองศาสตราจารย์ ดร.วสุธร ตันวัฒนกุล
คณบดีคณะสาธารณสุขศาสตร์

เทศน์กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา โดย พระมหาจรรูวัฒน จรรย์ธมโม วัดบางรักใหญ่ จังหวัด
นนทบุรี

ผู้ใฝ่บูชากัณฑ์สักกบรรพ จะได้อานิสงส์ดังนี้ จะได้เป็นผู้เจริญด้วยลาภ ยศ ตลอดจนจตุรพิธพร
ทั้ง ๔ ประการ ได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาล

กัณฑ์มหाराช

ประธานประจำกัณฑ์มหाराช

๑. รองศาสตราจารย์ชารี มณีศรี

๒. นางสุนงนาท สุตะบุตร

นายกสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยบูรพา

๓. รองศาสตราจารย์ ดร.กุหลาบ รัตนสังข์ธรรม

๔. รองศาสตราจารย์ ดร.วสุธร ตันวัฒน์กุล

คณบดีคณะสาธารณสุขศาสตร์

๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิศมัย เสรีขจรกิจเจริญ

เทศน์กัณฑ์มหाराช ๒๙ พระคาถา โดย ดร. พระครูวินัยธร มานพ กนต์สีโล ผู้ช่วยเจ้าอาวาส
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ผู้ใดบูชากัณฑ์มหाराช จะได้อานิสงส์ดังนี้ จะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ
เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราชา เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปเสวยทิพย์สมบัติในภพมาพจรสวรรค์
มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัติอันตัดเสียซึ่งชาติขรา พยาธิ มรณะ
พ้นจากโอฆะทั้งสาม มีการโมฆะ เป็นต้น

กัณฑ์ฉกษัตริย์

ประธานประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์

๑. นายแพทย์วิชาญ เกติวิชัย
คณบดีคณะกรรมการแพทย์แผนไทยอภัยภูเบศร
๒. ดร.ศักดิ์ชาย พิทักษ์วงศ์
คณบดีคณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
๓. รองศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ มีรัตน์
คณบดีคณะสหเวชศาสตร์

เทศน์กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถา โดย ดร.พระมหากรรวิภ อหีสโก วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร

ผู้ใดบูชากัณฑ์ฉกษัตริย์ จะได้อานิสงส์ดังนี้ จะได้เป็นผู้เจริญด้วยพร ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละทุก ๆ ขาดิแล

กัณฑ์นครกัณฑ์

ประธานประจำกัณฑ์นครกัณฑ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พจน์ีย์ ธารเสนา
คณบดีวิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ

เทศน์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา โดย ดร. พระครูวินัยธร มานพ กนต์สีโล ผู้ช่วยเจ้าอาวาส
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ผู้โดยชากัณฑ์นครกัณฑ์ จะได้อานิสงส์ดังนี้ จะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศาตคณาญาติ ข้าทาส
ชายหญิง ภรรยาสามี หรือบิดามารดา เป็นต้น อยู่พร้อมหน้ากันโดยความผาสุก ปราศจากโรคพาธทั้งปวง
จะทำการใดๆ ก็พร้อมเพรียงกัน ยิ่งการงานนั้นๆ ให้สำเร็จจุลวงไปด้วยดี

	หน้า
คำนำ	ก
กำหนดการ	ข-ฎ
ประมวลภาพอนุสรณ์เทศน์มหาชาติ	ฎ-ฬ
เทศน์มหาชาติ	๑
ทศชาติชาดก (พระเจ้าสิบทิศ)	๑
ประเพณีการเทศน์มหาชาติ	๔
ระเบียบพิธีในการเทศน์มหาชาติ	๙
เครื่องกัณฑ์เทศน์	๑๐
พระผู้เทศน์มหาชาติ	๑๒
วิธีการเทศน์มหาชาติ	๑๓
ทำนองเทศน์มหาชาติ	๑๕
การบรรเลงปี่พาทย์ในงานเทศน์มหาชาติ	๑๘
ความเชื่อในการบูชาเทศน์มหาชาติ	๒๐
ผู้นิพนธ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก	๒๑
รูปแบบและขั้นตอนการเทศน์มหาชาติ	๒๒
บุพกรรมของพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา พระขาลี ชูชก นางอมิตตดา	๒๓
ประชุมชาดกกลับชาติ	๒๔
เนื้อเรื่องย่อ	
๑. กัณฑ์ทศพร	๒๕
๒. กัณฑ์หิมพานต์	๒๗
๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์	๓๐
๔. กัณฑ์วนปเวสน์ (วนประเวศน์)	๓๒
๕. กัณฑ์ชูชก	๓๔
๖. กัณฑ์จุลพน	๓๖
๗. กัณฑ์มหาพน	๓๘
๘. กัณฑ์กุมาร	๔๐
๙. กัณฑ์มัทรี	๔๓
๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ	๔๕
๑๑. กัณฑ์มหาธา	๔๗
๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์	๕๐
๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์	๕๒
อริยสัจ ๔	๕๔
บรรณานุกรม	๕๘

เทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติ เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนชาวไทยทุกภาคของประเทศซึ่งถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน จนเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของสังคมชาวพุทธไทย โดยมีความเชื่อว่า การฟังเทศน์มหาชาติทำให้ผู้ฟังได้บุญมาก และในขณะที่ฟังก็ได้รับความสนุกเพลิดเพลินไปด้วย ถ้ายิ่งพระเทศน์เสียงดีก็ยิ่งทำให้ฟังซาบซึ้งยิ่งขึ้น เทศน์มหาชาติเป็นงานใหญ่ ไม่มีใครสามารถจัดให้มีขึ้นมาได้โดยลำพัง วัดใดจะจัดให้มีเทศน์มหาชาติจะต้องเริ่มด้วยการระดมกำลังคน ประชุมปรึกษาหารือแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบวางแผนดำเนินงานไว้แต่เนิ่นๆ เช่น จัดทำความสะอาดบริเวณวัด ประดับตกแต่งธรรมาสน์ ศาลาการเปรียญ เตรียมหาต้นกล้วย ต้นอ้อย ตลอดจนจัดทำธงทิวประดับประตูกำแพงวัด เป็นต้น จัดได้ว่าเป็นงานใหญ่ในรอบปีเลยทีเดียว การเตรียมงานเทศน์มหาชาติ จึงเป็นประเพณีที่สร้างสรรค์ ความสามัคคีของประชาชน ทำให้ประชาชนรู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ รู้จักแบ่งหน้าที่และรับผิดชอบร่วมกัน

คำว่า “เทศน์มหาชาติ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๒:๕๔๑:๘๓๘) ให้ความหมาย “เทศน์” ว่าการแสดงธรรมสั่งสอนในทางศาสนา และ “มหาชาติ” น. เรียกเวสสันดรชาดก ว่า มหาชาติ มี ๑๓ กัณฑ์, การมีเทศน์ เรื่องมหาเวสสันดรชาดกเรียกว่า มีเทศน์มหาชาติ

เทศน์มหาชาติเป็นการพรรณนาถึง “เรื่องพระเวสสันดรชาดก” คำว่า “ชาดก” นั้นเป็นชื่อเรียกคัมภีร์ประเภทหนึ่งของพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอนประเภทบุคลาธิษฐาน คือ ยกตัวละครขึ้นมาเล่า แล้วสอดแทรกคำสอนเข้าไปในการเล่าเรื่องนั้นๆ ชาดกมีอยู่มากมาย แต่ที่นับว่าสำคัญที่สุดมีอยู่ ๑๐ ชาดกหรือสิบชาติ ตามที่นิยมเรียกกันว่า “พระเจ้าสิบชาติ” ในแต่ละชาติพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีต่างๆ กัน เพื่อมุ่งหวังที่จะให้สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ

การบำเพ็ญบารมีก็คือการกระทำความดี ซึ่งดูเหมือนเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลเป็นเรื่องเฉพาะตัว ไม่เกี่ยวกับผู้อื่นหรือส่วนรวม แต่ตามความเป็นจริงแล้วการบำเพ็ญบารมีนั้นย่อมจะทำให้เกิดผลดีทั้งแก่ตัวผู้กระทำและประชาชน โดยส่วนรวมโดยแท้ เช่น “การบำเพ็ญสัจจะบารมี” ผู้บำเพ็ญยึดมั่นแต่เฉพาะความเป็นจริง ความเที่ยงตรง บุคคลอื่นได้รับผลก็คือ ไม่ถูกหลอกลวง เป็นต้น อนึ่ง การบำเพ็ญบารมีนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น หรือ ๓ ระดับคือ ระดับธรรมดาขั้นต้น ๆ เรียกว่า “บารมี” ระดับสูงคือระดับที่ทำได้ค่อนข้างยากเรียกว่า “อุปัชฌายะบารมี” และระดับสูงสุดคือระดับที่บุคคลซึ่งยังเป็นปุถุชนอยู่ไม่สามารถจะทำได้เรียกว่า “ปรมัตถบารมี”

ทศชาติชาดก (พระเจ้าสิบชาติ)

อดีตกาลไกลโพ้น พระพุทธองค์ได้เสวยพระชาติมาแล้ว ๑๐ พระชาติ เรื่องพระเจ้าสิบชาติหรือทศชาติชาดกเป็นเรื่องที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ชื่อ “มหานิบาตชาดก” ได้แก่ พระเทมียไ้ พระชนก สุวรรณสาม พระเนมิราชพระมโหสถ พระภูริทัต พระจันทราช พระพรหมนารถ วิฑูรย์บัณฑิต และพระเวสสันดร ซึ่งย่อหัวใจพระเจ้าสิบชาติ ดังนี้ เต ช สุ เม ม ภู จ นา วิ เว ในชาติสุดท้ายเรียกว่า

มหาชาติหรือมหาชาติกั ซึ่งหมายถึง ชาตก เรื่องยิ่งใหญ่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง ๓ ระดับทุกชาติ ดังนั้น รวมสิบชาติจึงเป็น ๓๐ ระดับ เรียกว่า “บารมี ๓๐ ทศน์” ชาติทั้งสิบนั้น เรียงตามลำดับดังนี้

๑. เตมียชาตก

พระเตมียไ้ บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี คือ การออกบวชหรือออกจากกาม

๒. มหาชนกชาตก

พระชนก บำเพ็ญวิริยะบารมี คือ ความเพียร

๓. สุวรรณสามชาตก

พระสุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี คือ ประสงค์ให้คนอื่นมีความสุข

๔. เนมิราชชาตก

พระเนมิราช บำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี คือ มีความตั้งใจแน่วแน่

๕. มโหสถชาตก

พระมโหสถ บำเพ็ญปัญญาบารมี คือ มีความรับผิดชอบ

๖. ภูริทัตชาตก

พระภูริทัต บำเพ็ญศีลบารมี คือ รักษาศีลอย่างเคร่งครัด

๗. จันทกุมารชาตก

พระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี คือ ความอดทนอดกลั้น

๘. นารทชาตก

พระนารท บำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ ความวางเฉย ไม่หวั่นไหว

๙. วิฑูรชาตก

พระวิฑูร บำเพ็ญสัจจะบารมี คือ ความจริงความเที่ยงตรง

๑๐. เวสสันดรชาตก

พระเวสสันดรชาตก บำเพ็ญทานบารมี คือ ความเสียสละ เพื่อความสุขของคนอื่น

การที่เรียกเวสสันดรชาตกว่า “มหาชาติ” นั้น น่าจะมีเฉพาะในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย และไม่เรียกชาตกเรื่องอื่นๆ ว่ามหาชาติ ชาตกเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเวสสันดรชาตกที่เน้นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นที่รู้จักในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่สมัยทวาราวดีแล้ว เพราะสังคมทวาราวดีมีค่านิยมในเรื่องการสร้างสมบุญญาบารมี มหาชาติคือเรื่องเวสสันดรชาตก หรือมหาเวสสันดรชาตก ที่มีความสำคัญกว่าชาตกเรื่องอื่นๆ เพราะปรากฏพระบารมีของพระโพธิสัตว์ครบถ้วนบริบูรณ์ทั้ง ๑๐ ประการ คือ

๑. เนกขัมบารมี ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาเวทก

๒. วิริยะบารมี ทรงปฏิบัติธรรมมิได้ย่อหย่อน

๓. เมตตาบารมี เมื่อพราหมณ์จากเมืองกลิงคราชภูร์มาทูลขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ เพราะเมือง

กลิงคราษฎร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ และเมื่อชุกมาทูลขอสองกุมารโดยอ้างว่าตนได้รับความลำบากต่างๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย

๔. อธิษฐานบารมี คือ ทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จพระโพธิญาณเบื้องต้น แม้จะมีอุปสรรคก็มีได้ ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะตระหนักในน้ำพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

๕. ปัญญาบารมี ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช

๖. ศิลบารมี ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต

๗. ขันติบารมี ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่างๆ ขณะที่เดินทางมายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้เมื่อทอดพระเนตรเห็นชุกเขื่อนติสองพระกุมารอย่างทารุณ พระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้

๘. อุเบกขาบารมี เมื่อสองพระกุมารถูกชุกเขื่อนติวิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือ พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญอุเบกขาหรือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุกไปแล้ว

๙. สัจจะบารมี ทรงลั่นวาจาแยกพระกุมารให้ชุก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรงติดตามมาให้

๑๐. ทานบารมี ทรงบริจาคทรัพย์สิน ช้าง ม้า ราชรถ พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี

การบำเพ็ญทานนี้เป็นเรื่องที่สืบ เป็นเรื่องสุดท้ายของพระเจ้าสิบชาติ เป็นเรื่องที่มีผู้รู้จักกันมากตั้งแต่โบราณกาลมาทีเดียว จึงมีการเทศน์ที่เรียกกันว่า มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งแต่งเป็นร้อยยาวอย่างเพราะพริ้งสมัยพระบรมโกศกษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาก็ได้แต่งมหาชาติคำหลวง อันประกอบไปด้วยร้อยและโคลงเป็นทำนองสำหรับสวดให้ผู้ที่มาจำในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓) ใช้พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส กัณฑ์มหาราช เป็นแบบเรียน โดยเฉพาะในแหล่งที่ ๑๓ ตอนจัดพล มีกลบทอยู่ถึง ๓ กลบทด้วยกัน คือ กลบทยติภังค์ กลบทกบตันสลักเพชร และกลบทนาคริพันธ์

“เวสสันดรชาดก” เป็นพระชาติสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ และพระชาติต่อไปก็ได้บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระชาติที่เป็นเวสสันดรนี้พระองค์บำเพ็ญทานบารมีครบทั้ง ๓ ระดับ เริ่มด้วยการเสียสละทรัพย์สินของพระองค์ ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่ได้รับความเดือดร้อนทั่วไปเป็นทานบารมีระดับแรก ขั้นที่สองเป็นขั้นที่บุคคลทั่วไปน้อยคนจะสามารถทำได้คือเสียสละเลือดเนื้อของพระองค์ให้เป็นทาน เช่น ให้อวัยวะเป็นทาน เป็นต้น ระดับสูงสุดพระองค์ยอมเสียสละแม้กระทั่งชีวิตเพื่อให้เป็นทาน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าสิ่งใดจะเป็นความสุขของปวงชน พระองค์ยอมเสียสละได้ทุกอย่างแม้กระทั่งชีวิต

เวสสันดรชาดกปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นคาถาภาษาบาลีนับได้ ๑,๐๐๐ พระคาถา เป็นพระพุทธวจนะที่อยู่ในรูปคาถา คือคำร้อยกรองซึ่งต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

ประเพณีการเทศน์มหาชาติ

กล่าวกันว่าคนไทยนิยมฟังเทศน์มหาชาติเพราะอิทธิพลของมัลลยสูตร มีผู้เล่าประวัติการเทศน์มหาชาติ โดยกล่าวถึงพระมัลลยเถระผู้นำข่าวสารจากพระศรีอาริย์เมตไตรยมาแจ้งแก่ชาวโลกว่า พระมัลลยขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดุสิตนั่งสนทนารธรรมกับพระอินทร์และพระศรีอาริย์เมตไตรยเทพบุตร ซึ่งจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตพระโพธิสัตว์องค์นั้นได้มีเทวโองการสั่งพระมัลลยมหาเถระ ให้มาบอกแก่นมนุษย์ทั้งหลายในโลกว่า ถ้านรชนชายหญิงทั้งปวงปรารถนาจะพบกับพระศรีอาริย์เมตไตรยผู้จะบรรลุประสัมพุทธญาณในอนาคตกาลแล้วไซ้ผู้นั้นจะต้องทำบุญมหาชาติ โดยนำเครื่องสักการบูชาได้แก่ ประทีป รูป เทียน ธง ฉัตร สารพันดอกไม้ดอกบัว ดอกอูบล จงกลนี้ ราชพลุกษ์ ให้ครบจำนวนสิ่งละพัน มาบูชาพระธรรมเทศนา มหาชาติ คือ การฟังเทศน์เวสสันดรชาดกอันประดับด้วยพระคาถาหนึ่งพันพระคาถา แล้วนั่งสดับฟังให้จบในเวลาวันเดียว ผลานิสงส์จะทำให้ได้พบศาสนาของพระศรีอาริย์เมตไตรย (ปฏิภามัลลยเทวสูตร) บ้างก็ว่า “ญาติโยมทั้งหลายหากใคร่พบพระศรีอาริย์ให้บูชาธรรมพระเวสสันดรชาดกด้วยรูปเทียนข้าวตอกดอกไม้สิ่งละพัน” การที่มีผู้นิยมนับถือ เรื่องเวสสันดรชาดกกันมากนี้ เพราะมีเรื่องจากหนังสือปฏิภามัลลยกถาไว้ว่า หากผู้ใดได้ฟังมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ในวันเดียว และบูชารูปเทียนดอกไม้ ๑,๐๐๐ เท้าจำนวนค่านั้นแล้ว จะได้พบศาสนาพระศรีอาริย์ และศาสนาพระศรีอาริย์นั้นพรรณนาไว้อย่างวิเศษ เป็นต้นว่าผู้หญิงงดงามเสมอกลิ่นหอม จนกระทั่งลงจากเรือนแล้วจำกันไม่ได้ แม่น้ำลำคลองจะมีน้ำไหลขึ้นมาข้างหนึ่ง และไหลลงมาข้างหนึ่ง จึงทำให้เปี่ยมฝั่งอยู่เสมอ แผ่นดินก็ไม่เป็นหลุมเป็นบ่อเรียบเป็นหน้ากลองและอะไรอีกมากมาย เลยทำให้คนอยากพบศาสนาพระศรีอาริย์กันมาก ชาวพุทธจึงมีความเชื่อว่าหากผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ภายในวันเดียวจะได้านิสงส์มาก

เทศน์มหาชาติ คือ เทศนาเวสสันดรชาดก ถือเป็นงานบุญพิธีที่สำคัญ เป็นประเพณีที่มีคุณค่าที่ต้องสืบทอดที่นิยมจัดให้มีกันมาแต่โบราณ ส่วนมากจัดให้มีในวัดเป็นหน้าที่ของชาวบ้านและวัดนั้นๆ จะตกลงร่วมกันจัด ปกติจัดหลังวันออกพรรษาและพ้นหน้าทอดกฐินไปแล้วจนตลอดฤดูหนาว ส่วนใหญ่ทางภาคกลางนิยมทำกันในวันขึ้น ๘ ค่ำหรือวันแรม ๘ ค่ำ กลางเดือนสิบสอง ซึ่งในช่วงนี้น้ำเริ่มลดและข้าวปลาอาหารกำลังอุดมสมบูรณ์ จึงพร้อมใจกันทำบุญทำทานและเล่นสนุกสนานรื่นเริง

ทางภาคเหนือนิยมจัดเทศน์ในเดือนยี่ นอกจากจะเป็นประเพณีลอยกระทงแล้วยังมีประเพณี “ตั้งธัมม์หลวง” หมายถึงการฟังพระธรรมเทศนาเรื่องใหญ่หรือเรื่องสำคัญเพราะธรรมหลวงที่ใช้เทศน์มักจะเป็นเวสสันดรชาดก อันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะได้มาประสูติแล้วตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อมา มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ คำว่า “ตั้ง” แปลว่าเริ่มต้น การตั้งธรรมหลวง ก็อาจแปลว่าการสดับพระธรรมเทศนาจากคัมภีร์ที่จารขึ้นใหม่เป็นครั้งแรกด้วยประเพณีนี้ตรงกับงานประเพณีฟังเทศน์มหาชาติของภาคกลาง การตั้งธรรมหลวงนี้ จะจัดขึ้นในเดือนเพ็ญที่เรียกว่าเดือนยี่เพง (ยี่เป็ง) คือวันเพ็ญเดือน ๑๒ จะมีการเตรียมงานมากมายนับตั้งแต่การเตรียมคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ เตรียมองค์ธรรมกถึกหรือพระนักเทศน์ การเตรียมผู้รับผิดชอบกัณฑ์เทศน์หรือเจ้าของกัณฑ์ การจัดเตรียมสถานที่ในการเทศน์และการเตรียมตัว

ของผู้จะมาพึ่งเทศน์ ถือเป็นพิธีใหญ่คู่กับงานทานสลากภัตต์ ดังนั้นจึงมีคตินิยมว่า ในวัดหนึ่งนั้นปีใดที่จัดงานทานสลากภัตต์ก็จะไม่จัดงานตั้งธรรมหลวง และปีใดที่จัดงานตั้งธรรมหลวงก็จะไม่จัดงานทานสลากภัตต์ นอกจากเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกแล้ว ธรรมหรือคัมภีร์ที่นำมาเทศน์ในงานตั้งธรรมหลวงนี้ อาจเป็นคัมภีร์ขนาดยาวเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งทางวัดและคณะศรัทธาจะช่วยกันพิจารณา โดยอาจเป็นเรื่องในหมวดทศชาติชาดก ปัญญาชาดก หรือชาดกนอกนิบาตเรื่องอื่น แต่ที่นิยมกันมากคือเรื่อง “มหาชาติ” หรือเวสสันดรชาดก ซึ่งมีความเชื่อกันว่าหากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ จะได้ไปเกิดในแผ่นดินยุคพระศรีอาริยมุตไตรโยในอนาคตเช่นกัน ซึ่งหากเป็นธรรมที่มีใช้เรื่องมหาชาติแล้วก็มักจะฟังกันไม่เกิน ๓ วัน แต่หากเป็นเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติแล้วอาจมีการฟังธัมมต่อเนื่องกันไปถึง ๗ วันโดยแบ่งการเทศน์เป็นวันแรกเทศน์ธรรมวัตร วันที่สองเทศน์คาถาพัน ก่อนที่จะเทศน์มหาชาติก็จะเทศน์เรื่องอื่นไปเรื่อยๆ พอถึงวันสุดท้ายก็จะเทศน์ด้วยคัมภีร์ชื่อ มาลัยต้น มาลัยปลาย และอานิสงสมมหาชาติ รุ่งขึ้นเวลาเช้ามีดก็จะเริ่มเทศน์มหาชาติตั้งแต่กัณฑ์ทศพรเรื่อยไป จนครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งมักจะไปเสร็จเอาในเวลาทุ่มเศษแล้วจะมีการเทศน์ธรรมพุทธาภิเษกปฐมสมโพธิ สวดมนต์เจ็ดตำนานย่อ ธัมมจักกัปปวัตตสูตร และสวดพุทธาภิเษก ปัจจุบันนิยมเทศน์จบภายในวันเดียว

เจ้าของกัณฑ์จะนิมนต์พระที่เทศน์เฉพาะกัณฑ์นั้นๆ มาเทศน์ เรียก “เทศน์กินกัณฑ์” ทำนองที่ใช้เทศน์แบบพื้นเมือง เรียกตามแบบลานานว่า “ระบำ” การเรียกชื่อกัณฑ์ ทางภาษาเหนือเรียกว่า “ผูก”

ด้วยเหตุที่เทศน์มหาชาติเป็นที่นิยม จึงมีนักปราชญ์ฉบับล้านนาแต่งธรรมเป็นจำนวนถึงประมาณ ๑๕๐ ฉบับ หรือสำนวน เช่น ฉบับวิงวอนน้อย วิงวอนหลวง วิงวอนตอนกลาง หึงแก้วมโนวอน ท่าแป้นริมตง สร้อยสังกร เป็นต้น ส่วนฉบับที่เป็นภาษาบาลีล้วนเรียกว่า “คาถาพัน”

ในภาคอีสานนั้นนิยมทำกันในเดือน ๔ ซึ่งเป็นช่วงที่เสร็จจากการทำบุญลานเอาข้าวเข้ายุ้ง เรียกว่า “ประเพณีงานบุญผะเหวด (บุญผะส) ฟังเทศน์มหาชาติ” อันเป็นประเพณีอันเก่าแก่ที่มีเรื่องราวเล่าขานและปฏิบัติสืบทอดมาแต่โบราณยังดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงามของชาวอีสาน อย่างเช่น จังหวัดร้อยเอ็ดหรือสกลนครอันยิ่งใหญ่ในอดีตได้จัดงานบุญผะเหวดให้เป็นงานประเพณีประจำปีของจังหวัดทุกๆ ปี ในการแจกกัณฑ์เทศน์ เมื่อผู้ได้รับเป็นเจ้าภาพต้องแบ่งแจกจ่ายกันไปอีก ๓-๔ คนให้ร่วมกันเป็นเจ้าของกัณฑ์ และกัณฑ์หนึ่งๆ จะมีพระเทศน์ ๓-๔ องค์แบ่งกันไป ดังนั้นจึงมีพระเทศน์ตั้งแต่กัณฑ์ทศพรถึงนครกัณฑ์ไม่น้อยกว่า ๕๐ รูป ในการจัดงานนั้นจะปลูกที่พักขึ้นชั่วคราวเรียกว่า “ตูป” โดยชาวบ้านรวมกันไปทำของก่อนถึงวันงาน เรียกว่า “มี้อโฮม” ก่อนการเทศน์บุญผะสจะต้องอาราธนาพระอุปัชฌาย์ประคิษฐ์ที่หอเพื่อมาปกป้องหรือคุ้มครองงาน ช่วงเย็นเป็นพิธีเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ในพิธีนี้มักนำผ้าพระเวส (ผ้าที่วาดรูปเรื่องมหาชาติตั้งแต่ต้นจนจบ) ร่วมขบวนแห่ด้วย แล้วเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน วันที่สองประมาณตีสี่ตีห้าชาวบ้านจะนำข้าวเหนียวหนึ่งปั้นเป็นก้อนเล็กๆ แห่รอบหมู่บ้าน เรียกว่าแห่ข้าวพันก้อนเพื่อบูชาคาถาพัน จากนั้นเป็นการเทศน์สังกาด (คือการบอกวัน เดือน ปี) แล้วเริ่มเทศน์มหาชาติ ระหว่างการเทศน์มหาชาติจะมีการจุดธูป เทียน บูชากัณฑ์ ตลอดเวลา เมื่อพระเทศน์จบกัณฑ์หนึ่งๆ

ก็มีการหว่านข้าวตอกดอกไม้และข้าวสาร ช่วงบ่ายจะมีการแห่กัณฑ์หลอนมาถวายพระรูปใดรูปหนึ่งซึ่งกำลังเทศน์อยู่ในขณะนั้นจบการเทศน์มหาชาติแล้วมีการเทศน์ฉลองเป็นการกล่าวถึงผลานิสงส์ที่ได้รับ

ประเพณีเทศน์มหาชาติภาคใต้เรียกว่า “ฟังธรรมมหาชาติ” โดยทางวัดจะบอกบุญกับประชาชนผู้ซึ่งเคยทำบุญที่วัดนั้นๆ และใช้วิธีจับสลากว่าใครจะได้กัณฑ์ไหนหรือแจกฎีกาไปตามหมู่บ้านต่างๆ นิยมทำหลังจากเสร็จการทำนาแล้วคือในเดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันแรกมีการเทศน์อานิสงส์ต่างๆ รวมทั้งเรื่องพระมาลัย วันที่สองเทศน์สหัสคาถาหรือคาถาพันเป็นทำนองปักษ์ใต้ นิยมให้เจ้าอาวาสเป็นผู้เทศน์ การเทศน์นิยมใช้ภาษาถิ่น เครื่องสักการะใช้ดอกบัว ๑,๐๐๐ ดอก และเทียน ๑,๐๐๐ เล่ม จุดบูชาในตอนเทศน์คาถาพัน

ในภาคกลาง แต่เดิมนิยมทำหลังจากออกพรรษาแล้ว คือ ระหว่างเดือน ๑๒ ถึงเดือน ๔ แต่บางท้องถิ่นอาจนิยมทำกันในเดือน ๕ ต่อเดือน ๖ ก็มี ปัจจุบันนี้การจัดงานเทศน์มหาชาติขึ้นอยู่กับ ความสะดวกและมีได้ตลอดปี จะทำในกาลพิเศษจะทำในเดือนไหนก็ได้ไม่จำกัดฤดูกาลเช่นแต่ก่อน โดยมากเพื่อเป็นการหาเงินเข้าวัดบางแห่งนิยมทำในเดือน ๑๐ และบางแห่งจัดวันออกพรรษา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ การเทศน์มหาชาติแต่เดิมจัด ๓ วัน คือ สวดคาถาภาษาบาลีล้วนๆ ๑ วันเทศน์มหาชาติ ๑ วัน และมีเทศน์อริยสัจอีก ๑ วัน รวมเป็น ๓ วัน ปัจจุบันมีการตัดทอนระยะเวลาในการเทศน์ เช่น ทำวันเดียวโดยมีพระเทศน์ ๒ หรือ ๓ ธรรมาสน์ใช้เวลาประมาณ ๓ ชั่วโมง เรียกว่า “การเทศน์แบบประยุกต์” ใช้วิธีเทศน์เล็กน้อย เน้นที่การแห่ การเล่าเรื่อง นอกจากนี้ก็มี “การเทศน์ทรงเครื่อง” คือมีการแสดงประกอบการเทศน์ด้วย

การเทศน์มหาชาติหมายถึง การเทศนาเรื่องพระมหาเวสสันดรชาดก เป็นการเทศนาที่กล่าวถึงมหากาพย์ที่มีพระพุทธเจ้าได้บำเพ็ญตบะเป็นพระเวสสันดร พระชาติอันยิ่งใหญ่อันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระบรมโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและออกบวชจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในพระชาติต่อมานิยมจัดเป็นงานสองวัน คือ วันเทศน์เวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์วันหนึ่ง และวันเทศน์จตุราริยสัจจากถา ท้ายเวสสันดรชาดกอีกวันหนึ่ง วันแรกเริ่มงานด้วยพิธีทำบุญตักบาตรพระทั้งวัด หรือเลี้ยงพระตามจำนวนที่เห็นสมควร แล้วเริ่มเทศน์เวสสันดรชาดก ตามแบบเทศน์ต่อกันไปจนสุด ๑๓ กัณฑ์ถึงเวลากลางคืนบางแห่งจัดปีพาทย์ประโคมระหว่างกัณฑ์หนึ่งๆ ตลอดทั้ง ๑๓ กัณฑ์ด้วย วันรุ่งขึ้นทำบุญเลี้ยงพระอีกแล้วมีเทศน์จตุราริยสัจจากถาในระหว่างเพลจบแล้วเลี้ยงพระเพลเป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีการเทศน์มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกนี้มีมาแต่โบราณกาลยากที่จะกำหนดแน่นอนอนว่ามีมาแต่เมื่อใด แต่จากประวัติศาสตร์ทำให้สันนิษฐานว่าการเทศน์มหาชาตินั้นนิยมทำกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา โดยจัดเป็นพระราชพิธีประจำปี คือ ระหว่างเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ และเดือนอ้าย ส่วนพิธีเทศน์ของราษฎรนิยมทำกันในวันออกพรรษา (เดือน ๑๑)

มหาชาติไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง มีการแปลเป็นภาษาไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยในหนังสือไตรภูมิพระร่วง มีการกล่าวถึงเรื่องพระเวสสันดรว่า “ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเราสร้างสมภารเป็นพระญาเวสสันดร อันอวยทาน

ช่างนาเคนทร์แก่งเมือกปัจจัยพรหมณ์ทั้งหลาย อันมาแต่เมืองกลิงคราฐด้วยใจสัทธาด้วยบุญสมภารบารมี
ดั่งนั้นตุงจึงได้มาเป็นพระรัศมีอันขาวแล” ส่วนในจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๓ คือ จารึกนครชุมกถาว์ถึง
ประเพณีการสวดมหาชาติว่า “อันหนึ่งโสดนับแต่มีสถาปนาพระมหาธาตุนี้ไปเมื่อนั้น ได้เก้าสิบเก้าปีถึง
ในปีกุนอันว่าพระไตรปิฎกไตรยนี้จักหายและจักหาคนรู้จักแท้มียังคนรู้คั่นสเล็กสน้อยไซ้ ธรรมเทศนาอัน
เป็นต้นว่าพระมหาชาติ หากคนสวดแลมิได้” และในจารึกวัดป่าม่วงหลักที่ ๖ กล่าวสรรเสริญพระมหาธรรมราชา
ที่ทรงผนวชว่า “พระองค์ประกอบไปด้วยทวารบารมีคล้ายพระเวสสันดร”

การเทศน์จะเทศน์เป็นภาษาบาลีเรียกว่าเทศน์ คาถาพัน ถ้าเทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวได้
ถือว่าได้ผลานิสงส์มาก และเป็นสิริมงคลสูงสุด ดังข้อความเรื่องการเทศน์มหาชาติในประชุมจารึกหลักที่
๑๔ จารึกวัดเขมา พ.ศ.๒๐๗๙ มีใจความว่า “ลายปักผืนหนึ่งคำด่าสิ่งหนึ่ง อำแดงหอมชื่อไวโรดมหาเวสสันดร
อำแดงเสนบุชามหาเวสสันดรจารสำหรับหนึ่งบาทหนึ่ง”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปีชวล จุลศักราช ๘๔๔ ตรงกับพุทธศักราช ๒๐๒๕ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
โปรดให้ประชุมบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิต แต่งเรื่องมหาชาติ เรียกว่า “มหาชาติคำหลวง” ขึ้น วิธีแต่ง
ก็คือเอาภาษามคธเดิมตั้งบาทหนึ่งแล้วแปลแต่งเป็นคำประพันธ์ภาษาไทยวรรคหนึ่งสลับกัน ซึ่งยังใช้สวด
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามตราบจนทุกวันนี้ และเป็นหนังสือมหาชาติที่เก่าที่สุดที่มีอยู่ในปัจจุบัน
คือแปลและแต่งเมื่อ พ.ศ.๒๐๒๕ โดยกรุงศรีอยุธยาธิบดีธรรมเนียมการอ่านเวสสันดรชาดกมาจากล้านนาที่
พระเจ้าติโลกราชจัดให้มีขึ้น เพื่อให้สัปบุรุษ (คนดี ขรवासผู้มีศรัทธาในศาสนา) ให้อุบาสกอุบาสิกาที่ไป
ถือศีลและทำบุญให้ทานที่วัดฟังในวันธรรมสวนะ เพื่อให้เข้าใจความของคาถาพัน

ต่อมา ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๔๔-๒๑๗๐ พระเจ้าทรงธรรมโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง กาพย์
มหาชาติ ขึ้นอีกชุดหนึ่ง ซึ่งนิยมนำมาอ่านเป็นพุทธบูชาในงานเทศกาลต่างๆ เช่น เทศกาลมนัสการ
พระพุทธรูป เทศกาลเข้าพรรษา เป็นต้น ลักษณะกาพย์มหาชาตินั้นจะมีศัพท์ภาษามคธน้อย เป็นร้อยยาว
ภาษาไทยมาก สันนิษฐานว่าแต่งไว้สำหรับพระเทศน์ และการที่พระเทศน์เป็นทำนองต่างๆ นั้นอาจจะมา
จากการเทศน์ตามลักษณะการสวดมหาชาติคำหลวง ส่วนมหาชาติกลอนเทศน์ หรือร้อยยาวมหาชาตินั้น
จะยกคาถาภาษามคธมาตอนหนึ่ง แล้วนำความมาแปลเป็นภาษาไทย แต่งเป็นร้อยยาวแต่รวบรัดเรื่องให้
สั้นเข้าสำหรับพระเทศน์ให้จบ ๑๓ กัณฑ์ได้ในวันเดียวเพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่การพิธี

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้มีการฟื้นฟูการเทศน์มหาชาติ
ขึ้นใหม่ ดังปรากฏในพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เองที่มีการตั้งประเพณีเทศกาลขึ้นเฉพาะเรียกว่า ประเพณีเทศน์มหาชาติ โดย
แต่งเวสสันดรชาดกเป็นร้อยยาว และบัญญัติเป็นทำนองสำหรับพระเทศน์ขึ้นโดยเฉพาะแต่ละกัณฑ์ไม่ให้
เหมือนกัน และนิยมนำปีพาทย์มาประกอบประกอบทำนองกัณฑ์ โดยบัญญัติเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ไว้ด้วย
นอกจากนี้ยังมีความในพระราชพิธีสิบสองเดือน กล่าวถึงพระราชกุศลเทศนามหาชาติในสมัยรัตนโกสินทร์
ว่า การพระราชกุศลเทศนามหาชาตินี้ถือว่าเป็นเทศนาสำหรับแผ่นดิน แต่เดิมนั้นมีการกำหนดเครื่องกัณฑ์
คล้ายบริวารกฐิน คือมีผ้าไตรแพร เงิน ๑๐ ตำลึง และขนมต่างๆ ด้วย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานุภาพ ทรงนิพนธ์เรื่องประเพณีเทศน์มหาชาตินี้ไว้ใน “หนังสือภาพยั สักกรบรรพ” มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า เทศน์มหาชาติ ชั้นแรกนิยมเทศน์แต่คาถาอย่างเดียว และเทศน์ วันเดียวจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ถือว่ามีอาานิสงส์มากและเป็นอุตมมงคล ตลอดถึงน้ามนต์ที่ตั้งไว้ในบริเวณพิธี อาจจะชำระล้างอัปมงคลได้ต่อมาสมัยครั้งกรุงสุโขทัยยังเป็นราชธานี ได้แปลออกเป็นภาษาไทยด้วยสำนวน ธรรมดาไม่ได้แต่งเป็นกลอนร่ายยาวเหมือนปัจจุบันนี้ พึ่งจะมาแต่งเป็นกลอนร่ายขึ้นครั้งแรกในปีชวด จุลศักราช ๘๔๔ พ.ศ.๒๐๒๕ ครั้งแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถครองกรุงศรีอยุธยา วิธีแต่งในครั้งนั้นเอาตัวคาถา ภาษามคธมาแต่งก่อน แล้วแต่งแปลเป็นกลอนร่ายสลับกันไป แล้วนำมาอ่านสูกันฟังปฏิบัติกันสืบมาจนถึง ทุกวันนี้ ปัจจุบันมีหนังสือมหาชาติที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทต่างๆ คือ

๑) มหาชาติคำหลวง

๒) กภาพยัมหาชาติ (ซึ่งภาษาเข้าใจง่ายกว่ามหาชาติคำหลวง แต่มีความยาวมากไม่สามารถเทศน์ ให้จบภายในวันเดียวได้)

๓) มหาชาติกลอนเทศน์หรือร่ายยาวมหาเวสสันดร เป็นมหาชาติคำร่าย หรือเรียกว่ามหาชาติเทศนา (สั้นกว่ากภาพยัมหาชาติและเทศน์ได้จบทั้งตัวคาถาและคำแปลภายในวันเดียว)

๔) มหาชาติพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔

๕) มหาเวสสันดรชาดกสำนวนเทศนา

๖) มัทรีคำฉันท์

๗) มหาชาติคำฉันท์

และ ๘) มหาชาติคำกลอน

เทศนามหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ได้แก่

๑. ทศพร พระนางผุสดีทรงขอพรพระอินทร์ ๑๐ ประการ

๒. หิมพานต์ พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์

๓. ทานกัณฑ์ พระเวสสันดรบริจาคสัตว์ตสดกมหาทาน

๔. วนปเวสน์ พระเวสสันดร พระนางมัทรี และสองพระกุมารเดินชมป่า

๕. ชูชก นางอมิตตดาให้ชูชกไปทูลขอพระกัณหาและพระชาลี

๖. จุลพน ชูชกหลอกพราหมณ์เจตบุตร

๗. มหาพน ชูชกหลอกพระอัจจุตฤพี

๘. กุมาร ชูชกทูลขอพระกัณหาและพระชาลี

๙. มัทรี พระอินทร์ถ่วงเวลาพระนางมัทรีไม่ให้ไปทันเวลา

๑๐. สักกบรรพ พระอินทร์แปลงกายเป็นพราหมณ์ทูลขอพระนางมัทรี

พระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้พราหมณ์แปลง

๑๑. มหาราช พระเจ้าสุยชัยไถ่ตัวสองพระกุมารแล้วยกทัพไปเชิญ

พระเวสสันดรกลับมาครองราชย์สมบัติ

๑๒. ฉกษัตริย์ กษัตริย์ ๖ พระองค์พบกันดีใจและทรงกรรแสงจนสลบ
พระอินทร์บันดาลฝนโบกขรพรรษาให้ตก

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์* พระเวสสันดร พระนางมัทรี และสองพระกุมารเสด็จกลับนคร

*ส่วนใหญ่กัณฑ์นี้จะรวมเป็นเจ้าภาพ

ระเบียบพิธีในการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติ เริ่มต้นในตอนเช้า ทำพิธีทำบุญตักบาตรพระทั้งวัด หรือเลี้ยงพระตามจำนวนที่เห็นสมควรแล้วเริ่มเทศน์เวสสันดรชาดกต่อกันไปจนสุด ๑๓ กัณฑ์บางแห่งจัดปีพาทย์ประโคมระหว่างกัณฑ์ตลอดทั้ง ๑๓ กัณฑ์ด้วย บางแห่งวันรุ่งขึ้นทำบุญเลี้ยงพระอีก แล้วมีเทศน์จตุราริยสังกถาในระหว่างเพลจบแล้วเลี้ยงพระเพลเป็นอันเสร็จพิธีหลักในการจัดพิธีมีดังนี้

๑. ตกแต่งบริเวณพิธีหรือสถานที่ที่จะเทศน์ ให้มีบรรยากาศคล้ายอยู่ในบริเวณป่าหิมพานต์ตามท้องเรื่องพระเวสสันดรชาดก บ้างว่าตกแต่งสถานที่ให้ดูเป็นป่าสมมติเหมือนกับว่าเป็นนิโครธาราม สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับประทานเทศนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ส่วนมากมักนำต้นกล้วย อ้อย และทางมะพร้าว มาประดับตกแต่งบางที่ก็มีการใส่กรงปลาใส่อ่าง เพื่อจัดบรรยากาศให้คล้ายกับท้องเรื่องเกี่ยวกับป่าและมีราชวัตรฉัตรธงปัก เพื่อเป็นการแสดงว่าเป็นเรื่องของ พระมหากษัตริย์สำหรับธรรมาสน์ก็เช่นกัน มีการแต่งธรรมาสน์มาแต่โบราณกาลแล้ว โดยนำเอาต้นกล้วย ต้นอ้อย ทางมะพร้าว กิ่งไม้ และราชวัตรฉัตรธงต่างๆ ที่เจ้าของกัณฑ์แต่ละกันจะแห่แห่นำมาจากบ้านเพื่อรับกัณฑ์เทศน์ที่ตนจองไว้ มาผูกตามเสา และบริเวณรอบๆ ธรรมาสน์ สำหรับเครื่องกัณฑ์เทศน์นั้น จะประกอบด้วยส้มสุกลูกไม้ ขนมและกล้วยอ้อยเป็นพื้น และมีขันเรียกว่า “ขันประจำกัณฑ์” โดยเจ้าภาพเป็นผู้ตักเครื่องกัณฑ์เทศน์ และผู้คนที่มาร่วมงานจะนำปัจจัยมาใส่ขัน เมื่อถึงกัณฑ์เทศน์ของใครก็ไปประจำอยู่ในที่อันใกล้พอสมควรกับพระเทศน์ ทั้งนี้เจ้าของกัณฑ์มักจะเตรียมดอกไม้ธูปเทียนให้เท่ากับจำนวนคาถา เช่น ทศพร ๑๙ พระคาถา ดอกไม้ธูปเทียนก็อย่างละ ๑๙ ดอก เมื่อจบกัณฑ์ปีพาทย์จะประโคมเพลงประจำกัณฑ์รับ

๒. ตั้งขันสาครใหญ่สำหรับปักเทียนบูชาประจำกัณฑ์ในระหว่างที่พระเทศน์ หรือจะใช้อ่างใหญ่ที่สมควรก็ได้ ใส่ น้ำสะอาดเต็ม ตั้งไว้หน้าธรรมาสน์ กลางบริเวณพิธี น้ำในภาชนะที่ตั้งนี้ เสร็จพิธีแล้วถือว่าเป็นน้ำพระพุทธมนต์ที่สำคัญน้ำที่ตั้งในปริมณฑลที่มีเทศน์มหาชาติถือกันว่าเป็นน้ำปัดเสนียดจัญไร

๓. เตรียมเทียนเล็กๆ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม แล้วนับแยกเป็นมัด มัดหนึ่งมีจำนวนเท่าคาถาของกัณฑ์หนึ่ง แล้วทำเครื่องหมายไว้ให้ทราบ ว่ามัดไหนสำหรับบูชาคาถากัณฑ์ใด เมื่อถึงคราวเทศน์กัณฑ์นั้นก็จะเอาเทียนมัดนั้นออกจุดบูชาติดรอบๆ ภาชนะใส่น้ำ ต่อกันไปจนจบกัณฑ์ให้หมดมัดพอดี ครบ ๑๓ กัณฑ์ถ้วน จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม เท่าจำนวนคาถา บางแห่งนิยมทำธงเล็กๆ ๑,๐๐๐ คั่น แบ่งจำนวนเท่าคาถาประจำกัณฑ์เช่นอย่างเทียน แล้วปักธงบูชาระหว่างกัณฑ์บนหยวกกล้วย แต่การใช้ธงไม่เป็นที่นิยมเช่นเทียน การจุดเทียนหรือปักธงบูชากัณฑ์ดังกล่าวเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพผู้รับกัณฑ์นั้นๆ เมื่อถึงตอนเทศน์กัณฑ์นั้นก็เอาเทียนมัดนั้นออกจุดบูชาติดรอบๆ ขันน้ำ

เครื่องกัณฑ์เทศน์

ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ กล่าวถึงเรื่องเทศน์มหาชาติว่า เมื่อเจ้านายทรงผนวชจะฝึกหัดเทศน์มหาชาติจนได้เทศน์ถวายหน้าพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เมื่อทรงบรรพชาเป็นสามเณร ได้เทศน์กัณฑ์สักกบรรพถวายพระชนกนาถ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็ได้เทศน์กัณฑ์สักกบรรพถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เช่นเดียวกัน พระราชโอรสองค์ใหญ่ในรัชกาลที่ ๔ และพระเจ้าพี่ยาเธอในรัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าของกัณฑ์ ได้ทรงทำกระดาษเป็นรูปเรือสำเภา ขึ้นที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ปากกว้าง ๕ วา ยาว ๑ เส้น มีของไทยทานต่างๆ แปรกลตา มีนั่งร้านขายของ เหมือนที่ลูกค้าเรือสำเภามีในสมัยนั้นและวางร้านสินค้าที่พื้นดินซึ่งตักแต่งให้เหมือนลูกคลื่น มีเต้า ปลา นานาชนิดที่มีในทะเล เมื่อพูดถึงเรือสำเภาก็ต้องกล่าวถึงเทศน์มหาชาติที่วัดพระเชตุพนจัดเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ พระครูวินัยธร มานพ กุนตสีโล เขียนเล่าไว้ในหนังสือเล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดกว่า “ครั้งนั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เมื่อครั้งทรงศึกษาในระดับชั้นมัธยมปลายเสด็จพระราชดำเนินมาทรงสดับพระธรรมเทศนา มหาชาติด้วย ทรงรับเป็นเจ้าของกัณฑ์กุมาร และทรงเป็นแม่กองทำสำเภา สำเภาลำนี้มีควมวิจิตร พิสดารมาก คุณสงวนเป็นผู้ต่อเรือ อาจารย์ภาवास บุณนาค แกะพระกัณฑ์มหาสิริ อาจารย์กำชัย ทองหล่อ เป็นผู้อธิบายให้ความรู้ก่อนเทศน์ในแต่ละกัณฑ์...” ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ยังมีบันทึกข้อความของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหาร ที่กราบบังคมทูลถามสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เรื่องที่เคยเสด็จมาสดับพระธรรมเทศนามหาชาติวัดโพธิ์อีกด้วย

เป็นที่น่าเสียดายว่าถ้ามีเวลามากกว่านี้สักหน่อย ก็จะได้ขอพระราชทานพระราชานุญาตเชิญบท พระราชนิพนธ์ ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี “ว่าด้วยสำเภาในการเทศน์มหาชาติ” และ “เอาไม้มาประกอบปะกับกลา” มาลงในหนังสือฉบับนี้บ้าง และยังเสียดายนักที่ไม่มีโอกาสเห็นรูป สำเภาของพระองค์ท่านเลย

“สมัยก่อนใช้กระดาษบรรจุเครื่องกัณฑ์เทศน์ กระดาษสานด้วยไม้ไผ่เป็นรูปคุ่มๆ มีเป็นปีกยื่นออกไป ปากกระดาษทำเป็นกลีบๆ เหมือนกลีบบัว ประดับด้วยกระดาษสีและมักมีพุทไธยถวายตามกัณฑ์ต่างๆ รวม ๑๓ กระดาษ ของที่ใส่ในกระดาษเป็นเครื่องกัณฑ์ที่มีขนมต่างๆ อาหารแห้ง เช่น ข้าวสาร ปลาแห้ง เนื้อเค็ม และส้มสุกลูกไม้ตามแต่จะหาได้ มักมีกล้วยทั้งเครือ มะพร้าวทั้งทะลาย อ้อยทั้งต้น ตามคตินิยมว่าเป็นของป่าดงที่มีในป่าเขาวงกต ส่วนวัตถุปัจจัยได้แก่ เงินเหรียญติดเทียนซึ่งปักบนเชิงรองพานตั้งไว้ หากมีผู้บริจาคเงินก็ใช้ไม้เล็กๆ คีบธนบัตรปักลงที่เทียนอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ก็ต้องจัดเตรียมเครื่องบูชา กัณฑ์เทศน์ มีเทียนประจำกัณฑ์หนึ่งเล่มขนาดใหญ่พอจุดได้จนเทศน์จบกัณฑ์ปักไว้ข้างอาสนะสงฆ์ เมื่อพระขึ้นธรรมาสน์ เจ้าของกัณฑ์จะยกเครื่องกัณฑ์ขึ้นตั้ง กราบพระผู้จะแสดงเทศนาแล้วจึงจุดเทียนประจำ กัณฑ์นี้ เครื่องบูชาอื่นๆ ที่เว้นไม่ได้ก็มีฉัตรรูปชายธง รูปเทียนพระคาถา ดอกไม้อย่างละพัน เท่าจำนวน พระคาถา มีผ้าเขียนภาพ ระบายสีหรือปักด้วยไหมเป็นรูปภาพประจำกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ที่เรียกว่า ‘ผ้าพระบฏ’ หรือ ‘ภาพพระบฏ’ มีพานหมากหรือขันใส่หมากพลูไว้ถวายพระด้วย พานหมากหรือ

ชั้นใส่หมากนึ่งบ้างแห่งประดับประดาสวยงามเรียกว่า ‘หมากพนม’ คือ เอาพานแว่นฟ้า ๒ ชั้น ใส่หมากพลู จัดเป็นรูปพุ่มประดับด้วยพื้กทอง มะละกอ เครื่องสดแกะสลักประดับด้วยดอกไม้สดก็มีบ้าง สำหรับเทียนพระคาถาพันหนึ่งนั้นจะแบ่งปักบนปากขันสาครทำน้ำมันต์เท่าจำนวนพระคาถาของแต่ละกัณฑ์ มหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์”

เครื่องกัณฑ์เทศน์ที่ถือว่าถูกแบบแผนนั้น กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงนิพนธ์เรื่องประเพณี การเทศน์มหาชาติและกล่าวถึงเครื่องกัณฑ์เทศน์ไว้ว่า “เครื่องกัณฑ์นั้นมักมีเครื่องสรรพอาหาร ผลไม้ กับ วัตถุประสงค์คือเงินตราเราตีๆ นีเเองและผ้าไตร อันนี้เป็นธรรมเนียมไม่ใคร่ขาด ที่มีเครื่องบริขารอื่นๆ เพิ่มเติมอีกด้วยก็มีมากบริขารสำหรับมหาชาติที่ถือว่าถูกแบบแผนนั้น มักจัดเป็นจุดปัจจัย เสื่อสาดอาสนะ และไม้กวาด เสื่อย สี่ ขวาน อนุโลมในเสนาสนะปัจจัย ยา และเครื่องยาต่างๆ น้ำผึ้ง น้ำตาล อนุโลมใน ศิลานปัจจัยบริขาร”

ในวรรณคดีเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” กล่าวถึงประเพณีเทศน์มหาชาติไว้อย่างชัดเจนที่สุด ถือเป็น การบันทึกหลักฐานสำคัญยิ่งด้านวัฒนธรรมและประเพณีไทยแบบชาวบ้าน ใช้ภาษาชาวบ้านซึ่งเข้าใจง่ายและ มีความไพเราะด้วยรูปแบบของคำประพันธ์ที่ใช้ เริ่มตั้งแต่บันทึกเกี่ยวกับช่วงเวลาในการจัดเทศน์มหาชาติ และวิธีการดำเนินการ คือ

“อยู่มาปรีภาสัปตศก	หายกในเมืองสุพรรณนั้น
ถึงเดือนสิบจวนสารทง์ชาตวัน	คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา
พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์	วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า
ตะปาขาวเฒ่าแก่แก่กันมา	พร้อมกันนั่งปรักษาที่วัดนั้น”

การปรีภาสหรือเริ่มตั้งแต่กำหนดวันจัดงาน การจัดเตรียมสถานที่ การจัดหาเจ้าภาพเพื่อเป็น เจ้าของกัณฑ์แต่ละกัณฑ์ และการจัดเตรียมเครื่องกัณฑ์ไปร่วมกับเจ้าภาพคนอื่นๆ เป็นต้น

บ้างก็รับทศพรหิมพานต์	บ้างก็รับเอาทานกัณฑ์นั้น
ที่ถูกดกรับชุกกัณฑ์กลางวัน	ให้ยายศรีประจันกัณฑ์มัทรี
มหาราชพันชาติกัณฑ์กลางคืน	ฟังพระหัวเราะครีกครื้นกันอึงมี
ฉ้อกษัตริย์สังตเจียบเซียบดี	ตาหมื่นศรีคนแก่แกร็บไป
นางวันรับกัณฑ์จุลพน	เณรอันตถนัดหัดขึ้นใหม่
เทศน์กัณฑ์มหาพนชิตันใจ	ตาไทก็รับไปทันที
วนประเวศนั้นท่านวัดแค	เป็นกัณฑ์ของตาแพกับยายคลี
เออ!กัณฑ์หนึ่งใหญ่ให้ใครดี	ยากที่สัปบุรุษจะรับไป
ออเออ! จริงแล้วกัณฑ์กุมาร	ให้เจ้าขรรค์หัวล้านบ้านรั้วใหญ่
นายบุญคุ้มกันไปไวไว	ถึงขุนช้างยื่นให้โบฎีกา
จะมีพระมหาชาติสิบสามกัณฑ์	วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า....

การจัดงานเทศน์มหาชาตินั้นมีเป็นขั้นเป็นตอน ไม่เหมือนงานเทศน์ทั่วไปซึ่งมีธรรมาส์ก็เทศน์ได้แล้ว แต่เทศน์มหาชาติต้องมีธรรมเนียมปฏิบัติอีกมากมาย ที่สำคัญประการหนึ่งคือผู้นิมนต์พระที่จะเทศน์นั้น ต้องรู้ว่าพระนักเทศน์องค์ใดถนัดหรือมีความชำนาญในการเทศน์กัณฑ์ไหน ซึ่งกว่าจะหาได้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ก็ต้องใช้เวลาานพอสมควร เพราะทำนองเทศน์ของแต่ละกัณฑ์นั้นไม่เหมือนกัน ผู้ฟังต้องสังเกตดูว่าเสียงที่ร้อง ทำนองที่ให้ ภาษาที่ใช้ถูกต้องหรือไม่ ทำนองมหาชาติแต่ละกัณฑ์มีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับ ความแตกต่างของเพลงหน้าพาทย์ในแต่ละกัณฑ์ทั้ง ๑๓ เพลง ดังแหล่งประวัติมหาชาติเกี่ยวกับทำนอง ของแต่ละกัณฑ์ดังนี้

“ทั้งสิบสามกัณฑ์ สิบสามทำนอง	สำเนียงเสียงร้องให้เดินสามสาย
อักษรสามหมู่ ควบคู่กันไป	แต่ทำนองใน นั้นว่าต่างกัน
เสียงเล็กเสียงใหญ่ จัดไว้เป็นหมู่	กลอนคี่กลอนคู่ อุโฆษชวน
ฟังแล้วสำเร็จ เกิดความสำราญ	เสียงอ่อนเสียงหวาน ร้องให้มีฮา”

พระผู้เทศน์มหาชาติ

การเทศน์เวสสันดร มีวิธีเทศน์เป็นทำนองโดยเฉพาะ ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่สำคัญที่สุดนอกจากพิธีกรรมแล้ว พระผู้เทศน์จะต้องได้รับการฝึกอบรมศึกษาต่อท่านผู้ทรงคุณวุฒิทางนี้เป็นพิเศษ จะต้องมีความรู้และได้รับการฝึกฝนการเทศน์เป็นอย่างดี เพราะการเทศน์มหาชาติไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่ใครๆ ก็จะทำได้ ซึ่งต้องได้รับการอบรมบ่มเพาะจากแหล่งวิชาการเทศน์ที่มีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และประเพณี

พระเทพโสภณ เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร อธิบายเรื่องหลักสูตรวิชาการเทศน์ว่า มีตั้งแต่ การให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการเทศน์ หลักการและวิธีการเทศน์ จรรยานักเทศน์ การวิเคราะห์หลักธรรม พุทธศาสนสุภาษิต ปฏิญาณกับการเทศน์ ศิลปะการใช้อุปมาและสาธก ภาษาไทย-ภาษาธรรม เทศน์ได้-เทศน์เป็นธรรมประยุกต์ วิธีการสร้างอารมณ์ชั้น สาธิตการเทศน์มหาชาติ และสาธิตการเทศน์ปূจณา ๒ ธรรมาส์ ซึ่งหลักสูตรทั้งหมดใช้ระยะเวลาในการอบรม ๕๒ ชั่วโมงทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งนอกจาก หลักสูตรต่างๆ ที่กล่าวแล้ว ยังมีการสอนเทคนิคในการเทศน์ อาทิ การวางตัวเวลาขึ้นแสดงธรรม การขึ้น ธรรมาส์ การให้ศีล รวมทั้งคำถวายพระพรเทศนาแด่พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งพระนักเทศน์จะต้องเรียนรู้ ทั้งหมดที่กล่าวมาขั้นต้นเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น แต่การที่จะเป็นพระนักเทศน์ที่มีฝีมือดีนั้นจะต้อง ผ่านการสั่งสมประสบการณ์และได้รับการอบรมอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการและตามหลักพระพุทธ ศาสนาด้วย

ด้านคุณสมบัติของพระนักเทศน์จะประกอบด้วย ๑. มีศาสตร์ คือ มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องที่จะ เทศน์ ๒. มีศิลป์ คือมีศิลปะในการแสดง ๓. มีเสียง เพราะการเทศน์มหาชาติเป็นการ “ใช้อารมณ์ผสม ภาษา” ผู้เทศน์จึงต้องมีพรสวรรค์ คือ เสียงต้องดีตลอดกัณฑ์ และต้องเข้าใจทำนองรวมทั้งจับทำนอง การเทศน์ได้อย่างเหมาะสมด้วย

อย่างไรก็ตามการเทศน์มหาชาติ นับวันยิ่งจะหาฟังได้ยาก มีพระสนใจกันน้อย เนื่องจากเป็นการเทศน์ที่ยากและไม่มีหลักสูตรที่มีการเปิดสอนอย่างแพร่หลายแหล่งที่ขึ้นชื่อว่าเป็นสถานที่ผลิตพระนักเทศน์มากที่สุด ก็คือวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารซึ่งเป็นที่มีการเปิดหลักสูตรวิชาการเทศน์ ขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๑ ถึงปัจจุบัน มีการอบรมไปแล้วกว่า ๑๓ รุ่น ผลิตพระนักเทศน์ออกไปเผยแพร่หลักธรรมคำสั่งสอน แล้วถึง ๓,๖๓๒ รูป

วิธีการเทศน์มหาชาติ

เดิมการเทศน์มหาชาติเริ่มจากการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์แบบเรียงกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ รูปแบบวิธีการเทศน์อาจแบ่งได้ดังนี้

๑. การเทศน์คาถาพัน เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนปัจจุบันนิยมจัดให้มีขึ้นก่อนการเทศน์ในรูปแบบอื่นๆ เป็นการเทศน์ด้วยภาษาบาลีล้วนๆ เรียงกันไปทั้ง ๑๓ กัณฑ์ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท แต่มีทำนองแตกต่างกันไปตามลักษณะการวางครุ-ลหุนอกบังคับต่างกัน ทำให้มีลีลาทางฉันททำนองสรภัญญะต่างกันไป

๒. การเทศน์แบบร่ายยาว เริ่มด้วยการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์กัณฑ์แรกคือกัณฑ์ทศพร เริ่มตั้งแต่ทำนองจุนฉิยบท แล้วดำเนินเรื่องด้วยการเทศน์ทำนองขึ้นและทำนองเดินสลับไปจนจบกัณฑ์แล้วต่อด้วยกัณฑ์ทิมพานต์เรื่อยไปจนครบ ๑๓ กัณฑ์ เรียงกันไป โดยแบ่งเวลาตามจำนวนความสั้นยาวของคาถาแต่ละกัณฑ์ว่าจะต้องใช้เวลามากน้อยเท่าใด ทำนองที่ใช้เทศน์มักใช้ทำนองหลวงหรือแหลใน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันทั้ง ๑๓ กัณฑ์ การเทศน์เรียงกันนี้มีพระธรรมกถึกเทศน์ประจำแต่ละกัณฑ์รวม ๑๓ รูป เท่ากับจำนวนกัณฑ์

๓. การเทศน์แบบประยุกต์ คือการนำเนื้อเรื่องทั้ง ๑๓ กัณฑ์ มาย่อรวมกันให้ใช้เวลาในการเทศน์น้อยที่สุด วิธีการเทศน์ใช้เล่าเรื่องเป็นหลัก ไม่นิยมใช้ทำนองจุนฉิยบท ทำนองขึ้น หรือทำนองเดิน มีพระธรรมกถึก ๒-๓ รูป สลับกันเทศน์เนื้อเรื่องทั้งหมด ซึ่งประพันธ์ด้วยคำกลอน ทำนองที่ใช้เน้นทำนองราชฎี หรือแหลนอก

๔. การเทศน์ทรงเครื่องหรือบุคลาธิษฐาน มีลักษณะรูปแบบเหมือนการเทศน์ประยุกต์ คือใช้เวลาในการเทศน์น้อย มีพระธรรมกถึกเป็นผู้เทศน์และมีตัวละครเช่น ชูชก กัณฑ์มหา-ชาลี พระนางมัทรี เป็นต้น มาแสดงประกอบด้วย เช่น กัณฑ์กุมารีก่อนกัณฑ์มหา-ชาลี ถูกชูชกเสียนตี หรือ กัณฑ์มัทรี ตอนพระนางมัทรีตามหากัณฑ์มหา-ชาลีและกัณฑ์มหาราชาตอนเรียกค่าไถ่ตัวสองกุมาร เป็นต้น และมีการบรรเลงดนตรีประกอบเหมือนการแสดงลิเก

ในปัจจุบันนี้การเทศน์มหาชาติแบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. มหาชาติประยุกต์ ใช้คำศัพท์ที่ฟังง่าย สนุกสนาน ผู้ฟังฟังรู้เรื่อง เข้าใจ ได้สาระ ไม่ง่วง ไม่น่าเบื่อหน่ายและประหยัดเวลาในการแสดง

๒. มหาชาติทรงเครื่อง มีลักษณะเป็นการถามตอบปุจฉา-วิสัชนา แบ่งเป็น ๓ ลักษณะได้แก่ มีการปุจฉา-วิสัชนา ถาม-ตอบ ในเรื่องที่ว่าเทศน์มีการสมมติหน้าที่ เช่น องค์ไหนเป็นพระเวสสันดร องค์นี้เป็นพระนางมัทรี เป็นต้น ในการเทศน์มีทั้งแหล่นอก แหล่ใน มิใช่ว่าแต่ทำนองประจำกัณฑ์เท่านั้น

๓. มหาชาติทางเครื่อง ซึ่งเป็นการเทศน์ที่มีการแสดงประกอบ ที่เรียกว่าเป็นบุคคลาธิษฐาน มีแต่ฆราวาสล้วนๆ เช่น เอาชุกมาออกฉาก แต่ปัจจุบันชาวบ้านนิยมมหาภิเนษกาแสดง แล้วนิมนต์พระมาเทศน์ประกอบ

เทศน์มหาชาติ มีอยู่ด้วยกันทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ รวม ๑,๐๐๐ คาถา การเทศน์มหาชาติเป็นการเทศน์ที่น่าฟังมาก เพราะถ้อยคำที่เป็นทำนองคล้องจองกันและความไพเราะของปีพาทย์ที่บรรเลงประจำกัณฑ์ เป็นบุญพิธีที่นิยมกันทุกภาคของประเทศไทย การเทศน์ทุกกัณฑ์จะมีผู้เป็นเจ้าภาพจัดกัณฑ์เทศน์ถวาย เมื่อพระที่ตนรับกัณฑ์เทศน์ขึ้นเทศน์ เจ้าภาพจะจุดเทียนบูชาคาถา หวานข้าวตอกข้าวสาร การเทศน์ในสมัยก่อน พระเจ้าของกัณฑ์จะอ่านจากอักษรธรรม ซึ่งจารลงบนใบลานเป็นแผ่นยาว คำว่า “จาร” มาจากภาษาเขมร แปลว่าการเขียนด้วยเหล็กแหลมบนใบลานแต่ปัจจุบันจะนิยมพิมพ์ลงบนใบลานเป็นตัวหนังสือไทยปัจจุบัน เป็นเรื่องราวในแต่ละกัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกสำหรับพระรุ่นใหม่เมื่อจบกัณฑ์จะต้องเป็นสัญญาณการเป็นเจ้าของกัณฑ์ในหมู่บ้านในชนบทอาจแบ่งเจ้าภาพเป็นคุ้ม ก่อนเทศน์จะมีการบอกบุญและแจกกัณฑ์เทศน์ไปยังหมู่บ้านต่างที่ใกล้เคียงวัด ตามแต่จะมีใครต้องการเป็นเจ้าภาพบ้าง เจ้าภาพก็จะจัดการจองและไปจับสลากกัณฑ์ที่ตนเองจะเป็นเจ้าภาพพร้อมทั้งบอกความประสงค์ว่าต้องการให้พระสงฆ์องค์ใดในวัดขึ้นเทศน์ (ซึ่งส่วนใหญ่ผู้จอง จะคือโยมอุปัฏฐากของพระที่บวชในขณะนั้นนั่นเอง)

เจ้าของกัณฑ์มักจะประกวดกันในการจัดเครื่องบูชา เมื่อเทศน์จบกัณฑ์หนึ่งๆ ระนาด ฆ้อง กลอง จะบรรเลงเป็นการบอกกล่าวว่าจบแล้ว พระภิกษุที่ขึ้นเทศน์กัณฑ์นั้นๆ ก็จะได้รับเครื่องกัณฑ์เทศน์ตามที่เป็นเจ้าภาพกัณฑ์นำมาถวาย ผู้ได้รับกัณฑ์ไหนก็ถวายพานเครื่องกัณฑ์นั้น เครื่องกัณฑ์ประกอบด้วย ข้าวสาร (ชาวบ้านที่มาร่วมฟัง จะมาตักใส่ด้วย) อาหารแห้ง สารพัดโดยมีต้นกล้วย ตั้งกลางอ่างเครื่องกัณฑ์ ปักธงสีซึ่งเรียกว่า “ธงพระคาถา” และ “ต้นธงติดกัณฑ์เทศน์” ซึ่งคือต้นกล้วยมีไม้เสียบเงิน (เหมือนต้นผ้าป่า) หรือเครื่องถวายต่างๆ ดอกไม้ธูปเทียนสำหรับถวายพระนั้นจัดเป็นชุดตามจำนวนพระคาถาในกัณฑ์ที่เป็นเจ้าของ การถวายเครื่องกัณฑ์ก็จะมีไปตามปกติ ยกเว้น “กัณฑ์หลอน” คือกัณฑ์ที่มีได้มีผู้จองไว้กับวัด ผู้ประสงค์จะเป็นเจ้าภาพมาทันกัณฑ์ใด พระภิกษุหรือสามเณรกำลังเทศน์ก็จะรับถวายกัณฑ์นั้น ชาวบ้านก็จะมาร่วมกันฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก ตั้งแต่กัณฑ์แรก คือกัณฑ์ทศพร เรื่อยไปจนจบครบกัณฑ์สุดท้าย ซึ่งคนที่เป็นเจ้าภาพกัณฑ์ต้น ๆ ก็จะฟังจนจบไม่ไปไหน

ในการฟังเทศน์มหาชาตินี้ องค์พระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมจะใช้กระแสเสียงเป็นทำนองอันไพเราะต่างๆ เป็นที่ครึกครื้นรื่นเริง ทำให้ผู้ที่สดับฟังเกิดศรัทธา เกิดความปิติซาบซึ้งใจ ได้ทั้งความรู้ความรื่นรมย์เป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไป จึงมักมีผู้ทำทานบริจาคเป็นอันมาก

ทำนองเทศน์มหาชาติ

ทำนองที่ใช้ในการเทศน์มี ๒ ลักษณะ คือ **เทศน์มหาชาติทำนองหลวงและเทศน์มหาชาติทำนองราษฎร์** ภาษาชาวบ้านเรียกทำนองหลวงว่า “**แหล่ใน**” หมายถึงทำนองเทศน์ที่เป็นทำนองหลวงหรือทำนองในทั้งเนื้อเรื่องที่เทศน์อยู่ในหนังสือที่ยอมรับกัน เช่นเนื้อความในหนังสือมหาชาติฉบับวชิรญาณหรือฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ และชาวบ้านเรียกทำนองราษฎร์หรือทำนองนอกว่า “**แหล่นอก**” หมายถึงทำนองเทศน์ที่ใช้ไม่ใช่ทำนองของหลวง

คำว่า “**แหล่**” มาจากคำว่า “**แล** **นั่นแล** **นี้แล**” เป็นคำที่กวีใช้เมื่อจบความหรือใช้เป็นคำลงท้ายของทุกกัณฑ์ และใช้ในความหมายว่า “**เทศน์ กัณฑ์ ตอน และทำนอง**” ด้วย เช่น แหล่กัณฑ์ชุก หมายความว่า พระธรรมกถึกเทศน์กัณฑ์ชุก หรือถ้าพูดว่า แหล่ชุก จะหมายถึงกัณฑ์ชุก ถ้าใช้ความหมายที่แปลว่าตอน ซึ่งก็คือเนื้อเรื่องย่อที่แบ่งไว้แต่ละกัณฑ์ เช่นกัณฑ์มหาพนมี ๖ ตอน ก็เรียกว่า ๖ แหล่ ได้แก่ แหล่ต้น-ชุกพบพระอัจจุตฤณี ๒.แหล่ฤๅษีชี้ทางให้ชุก ๓.แหล่ฤๅษีพรรณนาเขา ๔.แหล่ฤๅษีพรรณนาสระ ๕.แหล่ฤๅษีพรรณนาราชสีห์และสัตว์ป่า ๖.แหล่ส่ง ส่วนแหล่ในความหมายที่แปลว่าทำนองนั้นหมายถึงเสียงสูงๆ ต่ำๆ สลับกันไป

แหล่นอก เป็นการแหล่ที่มีเนื้อความเกี่ยวข้องกับเรื่องมหาชาติและนอกเรื่องมหาชาติ เป็นการเทศน์เพิ่มเติมเข้ามาตามบทที่แต่งเสริมในภายหลัง ทำนองที่แต่งขึ้นมาใหม่เป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนหกหรือกลอนแปด แหล่นอกที่มีเนื้อความเกี่ยวข้องกับเรื่องมหาชาติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “**แหล่เทียบเนื้อ**” เช่น ในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีแหล่หญิงหม้าย กัณฑ์วนปเวสน์ มีแหล่สักขัตตริย์เดินดง กัณฑ์ชุกมีแหล่ขอทาน กัณฑ์มหาพน มีแหล่พาชมนก ชมเขา กัณฑ์มัทรี มีแหล่มัทรีสลบ กัณฑ์มหาธาต มีแหล่ขับกล่อม แหล่ได้กัณฑ์-ชาลี แหล่บายศรีสู่ขวัญ ฯลฯ

แหล่นอกที่มีเนื้อความนอกเรื่องมหาชาติ เป็นแหล่ที่พระผู้เทศน์เห็นว่าควรแหล่มีความฉันทนาการ สอดแทรกธรรมะสอนใจเข้าไปในเรื่องนั้นๆ เช่น แหล่ลูกกตัญญู แหล่กาเหว่า แหล่สุวรรณสาม แหล่พระเดมิยไບ ฯลฯ ทำนองแหล่นอก ดังกล่าวนี้ เรียกกันทั่วไปในหมู่นักฟังเทศน์มหาชาติว่า “**แหล่ตลาด**”

ท่าน**พระครูวินัยธร มาณพ กนตสีโล** ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เขียนหนังสือเรื่องเล่าความตามแหล่ในมหาเวสสันดรชาดกไว้ ทำให้รู้ว่ามีแหล่ชื่อต่างๆ เป็นจำนวนมากได้แก่

กัณฑ์ทศพร มี ๘ แหล่ คือ แหล่พระพุทธรูปารณเรื่องมหาเวสสันดรชาดก แหล่มูลเหตุที่พระองค์ทรงแสดงเทศนาเวสสันดร แหล่อดีตนิทานของเวสสันดรชาดก แหล่พระนางมุสตีเป็นมเหสีพระอินทร์ แหล่พระนางมุสตีจะจูดิจากดาวดึงส์ แหล่พระนางมุสตีขอพระอินทร์ ๑๐ ประการ แหล่พระอินทร์ประสาทพรแก่พระนางมุสตี และแหล่ส่งท้ายกัณฑ์

กัณฑ์หิมพานต์ มี ๑๔ แหล่ ได้แก่ แหล่พระนางมุสตีจูดิจมาเป็นมเหสีพระเจ้ากรุงสยูชัย แหล่พระนางมุสตีเสด็จประพาสพระนคร แหล่พระเวสสันดรประสูติ แหล่พระเวสสันดรตั้งใจบริจาคทาน แหล่พระเวสสันดรอภิเษกกับพระนางมัทรี แหล่เมืองกลิงคราษฎร์เกิดทุกข์ภัยภัย แหล่พระเวสสันดรเสด็จประพาสรังงาน แหล่พราหมณ์แปดนายขามเมืองกลิงคราษฎร์ทูลขอช้าง แหล่ชาวเมืองกล่าวโทษพระเวสสันดร แหล่พระเจ้า

กรุงสกุขัยสั่งให้เนรเทศพระเวสสันดร แห่พระเวสสันดรลาพระนางมัทรี แห่พระนางมัทรีชื่อตามเสด็จพระเวสสันดร แห่พระนางมัทรีทูลพรรณนาป่าหิมพานต์ แห่ส่งท้ายกัณฑ์หิมพานต์

กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี ๑๓ แห่ ได้แก่ แห่พระนางมุสดีรำพึง แห่พระนางมุสดีเยี่ยมพระเวสสันดร แห่พระนางมุสดีทูลขอโทษ แห่พระนางมุสดีครวญแห่นักสนมโศกเศร้า แห่พระเวสสันดรบำเพ็ญสัจตศกมหาทาน แห่พระเวสสันดรทูลลาพระเจ้ากรุงสกุขัยแห่พระเจ้ากรุงสกุขัยห้ามพระนางมัทรี แห่พระนางมัทรีพรรณนาโทษของหญิงม่าย แห่พระนางมัทรีตัดพ้อพระเจ้ากรุงสกุขัย แห่พระเจ้ากรุงสกุขัยอาลัยพระชาติและพระกัณฑ์ แห่พระเวสสันดรทูลลาพระนางมุสดี แห่พระเวสสันดรสั่งเมือง

กัณฑ์วนปเวสน์ (วนประเวศน์) มี ๙ แห่ คือ แห่ต้น แห่พระเวสสันดรชวนสองกุมารชมดง แห่ชาวเมืองเจตราชูร์ต้อนรับพระเวสสันดร แห่พระเวสสันดรไม่ยอมอยู่เมืองเจตราชูร์ แห่กษัตริย์เจตราชูร์ส่งพระเวสสันดร แห่กษัตริย์เจตราชูร์ชี้ทางไปเขาวงกต แห่กษัตริย์เจตราชูร์ให้พรานเจตบุตรรักษาด่าน แห่สี่กษัตริย์ผนวชที่เขาวงกต แห่ส่งท้ายกัณฑ์

กัณฑ์ชุก มี ๑๗ แห่ ได้แก่ แห่ต้น แห่ชุกทวงทอง แห่ชุกชมโฉมนางอมิตตดา แห่นางอมิตตดาปฏิบัติชุก แห่พราหมณ์ตีเมีย แห่นางพราหมณ์คิดขับไล่ นางอมิตตดา แห่เย้ยอมิตตดาทำน้ำ แห่นางอมิตตดาตัดพ้อชุก แห่เทวดาคลใจ แห่ชุกรับอาสา แห่อมิตตดาจัดเสบียงให้ชุกซ่อมบ้าน ชุกสอนนางอมิตตดา แห่ชุกแต่งตัวและสิ่งเรือน แห่ชุกพรรณนาคุณพระเวสสันดร แห่พรานเจตบุตรพบชุก แห่ชุกหลงพรานเจตบุตร แห่พรานเจตบุตรต้อนรับชุก แห่ส่งท้ายกัณฑ์ชุก

กัณฑ์จุลพน มี ๖ แห่ คือ แห่เท้าความต้น แห่พรานเจตบุตรพรรณนาเขา แห่พรานเจตบุตรพรรณนาไม้ แห่พรานเจตบุตรพรรณนาสระ แห่ชุกขอบใจพรานเจตบุตร แห่ส่งท้ายกัณฑ์

กัณฑ์มหาพน มี ๖ แห่ ได้แก่ แห่ต้น แห่พระฤๅษีชี้ทางให้ชุก แห่พรรณนาเขาแห่พระฤๅษีพรรณนาสระ แห่พระฤๅษีพรรณนาราชสีห์และสัตว์ป่า แห่ส่งท้ายกัณฑ์มหาพน

กัณฑ์กุมารมี ๒๒ แห่ คือ แห่ต้น แห่พระนางมัทรีฝัน แห่พระนางมัทรีขอให้พระเวสสันดร ทำนายฝัน แห่พระเวสสันดรทำนายฝันและพระนางมัทรีปลุกสองกุมาร แห่ชุกเข้าพระอาศรม แห่พระเวสสันดรต้อนรับชุก แห่ชุกทูลขอสองกุมาร แห่พระเวสสันดรขอให้ชุกกรอทำพระมัทรี แห่พระเวสสันดรขอให้ชุกพาสองกุมารไปหาพระเจ้าปู่ แห่สองกุมารหนีไปซ่อนอยู่ในสระบัว แห่ชุกตัดพ้อพระเวสสันดร แห่พระเวสสันดรตามหาสองกุมาร แห่พระเวสสันดรเรียกสองกุมาร แห่พระเวสสันดรบริจาคสองกุมารให้เป็นทาน แห่อัจฉรรยในปิยบุตรทานของพระเวสสันดร แห่พระชาลิวงอนพระเวสสันดร แห่พระชาลิปรับทุกข์กับพระกัณฑ์ แห่พระเวสสันดรวันไหว้ด้วยวิตถถึงสองกุมาร แห่พระชาลิทูลลา แห่พระกัณฑ์ทูลลา แห่พระเวสสันดรฟังทูลลาหรือแห่สดับสองกุมาร แห่ชาลิกัณฑ์สั่งมัทรีหรือแห่ประกาศเทวดา

กัณฑ์มัทรีมี ๑๓ แห่ ได้แก่ แห่เท้าความต้น แห่เทวดาจำแลงมาขวางทางพระนางมัทรี แห่พระนางมัทรีขอหนทาง แห่พระนางมัทรีกลับถึงพระอาศรม แห่พระนางมัทรีทูลถามพระเวสสันดร แห่พระเวสสันดรตัดพ้อพระนางมัทรี แห่พระนางมัทรีทูลตอบการพ้อ แห่พระนางมัทรีครวญที่ต้นหว้า

เหล่าพระนางมัทรีสลบ เหล่าพระเวสสันดรกำสรดถึงพระนางมัทรี เหล่าพระนางมัทรีพีน เหล่าพระนางมัทรีอนุโมทนาทาน เหล่าส่งท้ายกัณฑ์มัทรี

กัณฑ์สักกบรรพ มี ๑๓ แห่ง คือ เหล่าต้น ท้าวสักกรินทร์รำพึง เหล่าพระอินทร์แปลงร่างมาเฝ้าพระเวสสันดร เหล่าพระอินทร์แปลงทูลขอพระนางมัทรี เหล่าพระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้เป็นทาน เหล่าอัศจรรย์ในการบริจาคทาน เหล่าพระนางมัทรีอนุโมทนาทาน เหล่าพระอินทร์แปลงอนุโมทนาทาน เหล่าพระอินทร์ดำริว่าจะคืนพระนางมัทรี เหล่าพระอินทร์ถวายพระนางมัทรีคืน เหล่าพระเวสสันดรดำริขอพรจากพระอินทร์ เหล่าพระเวสสันดรขอพร ๘ ประการ เหล่าพระอินทร์ประสาธ เหล่าส่งท้ายกัณฑ์สักกบรรพ

กัณฑ์มหาราช มี ๑๕ แห่ง ได้แก่ เหล่าความตื่น เหล่าเท้าความ เหล่าสุริเยเหล่ากล่อม เหล่าชุกพาภิณหชาติหลงเข้าเมือง เหล่าประโคม เหล่าพระเจ้ากรุงสุยชัยชมโฉมสองกุมาร เหล่าสั่งอำมาตย์จับชุก เหล่าชุกทูลความ เหล่าพระเจ้ากรุงสุยชัยไถ่สองกุมาร เหล่าแกะบายศรีหรือเหล่าสมโภชสองกุมาร เหล่าพระชาติทูลสาร เหล่าพระเจ้ากรุงสุยชัยสั่งให้จัดพล เหล่าชุกตาย เหล่ายกพล

กัณฑ์กษัตริย์ มี ๖ แห่ง คือ เหล่าความตื่น เหล่าพระเวสสันดรมองเห็นกองทัพ เหล่าพระนางมัทรีทูลให้พระเวสสันดรเบาพระทัยคลายวิตก เหล่าพระเจ้ากรุงสุยชัยพบพระเวสสันดร เหล่าทกษัตริย์สลบ เหล่าชาวพระนครสี่ที่เชิญพระเวสสันดรให้สึกจากเทศกฤษี

กัณฑ์นครกัณฑ์ มี ๑๐ แห่ง ได้แก่ เหล่าพระเจ้ากรุงสุยชัยและประชาชนเชิญให้พระเวสสันดรสึกจากเทศกฤษี เหล่าพระเวสสันดรสั่งอาศรม เหล่าราชาภิเษกพระเวสสันดร เหล่าพระนางมัทรีสโมสรด้วยสองกุมาร เหล่าพระนางมุสตีประทานภูษาอาภรณ์และเครื่องประดับแก่พระนางมัทรี เหล่าสัตว์ครวญอาลัยพระเวสสันดร เหล่ากษัตริย์กลับจากเขาวงกต เหล่าทกษัตริย์เข้าพระนคร เหล่าที่สุดของเรื่องพระเวสสันดร และเหล่าประชุมชาดก

มหาชาติทำนองราษฎร์หรือเหล่านอกนี้นิยมเทศน์ด้วยทำนองพรต และทำนองพา ทำนองพรตเป็นทำนองที่ปรับเข้าได้กับเนื้อเรื่องทุกประเภท เหมาะกับอารมณ์ของเรื่องและนิสัยของตัวละคร ทำให้ผู้ฟังมีอารมณ์คล้อยตามผู้แปลได้ทำนองพานิยมเทศน์เกี่ยวกับการชมสิ่งต่างๆ เช่น ชมนก ชมไม้ ชมภูเขา ชมธรรมชาติ ห้วย หนอง คลอง บึง เป็นต้น เป็นเนื้อความที่แต่งขึ้นมาใหม่ ทำนองเทศน์ไม่เหมือนกับทำนองหลวงที่มีแบบแผนการเทศน์มาแต่สมัยโบราณ

การเทศน์มหาชาติทำนองหลวงมีระเบียบว่าทำนองประจำกัณฑ์ซึ่งแตกต่างกันทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้น ในการเทศน์กัณฑ์หนึ่งๆ จะมีทำนองแม่บทที่ใช้ประจำอยู่ ๓ ทำนองคือ ทำนองจถุณียบท ทำนองเดิน และทำนองขึ้น แต่ยังมีทำนองอื่นๆ ที่ใช้ในบางกัณฑ์ ได้แก่ทำนองธรรมวัตร ทำนองย้าย ทำนองเดิน เป็นต้น

ทำนองจถุณียบท เป็นบทบาลีเล็กน้อยที่ยกขึ้นแสดงก่อนเนื้อความ จถุณียบทในเทศน์มหาชาติเป็นบทบาลีนำอยู่ส่วนแรกของแต่ละกัณฑ์ และจะเทศน์เพียงครั้งเดียวในกัณฑ์หนึ่งๆ คือ เมื่อพระธรรมกถึกว่านโม ๓ จบแล้วก็จะเริ่มเทศน์จถุณียบทก่อน ส่วนทำนองเดินนั้นหมายถึงทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความ

ทุกๆ ไปในเรื่องแต่กัณฑ์ใช้เสียงธรรมดา เวลาเทศน์มีความกระชับ ทำนองเดินนี้ใช้เทศน์สลับอยู่กับ ทำนองขึ้นตามแต่การดำเนินเรื่อง สำหรับทำนองขึ้นนั้นหมายถึงทำนองที่ตัวละครพูดเจรจาโต้ตอบกัน เช่น พระเวสสันดรกับพระนางมัทรี พระนางมัทรีตรัสกับกัณฑ์มหา-ชาติ เป็นต้น การใช้เสียงจะมีระดับเสียงสูงกว่า ทำนองเดิน เวลาเทศน์จะเน้นเสียง ทำนองขึ้น จึงมีลีลาการเทศน์ที่ช้ากว่าทำนองเดินใช้เทศน์ ทำนองขึ้นสลับกับทำนองเดินทั้งทำนองขึ้นและทำนองเดินมีลักษณะเป็นร่ายยาว เมื่อเปรียบเทียบกับ การพากย์และเจรจาของการแสดงโขนแล้ว พระมหาละเอียดอธิบายไว้ว่าทำนองเดินมีลักษณะเหมือนกับการพากย์โขนคือบรรยายเนื้อเรื่องต่างๆ ไป ในขณะที่ทำนองขึ้นมีลักษณะเหมือนการเจรจาของโขน

ทำนองอื่นๆ ที่ใช้ก็มี ทำนองธรรมวาท ซึ่งก็มีลักษณะเหมือนการพูดปกติทั่วไป เพียงแต่มีจังหวะ และแบ่งวรรคตอนใช้ในการเล่าเนื้อเรื่องที่เกิดในอดีตและอนาคตพบอยู่เฉพาะกัณฑ์ทศพรตอนต้นและ กัณฑ์นครกัณฑ์ตอนท้าย คือก่อนที่จะเทศน์มหาชาติพระพุทธเจ้าได้เล่าย้อนอดีตถึงมูลเหตุ และเมื่อเทศน์ เรื่องมหาชาติจบก็จะกล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดของพระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณฑ์มหา-ชาติ และบุคคลอื่นๆ

ทำนองย้าย ใช้สำหรับพรรณนาการชมสิ่งต่างๆ เช่น ชมเครื่องแก้วแหวนเงินทอง ชมม้า ชมรถ ทำนองย้ายนี้ใช้ในกัณฑ์หิมพานต์ ส่วนทำนองเดิน เป็นทำนองที่มีลักษณะเฉพาะของการเทศน์กัณฑ์มหาธาตุ ซึ่งหมายถึงทำนองขึ้นนั่นเอง แต่นิยมเรียกว่าทำนองเดิน

การบรรเลงปี่พาทย์ในงานเทศน์มหาชาติ

การมีปี่พาทย์มาประกอบการเทศน์มหาชาตินั้น อาจารย์มนตรี ตราโมท (๒๔๙๕:๓๕-๓๗) กล่าวว่า “ประเพณีการมีปี่พาทย์บรรเลงประกอบพิธีสงฆ์นี้ดูเหมือนว่าจะมีมาตั้งแต่กัณฑ์ดำบรรพ์ พิธีกรรมใดที่ฆราวาส ประกอบขึ้นโดยต้องมีพระสงฆ์ร่วมด้วย พิธีกรรมนั้นก็มักจะต้องมีดุริยางคดนตรีประกอบเป็นเครื่องประกอบ ด้วยเสมอและยังเป็นการมีเทศน์มหาชาติ อันถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของการแสดงธรรม สิ่งใดที่จะถวาย เป็นธรรมบูชาใหม่โศภารยิ่งขึ้นเพียงใด ก็พยายามที่จะนำมาเฉลิมฉลองสมโภชบูชาให้ครบถ้วนทุกประการ ดังนั้นปี่พาทย์จึงเป็นสิ่งที่จะมีประโคมเป็นเครื่องประกอบกุศลกรรมอันยิ่งใหญ่ แต่ที่จริงดุริยางค์ เป็นเครื่องจรรโลงใจด้วยเสียงของศิลปะเพื่อสนับสนุนศรัทธาปสาทะให้โน้มน้อมบังเกิดความปิติซาบซ่าน รวดเร็วขึ้นเท่านั้น...”

การบรรเลงปี่พาทย์นั้น นอกจากจะมีการโหมโรงอันเป็นประเพณีที่ต้องมีแล้วเมื่อพระขึ้นธรรมาส์เทศน์ ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงสาธุการ เพื่อบูชาพระรัตนตรัยและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมายังโรงพิธีเพื่อฟังพระ ธรรมเทศนา และเมื่อพระเทศน์จบเรื่องลำดับไปทุกๆ กัณฑ์ ก็ต้องบรรเลงเพลงประจำกัณฑ์ตามจุดเด่น แห่งท้องเรื่องของกัณฑ์นั้นๆ ประเพณีบรรเลงปี่พาทย์เรียงลำดับกัณฑ์เทศน์มหาชาตินี้น่าจะมีมาแต่สมัย กรุงศรีอยุธยา พร้อมๆ กับการแต่งมหาชาติคำหลวงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือสมเด็จพระเจ้า ทรงธรรม ดังโคลงบาทสามของผู้มีนาม “รัตน” ว่า“บทหนึ่งประโคมคำหนึ่ง นับนา” กับจดหมายเหตุที่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้มีการเทศน์มหาชาติ และมีพระบรมวงศานุวงศ์

เป็นเจ้าของกัณฑ์มีความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ครั้งจบลงกัณฑ์ใด ก็ศรัทธาสมโภชบูชา เสียงก้องไกลหลวมโหรีปี่พาทย์ กลองแขก แตรสังข์ทั้งพระคาถาพันและเรียงกัณฑ์” ซึ่งจะเห็นได้ว่าถ้าเป็นพระราชพิธีหลวง จะมีเครื่องประโคมจนถึงแตรสังข์อันถือเป็นเครื่องประโคมอย่างสูงด้วย ประเพณีประโคมเช่นนี้เข้าใจว่า ได้สืบบแบบแผนมาจากกรุงศรีอยุธยา

เพลงที่บรรเลงประกอบเทศน์มหาชาตินั้น โบราณจารย์ได้กำหนดเพลงที่เหมาะสมไว้เป็นแบบแผน เจ้าของกัณฑ์ เมื่อได้ยินก็สามารถรู้ว่าถึงกัณฑ์ใด หรือจบกัณฑ์ใดแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงประทานเพลงปี่พาทย์ (พิณพาทย์) ประจำกัณฑ์อย่างแบบหลวงไว้ครบ ๑๓ กัณฑ์ คือ

๑. กัณฑ์ทศพร เพลงสาธุการ
พระนางมุสดีพระมเหสีพระอินทร์ทูลขอพร ๑๐ ประการ
๒. กัณฑ์หิมพานต์ เพลงดวงพระธาตุ
โศภนพราหมณ์เอาพระนางดวงพระธาตุแจกจ่ายกษัตริย์ เป็นเพลงฉิ่งบรรเลงโดยใช้ตะโพนกลองประกอบจังหวะจุดเด่นของกัณฑ์อยู่ที่
การประทานช้างปัจจัยนาเคนทร์
๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ เพลงพญาโคก
พระนางมุสดีเข้าไปกราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษก็ไม่โปรดให้ พระนางและพระสนมคร่ำครวญ
๔. กัณฑ์วนปเวสน์ เพลงพญาเดิน
สี่กษัตริย์เสด็จดำเนินไปเขาวงกต
๕. กัณฑ์ชูชก เพลงซ่อนเหล้า
ใช้ประกอบอากัปกิริยากินเลี้ยงและมีการดื่มสุราเมามาย หรืออาการเดินโซเซ
๖. กัณฑ์จุลพน เพลงรวสามลา หรือคูกพาทย์
ใช้ประกอบการแผลงฤทธิ์หรือการกระทำพิลึกพิลั่นต่าง ๆ
๗. กัณฑ์มหาพน เพลงเชิดกลอง
พระอัจจุตฤฯ ชี้ชี้ทางให้ชูชกเดินทาง
๘. กัณฑ์กุมาร เพลงโอด สลับกับ เชิดฉิ่ง
ชูชกเขี่ยนตีสองกุมารขณะพาเดินทาง
๙. กัณฑ์มัทรี เพลงทยอยโอด
พระนางมัทรีตามหาสองกุมารจนสลบลง
๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ เพลงกลม
ประกอบการเหาะของพระอินทร์

๑๑. กัณฑ์มหाराช	เพลงกราวนอก
การยกทัพของฝ่ายมนุษย์	
๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์	เพลงตระนอน
หกษัตริย์พบกันทรงพระกันแสงจนสลบไปทั้งหมด	
๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์	เพลงทะเลแยกกลองโยน
ใช้เปิงมางประกอบจังหวัดเป็นเสียง เปิง-พรวด	

เมื่อพระลงจากธรรมาสน์ก็จะมีปีพาทย์รับเช่นกัน การที่ต้องใช้วงปีพาทย์ก็เพราะเพลงที่บรรเลงล้วนเป็นเพลงหน้าพาทย์ทั้งนั้น จำเป็นต้องใช้ตะโพนและกลอง เป็นเครื่องให้จังหวะ

เมื่อสิ้นสุดงาน หากไม่มีงานอื่นๆ อีก ปีพาทย์จะบรรเลงเพลงกราวรำต่อ เป็นการอนุโมทนาบุญแก่ผู้เข้าร่วมในการกุศล พระภิกษุสวดยถาสัพพีแล้วเป็นอันเสร็จสิ้นงาน

ความเชื่อในการบูชาเทศน์มหาชาติ

เชื่อกันว่าคัมภีร์มหาชาตินั้นเป็นพุทธวจนะซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสประทานเทศนาแก่พระภิกษุสงฆ์พุทธบริษัท ๓ ณ โครธาาราม กรุงกบิลพัสดุ์ หากผู้ใดได้สวดบิยอมเกิดสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลเป็นกุศลบุญราศีสืบไป ดังนั้นการเทศน์มหาชาติคือมหากุศลที่เตือนบุคคลให้น้อมรำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยังยวดอันมีการสละความเห็นแก่ตัว เพื่อผลประโยชน์สูงสุดอันไพศาลของมวลมนุษยชาติ อันเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเทศกาลที่คงความหมายอย่างแท้จริง เทศน์มหาชาติ สอนให้คนรู้จักทำความดี ประกอบกรรมดี รู้จักการบำเพ็ญบุญ บริจาคทาน สละความเห็นแก่ตัว สละทรัพย์เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นการลดความตระหนี่ในใจ ลดความเห็นแก่ตัว หรือการทำใจไม่ยึดติดกับสิ่งที่ เป็น รูป รส กลิ่น เสียง ที่เป็นอนิจจัง เพราะเวลาตายไปแล้วไม่มีใครเอาเงินทองไปได้ มีแต่ความดีและความชั่วเท่านั้นที่สามารถเอาไปได้ในภพหน้านั้นเอง

ชาวไทยพุทธจะนิยมฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งพุทธศาสนิกชนทุกคนต่างมีความเชื่อว่า เป็นพุทธวจนะซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสประทานแก่พระภิกษุและพุทธบริษัท การได้ฟังพุทธวจนะย่อมเกิดอานิสงส์และกุศลราศีแก่ตน นอกจากนี้ยังเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องศาสนอันตรธาน คือความเสื่อมของพระศาสนา ด้วยเหตุ ๕ ประการ ที่เรียกว่าปัญจอันตรธาน ได้แก่ ประยัตอันตรธานคือความสูญสิ้นผู้ศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติอันตรธานคือความสูญสิ้นของการปฏิบัติธรรม ปฏิเวธอันตรธาน คือ ความสูญสิ้นการตรัสรู้ริยมรรค อริยผล สังขอันตรธานคือความสูญสิ้นพระภิกษุสงฆ์ และธาตุอันตรธานคือ ความสูญสิ้นของพระสาวริกธาตุของพระพุทธเจ้า ดังนั้นการฟังเทศน์มหาชาติจึงเป็นการสนับสนุนให้มีการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมและเป็นการสืบพระศาสนาอีกด้วย จึงเชื่อกันว่า ผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกครบ ๑๓ กัณฑ์หนึ่งพันพระคาถา จบภายในหนึ่งวัน และบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนแต่ละอย่างให้ครบถ้วน นิยมว่าเป็นสิริมงคล แม้น้ำที่ตั้งไว้ในมณฑลพิธีก็ถือกันว่าเป็นน้ำมนต์ อาจจะบำบัดเสนียดจัญไรได้ และจะได้ผลานิสงส์

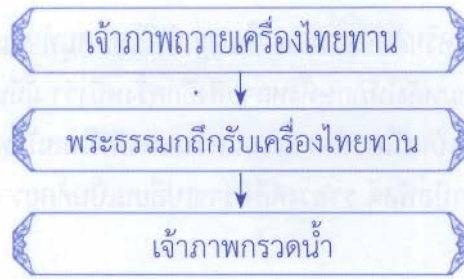
อันยิ่งใหญ่ ถึง ๕ ประการ คือ

๑. จะได้เกิดมาในยุคศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย ซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในอนาคต
 ๒. เมื่อดับขันธจะได้อีกเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอันโอฬาร
 ๓. จะไม่เกิดในอบาย (ไม่ตกนรก) เมื่อตายไปแล้ว
 ๔. จะเป็นผู้มั่งมีลาภยศ สรรเสริญ ไฉไล และมีความสุข
- และ ๕. เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนา จะได้รับมรรคผล นิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา และถึงความพ้นทุกข์

ผู้นิพนธ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก

ผู้นิพนธ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดกมีดังนี้

๑. กรมสมเด็จพระพรหมานูชิตชินโนรส
กัณฑ์ทศพร ๑๙ พระคาถา คาถาพันทศวรรคาถา
๒. กรมสมเด็จพระพรหมานูชิตชินโนรส
กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา คาถาพันหิมวัต
๓. ความสำนักวัดถนน
กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถา คาถาพันทานกณฺฑ
๔. กรมสมเด็จพระพรหมานูชิตชินโนรส
/พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กัณฑ์วนปเวสน์ ๕๗ พระคาถา คาถาพันวนปเวสน
๕. ความพระเทพมุนี (ด้วง) วัดสังข์กระจาย
กัณฑ์ชุก ๗๙ พระคาถา คาถาพันชุกปพพ
๖. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานูชิตชินโนรส
กัณฑ์จุลพน ๓๕ พระคาถา คาถาพันจุฬวณณนา
๗. ความพระเทพโมฬี (โมลี) (กลีน)
กัณฑ์มหาพน ๘๐ พระคาถา คาถาพันมหาวณณนา
๘. ความเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ พระคาถา คาถาพันทารกปพพ
๙. ความเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
กัณฑ์มัทรี ๙๐ พระคาถา คาถาพันมัทที่ปพพ
๑๐. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานูชิตชินโนรส
/พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา คาถาพันสักกปพพ

บุพกรรมของพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา พระชาลี ชุชก และนางอมิตตดา

บุพกรรมของพระเวสสันดร

ทรงหวาดกลัวเสียงไพร่พลข้างมาที่พระเจ้ากรุงสญชัยยกทัพมารับกลับยังกรุงพระนคร ก็เป็นเพราะว่าครั้งหนึ่งพระเวสสันดรเสวยพระชาติเป็นมหาชาติเป็นมหากษัตริย์ พระองค์ทรงยกกองทัพออกจากพระนครเป็นกองทัพที่ใหญ่โตมโหฬารและได้มีพระภิกษุองค์หนึ่งเดินผ่านมา พระมหากษัตริย์ทรงเกรงว่าพระภิกษุองค์นั้นจะได้รับอันตรายจึงให้อำมาตย์ไปนิมนต์พระภิกษุหลบไปก่อน... พระภิกษุองค์นั้นตกใจกลัวก็หลบไป.. ด้วยผลกรรมอันนี้มาในพระเวสสันดรพระองค์ก็เลยตกใจกลัวเสียงกองทัพด้วยประการฉะนี้..

บุพกรรมของพระนางมัทรี

บุพกรรมของพระนางมัทรีที่ถูกพระเวสสันดรทรงตัดพ้อให้เจ็บช้ำพระทัยนั้น ก็เพราะในพระชาติที่ทรงเกิดเป็นนกกกระจาบได้ต่อว่าต่อขานสามีซึ่งเป็นพ่อนกติดอยู่ในตอกบัวไม่สามารถกลับรังได้จึงเป็นเหตุให้ลูกน้อยต้องตายไปในกองไฟป่าทั้งหมด...

บุพกรรมของพระกัณหา พระชาลี

ในอดีตชาตินั้นเกิดเป็นกุมารแลกุมารีของชวานา บิดามารดาใช้ให้กุลบุตรทั้งสองดูแลควายมิให้เข้ากัดกินข้าวกล้าในนาข้าว ควายแก่นั้นต่อต้านทานขึ้น ก้าวลงสู่ท้องนาเพื่อกัดกินข้าวกล้า กุลบุตรทั้ง ๒ จึงเขี่ยนตีควายนั้นให้เช็ดหลายด้วยบุพกรรมนั้นแลควายนั้นกำเนิดเกิดเป็นดาพราหมณ์ชูชกในชาตินี้ กุลบุตรทั้งสองเกิดเป็นพระกัณหาชาลีร่วมภพชาติ ด้วยบุพกรรมอันนั้นส่งผลให้สองพระกุมารต้องมาถูกชูชกผูกมัดมือเขี่ยนตีดังกล่าว

บุพกรรมของชูชก

บุพกรรมของชูชกที่ได้ภรรยาสาวสวยวัยรุ่นนั้นเป็นเพราะในชาติหนึ่งได้บูชาพระด้วยดอกไม้สดแรกแย้มมาในชาตินี้ จึงมีภรรยาสาววัยรุ่นดังกล่าวบุพกรรมของนางอมิตตดา บุพกรรมของนางอมิตตดานั้นที่มีสามีแก่ เพราะในชาติหนึ่งนางได้บูชาพระด้วยดอกไม้เหี่ยวแห้ง... ส่วนดอกไม้สดนางก็นำมาประดับตัวเอง.. จนกระทั่งนางได้นึกขึ้นว่าไม่ตั้งามนางจึงได้กลับใจบูชาพระด้วยดอกไม้สดดูสวย...และต่อจากนั้นดาชูชกจากไปไม่นานนางก็มีชายหนุ่มรูปงามมาเกี่ยวพาราณี...นางจึงได้หลบหนีไปอยู่ด้วยกันจึงเป็นอันว่าตอนหลังนางก็มีสามีหนุ่มไม่ใช่ตาเฒ่าแก่เช่นดาชูชก..ดังนี้แล..

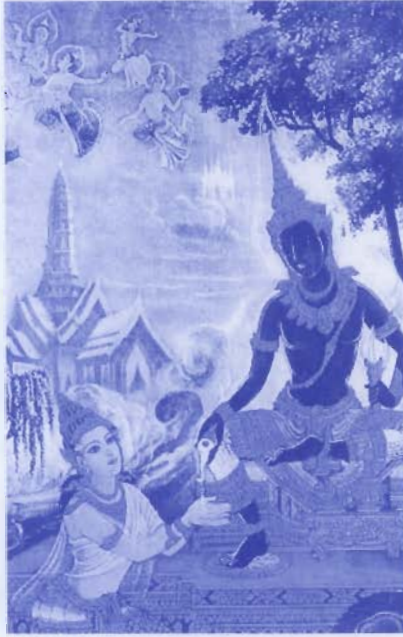
ประชุมชาติกกลับชาติ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจธรรม ๔ คือ ทุกข์ นิโรธ สมุทัย และมรรค ต่อท้ายมหาเวสสันดรชาดกแล้ว พระองค์ได้ตรัสเท้าความหลังให้ภิกษุทั้งหลายฟังอีกครั้งหนึ่งว่า ผู้มีนามปรากฏในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนั้น เมื่อกลับชาติมาในปัจจุบันมีใครบ้าง แวนแคว้นนครสีพีในสมัยพุทธกาลเปลี่ยนเป็นสักกชนบท นครพิชัยเขตอุดรเปลี่ยนเป็นกรุงกบิลพัสดุ์ ราชวงศ์สีพีราชเปลี่ยนเป็นศักราชส่วนบุคคลต่างๆ นั้นกลับชาติมาดังนี้

๑. พระเจ้ากรุงสญชัย กลับชาติมาเกิดเป็นพระเจ้าสุทโธทนะ (พุทธบิดา)
๒. พระนางผุสดี กลับชาติมาเป็นพระนางสิริมหามายา (พุทธมารดา)
๓. พระนางมัทรี กลับชาติมาเป็นพระนางพิมพาโยธรา พระชายาของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) มารดา พระราहुล ออกบวชบรรลอรหันตผล ได้เป็นเอตทัคคะทางด้านระลึกชาติ
๔. พระชาติลี กลับชาติมาเป็นพระราहुล ได้บวชตั้งแต่ ๗ ขวบ จนสำเร็จบรรลอรหันต์ และปรินิพพานเมื่ออายุ ๓๒ ปี
๕. พระกัณหา กลับชาติมาเป็นนางอุบลวรรณาเถรี ออกบวชได้เป็นอัครสาวิกฝ่ายซ้าย เป็นเอตทัคคะด้านอิทธิฤทธิ์
๖. พระอัจจุตฤษี กลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา
๗. ท้าวสักกะ (พระอินทร์) กลับชาติมาเป็นพระมหากัสสปะ (บางหนังสือว่าเป็นพระอนุรุทธเถระ)
๘. วิสสุกรรมเทพบุตร กลับชาติมาเป็นพระมหาโมคคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้าย
๙. พรานเจตบุตร กลับชาติมาเป็นนายฉันทะ/พระฉันทะเถระ
๑๐. พรานหมณชูชก กลับชาติมาเป็นพระเทวทัต
๑๑. นางอมิตตดา กลับชาติมาเป็นนางจิณฺฆมาณวิกิ สาวิกาเดียรถีย์
๑๒. เทวดาที่แปลงเป็นพระยาพยัคฆราช (เสือโคร่ง) กลับชาติมาเป็นพระสิมพลีเถระ
๑๓. เทวดาที่แปลงเป็นพระยาที่ปรีราช (เสือเหลือง) กลับชาติมาเป็นพระจุลนาถเถระ
๑๔. เทวดาที่แปลงเป็นพระยาไกรสรราช (ราชสีห์) กลับชาติมาเป็นพระอุบาลีเถระ
๑๕. เทวดาที่มาคูแลกัณหาชาติลี กลับชาติมาเป็นพระมหากัจจายนะเถระ
๑๖. เทพธิดาที่ดูแลกัณหาชาติลี กลับชาติมาเป็นนางวิสาขาอุบาลิกา
๑๗. ช้างปัจฉัยนาค กลับชาติมาเป็นพระมหากัสสปะเถระ
๑๘. แม่ช้างปัจฉัยนาค กลับชาติมาเป็นนางกิสสา โคตมี
๑๙. กษัตริย์มีทพรราช กลับชาติมาเป็นพระยามหานามศากยราช
๒๐. กษัตริย์ที่ทูลข่าวเนรเทศ กลับชาติมาเป็นพระอนนทเถระ
๒๑. เสนาคูตตอำมาตย์ กลับชาติมาเป็นอนาถปิณฑิกเศรษฐี
๒๒. สหชาติโยธีทั้งหกหมื่น กลับชาติมาเป็นพุทธบริษัททั้งหลาย
๒๓. พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ กลับชาติมาเป็นองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

กัณฑ์ที่ ๑ ทศพร

พระนางมุสดีทูลขอพรพระอินทร์ ๑๐ ประการ

เริ่มด้วยการกล่าวถึงมูลเหตุที่ทำให้เกิดเรื่องเวสสันดรชาดก และกล่าวถึงพระนางมุสดี (พระราชมารดาของพระเวสสันดร) ทูลขอพร ๑๐ ประการ จากพระอินทร์ก่อนที่จะมาเกิดเป็นมนุษย์

มูลเหตุของเวสสันดรชาดกมีอยู่ว่า หลังจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเริ่มเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์สาวกเกิดขึ้นบ้างแล้ว พระองค์จึงตั้งพระทัยที่จะเสด็จไปโปรดพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อเสด็จไปถึง มิได้ตรงไปยังมหาราชวัง แต่ไปประทับอยู่ ณ นิโครธารามมหาวิหาร เหล่าพระประยูรญาติเมื่อทราบข่าวก็พากันมาเฝ้า แต่ต่างแสดงอาการกระด้างกระเดื่อง ให้พระญาติผู้ที่มีอายุน้อยเข้าไปนั่งอยู่ด้านหน้าแสดงความเคารพ แต่พระญาติผู้ใหญ่ประทับอยู่ด้านหลังไม่แสดงความเคารพ พุทธองค์ทรงเห็นอาการของพระประยูรญาติที่แสดงออกเช่นนั้นเพื่อลดทิฐิดังกล่าวพระองค์ จึงทรงแสดงยมกปฏิหารีย์โดยเสด็จขึ้นเบื้องหน้าอากาศแล้วปล่อยให้ฝูงละอองธุลีพระบาทตกลงสู่เศียรของพระประยูรญาติทั้งหลาย พระประยูรญาติจึงได้ละทิ้งทิฐิแล้วถวายบังคมพระพุทธเจ้า หลังจากนั้นก็มีฝนตกลงมาอย่างหนัก เป็นฝนที่แปลกกว่าฝนทั่วไปคือ มีสีแดงเหมือนสีเลือดและแห้งเหือดไปในทันที ใครประสงคจะให้ถูกตัวก็ถูก ถ้าประสงคจะไม่ให้ถูกก็ไม่ถูก เป็นที่อัศจรรย์แก่พระประยูรญาติและพระภิกษุสงฆ์ยิ่งนัก พระองค์จึงตรัสแก่ข้อสงสัยนั้นว่า นี่เป็นฝนโบกขรพรรษและที่ตกครั้งนี้มิใช่เป็นครั้งแรก ในอดีตเคยตกมาแล้ว ครั้งที่พระองค์เสวยชาติเป็นพระเวสสันดร ครั้งแล้วพระองค์ก็ตรัสเล่าเรื่องพระเวสสันดร

ในสมัยก่อนมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งพระนามว่าสีวีราชเสวยราชสมบัติในกรุงสีพีมีพระโอรสพระองค์หนึ่งนามว่าสัจจชัย ซึ่งขึ้นครองราชย์สมบัติสืบต่อมา แล้วได้อภิเษกกับพระนางมุสดีราชธิดาพระเจ้ากรุงมัททราช

เรื่องของพระนางมุสตีนั้นมียุว่า เมื่อพระวิปัสสิพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกแล้ว พระเจ้าพันธุมราชเสวยราชสมบัติอยู่ในพันธุมดินคร มีเมืองขึ้นส่งดอกไม้ทองและแก่นจันทร์มาถวายเป็นเครื่องบรรณาการ พระองค์ก็ทรงพระราชทานดอกไม้ทองให้แก่ราชธิดาผู้น้อง ส่วนแก่นจันทร์แดงให้แก่ราชธิดาผู้พี่ ราชธิดาทั้งสองนั้นเลื่อมใสในพุทธศาสนา ผู้น้องก็เอาดอกไม้ทองให้ช่างทำเป็นเครื่องประดับบอก แล้วนำไปถวายพระวิปัสสิพุทธเจ้าพร้อมกับตั้งปวารณาไว้ “เกิดชาติหน้าฉันใด เมื่อข้าเกิดในชาติใดขอให้ดอกไม้ทองนี้จงบังเกิดแก่ข้าพเจ้าทุกชาติ” ส่วนราชธิดาผู้พี่ ให้ขาดแก่นจันทร์แดงเป็นผงแล้วนำไปถวายพระวิปัสสิพุทธเจ้าเป็นพุทธบูชา และอธิษฐานขอให้ได้เป็นพุทธมารดาพระพุทธรูปเจ้าในกาลอนาคต เมื่อทั้งสองได้จุติจากชาตินั้นผู้น้องได้ไปเกิดเป็นราชธิดาของพระเจ้ากิงกิสราช มีเครื่องประดับบอกเกิดพร้อมกับปฏิสนธิเมื่อเจริญวัยได้ฟังเทศน์ของพระกัสสปพุทธเจ้าก็สำเร็จจอร์หันต์นิพพานในสมัยกาลนั้นส่วนนางราชธิดาผู้พี่ ก็ได้มาเกิดเป็นราชธิดาของพระเจ้ากิงกิสราชเหมือนกัน แต่ต่างมารดา เมื่อนางสิ้นชีวิตก็ได้ไปบังเกิดเป็นเทพอัปสรในดาวดึงส์เทวโลกเป็นนมเหสีของท้าวอมรินทรอิทธิราชทรงพระนามว่ามุสตี ครั้งเมื่อถึงวาระที่จะต้องจุติมาเกิดในโลกมนุษย์เป็นพระราชมารดาของพระเวสสันดร ท้าวสักกะเทวราชสวามีทรงทราบข่าวพระนางมุสตีเทพอัปสรจะสิ้นบุญ จึงพาไปประทับยังสวนนันทวันในเทวโลกแล้วประสาทพรแก่พระนางมุสตี ๑๐ ประการ พระนางจึงขอประทานพรคือ ขอให้พระนางได้ประทับอยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริราชแห่งนครสีพี ขอให้ดวงเนตรทั้งสองมีสีดำประดุจดาลูกเนื้อทราย ขอให้มิพระชนงโง้งงามเขียวดจสร้อยคอนกยูง ขอให้มิพระนามว่ามุสตีเหมือนเดิมขอให้มิพระโอรสที่ทรงเกียรติยศเกรียงไกรยิ่งกว่ากษัตริย์ทั้งหลายและมีพระราชศรัทธาในการกุศล ในเวลาทรงพระครรภ์ขออย่าให้ครรภ์นูนปรากฏดังสตรีสามัญ ขอให้พระถันทั้งคู่งามในเวลาทรงครรภ์และเมื่อประสูติแล้วขออย่าให้หย่อนคล้อย ขอให้เส้นพระเกศาดำเป็นมันดุจสีปีกแมลงค่อมทองตลอดไป อย่าได้หงอกขาว ขอให้พระฉวีละเอียดดุจดั่งทองคำธรรมชาติสดใสสง่างามไม่มีที่ตำหนิ และขอให้ทรงมีโอกาสปลดปล่อยนักรัศมีประหารชีวิตให้พ้นโทษ ซึ่งสมเด็จพระอมรินทรอิทธิราชก็ทรงประสาทพรให้ได้ดังประสงค์

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ทศพร

ผู้บูชากัณฑ์ทศพรจะได้รับทรัพย์สมบัติตั้งปวารณา ถ้าเป็นสตรีจะได้สามีเป็นที่ชอบเนื้อเจริญใจ ถ้าเป็นบุรุษจะได้ภรรยาเป็นที่ต้องประสงค์อีกเช่นกัน จะได้บุตรหญิงชายเป็นคนว่านอนสอนง่ายมีรูปกายงดงาม มีความประพฤติดีกิริยาเรียบร้อยทุกประการ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ทศพร

๑. พร มีความสำคัญต่อกำลังใจ หรือความปวารณาทุกอย่างจะสำเร็จได้อยู่ที่การกระทำ (กรรม) แม้ได้รับพรแต่ถ้ามิได้ทำก็ย่อมไม่สำเร็จได้
๒. พร ๑๐ ประการ เป็นสิ่งที่ปวารณาของมนุษย์ปถุชน ที่จะขอให้รูปร่างนามเพราะ มีทรัพย์สมบัติ และมีเกียรตินิยม การขอพรใดๆ ผู้ขอพรควรพิจารณาว่า พรนั้นเหมาะสม หรือสมควรแก่ตนหรือไม่ขอในสิ่งที่ควรขอ ถ้าขอในสิ่งที่ไม่ควรขอ และให้ในสิ่งที่ไม่ควรให้ก็ย่อมเกิดโทษด้วยกันทั้งสองฝ่าย
๓. การเตรียมตัว เมื่อจะทำการใดๆ ต้องเตรียมตัวให้พร้อมจะได้ไม่มีอุปสรรค
๔. การขอพรมงคลควรพิจารณาจากจิตที่คิดดี ประพฤติดีย่อมส่งผลดี

กัณฑ์ ๒ หิมพานต์

พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์

พระนางผุสดีเทพอัปสรได้จุดิจากสวรรค์ลงมาปฏิสนธิเป็นราชธิดาของพระเจ้ามัททราช มีสิริรุ่งดงามสมตามทีปรารถนาไว้ เมื่อเจริญชนม์ได้ ๑๖ ชันษาจึงได้อภิเษกสมรสเป็นอัศรมหเสของพระเจ้ากรุงสญชัยแห่งสิวีราชนคร ครึ่งเมื่อพระนางผุสดีทรงครรภ์ถ้วนไตรมาส บังเอิญนางเสด็จประพาสพระนคร ขณะประพาสนั้นพระนางทรงเจ็บครรภ์และประสูติพระราชโอรสที่ตรอกพ่อค้า พระประยูรญาติจึงถวายพระนามว่า “เวสสันดร” หมายถึง ในท่ามกลางระหว่างย่านค้าขาย พระกุมารเมื่อแรกประสูติจากพระครรภ์ก็ทูลขอเงินพระมารดาเพื่อบริจาคทาน เป็นอัศจรรย์ทีปรากฏแก่ชุมชน ในวันเดียวกันกับที่พระโอรสประสูตินี้ นางข้างตระกุลฉัททันต์ค้เชือกหนึ่งของพระเจ้าสญชัยก็ตกลงเป็นช้างเผือกขาวบริสุทธิ์เพศผู้ประชาชนชื่นชมพระบารมีและให้ชื่อช้างว่า “ปัจจัยนาค/ปัจจัยนาเคนทร์” ช้างปัจจัยนาคนั้นเป็นช้างแก้วอุดมด้วยมงคลลักษณะอันเป็นเลิศยิ่งนัก เมื่ออยู่ในที่ใดก็จะบันดาลให้พื้นที่นั้นมีฝนน้ำข้าวปลาบริบูรณ์ ได้รับชื่อว่า เป็นช้างต้นคู่บุญพระเวสสันดร ถือเป็นบุญนิมิตมงคลของพระนครสี่ที

เมื่อพระกุมารเวสสันดรทรงเจริญวัยขึ้น ทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในการบริจาคทาน มักขอพระราชทานทรัพย์จากพระบิดามารดา เพื่อบริจาคแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ ทรงขอให้พระบิดาตั้งโรงงานสีมมเมืองเพื่อบริจาคข้าวปลาอาหารและสิ่งของจำเป็นแก่ประชาชน และหากมีผู้มาทูลขอสิ่งหนึ่งสิ่งใด พระองค์ก็จะทรงบริจาคให้โดยมิได้เสียดาย ด้วยทรงเห็นว่าการบริจาค่นั้นเป็นกุศลเป็นคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ทั้งแก่ผู้รับและผู้ให้ ผู้รับก็จะพ้นความเดือดร้อน ผู้ให้ก็จะอิมเอบเป็นสุขใจทีได้ช่วยเหลือผู้อื่นและยังทำให้พ้น

จากความโลภความตระหนี่ที่เหนียวในทรัพย์สมบัติของตนอีกด้วย พระเกียรติคุณของพระเวสสันดรเลื่องลือไปทั่วทุกทิศว่าทรงมีจิตเมตตาแก่ผู้อื่นมิได้ทรงแก่ความสุขสบายหรือเห็นแก่ทรัพย์สมบัติส่วนพระองค์มิได้ทรงห่วงหาแหนสิ่งใดไว้สำหรับพระองค์ ครั้นพระเวสสันดรมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา พระราชาบิดาก็ทรงยกราชสมบัติให้ครอบครองและอภิเษกพระนางมัทรีพระราชธิดาแห่งมาตุลราชวงศ์กษัตริย์มัทราชให้เป็นมเหสี พระองค์ได้สร้างโรงงานเพื่อบริจาคทานแก่ยากเข็ญได้ถึง ๖ แห่ง ต่อมาพระนางมัทรีประสูติพระราชโอรสและพระราชธิดาทรงพระนามว่าพระชาติและพระกัณหา

ครั้งนั้นเมืองลิงคราชภูร์ เกิดข้าวยากหมากแพง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลทำให้แห้งแล้งเพาะปลูกไม่ได้ราษฎรอดอยากได้รับความเดือนร้อนสาหัส แม้พระเจ้าลิงคราชภูร์จะทรงรักษาอุโบสถศีลครบกำหนด ๗ วัน ก็ยังไม่ฝนตกลงมา ประชาชนชาวลิงคราชภูร์จึงพากันไปเฝ้าพระราชา กราบทูลว่า ในเมืองสีวีนันมีช้างเผือกคู่บุญพระเวสสันดร ชื่อว่าช้างปัจจัยนาค อันเป็นช้างแก้วมหายงค มีอำนาจพิเศษ ถ้าอยู่เมืองใดจะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พืชพรรณจะบริบูรณ์ขอให้พระเจ้าลิงคราชภูร์ส่งทูตเพื่อไปทูลขอช้างจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรก็จะทรงบริจาคให้ เพราะพระองค์ไม่เคยขัดเมื่อมีผู้ทูลขอสิ่งใด พระเจ้าลิงคราชภูร์จึงแต่งพราหมณ์แปดคนไปเมืองสีพี ครั้งเมื่อพราหมณ์ได้พบพระเวสสันดรประทับบนหลังช้างปัจจัยนาคเสด็จประพาสพระนคร พราหมณ์จึงทูลขอพระราชทานช้างปัจจัยนาคเพื่อดับทุกข์ชาวลิงคราชภูร์ พระเวสสันดรก็พระราชทานให้แก่พระเจ้าลิงคะตามพระราชประสงค์ตามที่ขอ ชาวเมืองสีพีเห็นพระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาคคู่บ้านคู่เมืองไปดังนั้นก็ไม่พอใจ และโกรธเคืองที่พระราชทานช้างมงคลไป ด้วยเชื่อว่าเมื่อไม่มีช้างปัจจัยนาคเสียแล้วต่อไปบ้านเมืองจะลำบาก จึงพากันไปเข้าเฝ้าพระเจ้าสญชัยทูลกล่าวโทษพระเวสสันดรว่าบริจาคช้างปัจจัยนาคเสียแล้วต่อไปบ้านเมืองจะลำบากจึงพากันไปเข้าเฝ้าพระเจ้าสญชัยทูลกล่าวโทษพระเวสสันดรว่าบริจาคช้างคู่บ้านคู่เมืองแก่ชาวเมืองอื่นไป ขอให้พระเจ้าสญชัยขับพระเวสสันดรไปเสียจากเมืองสีพีพระเจ้าสญชัยไม่อาจขัดราชภูร์ได้ จึงจำพระทัยมีพระราชโองการให้ขับพระเวสสันดรออกจากพระนครสีพีไปอยู่ป่าที่เขาวงกต พระเวสสันดรจึงขอเวลา ๓ วัน เพื่อจัดการทรัพย์สิ่งของ ลาพระนางมัทรี และบำเพ็ญสัจตศกมหาทาน ก่อนเสด็จออกจากพระนคร พระบิดาก็ทรงอนุญาตให้พระเวสสันดรทรงบริจาค สัจตศกมหาทาน คือ บริจาคทานเจ็ดสิ่ง สิ่งละเจ็ดร้อย แก่ประชาชนชาวสีพี

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์หิมพานต์

ผู้บูชากัณฑ์หิมพานต์ ย่อมได้สิ่งปรารถนาทุกประการ ครั้นตายแล้วได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติอันโอฬาร มีบริวารแวดล้อมบำรุงบำเรออยู่เป็นนิจ จุตติจากสวรรค์แล้วจะลงมาเกิดในตระกูลชาติดียมหาศาล หรือตระกูลพราหมณ์มหาศาลอันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ศฤงคารบริวารมากมายนานาประการ เช่น โค กระบือ ช้าง ม้า รถ ยานพาหนะ ฉะนั้นจะประมาณมิได้ ประกอบด้วย สุขกายสบายใจ ทุกอริยาบถ

ข้อคิดประจักษ์กัณฑ์หิมพานต์

เทศน์มหาชาติ ๓ ไม้ขี้เฒ่า

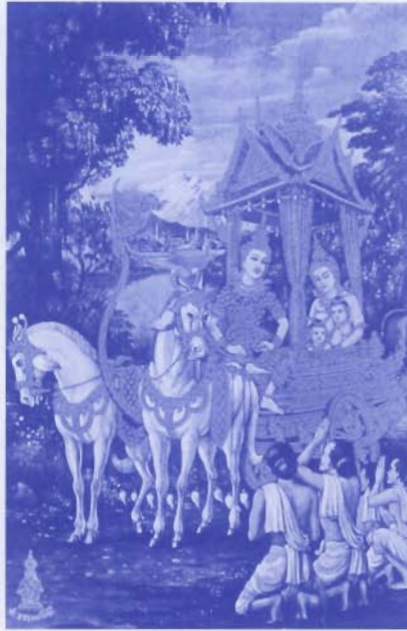
๑. แบบอย่างของการเสียสละ พระเวสสันดรทรงตัดสินพระทัยเสียสละประโยชน์ส่วนตัว โดยให้ช่างมุงคลกแก่เมืองกลิงคราชภูริ เพื่อมิให้ประเทศชาติและประชาชนลำบากจากการเกิดศึกสงคราม แม้พระองค์ต้องถูกเนรเทศได้รับความลำบากก็ตาม เป็นการเสียสละส่วนน้อย (ช่างมุงคลก) เพื่อรักษาส่วนใหญ่ (ประเทศชาติ)

๒. จุดอ่อนของประชาธิปไตย การปกครองแบบประชาธิปไตย ดังเช่นสี่พันคร ประชาชนไม่พอใจ โกรธแค้นพระเวสสันดรพากันมาเข้าเฝ้าพระเจ้าสุทนต์ให้ขับไล่ออกจากเมือง เป็นจุดอ่อนของการปกครอง บ้านเมืองอ่อนแอเกิดความวุ่นวายเพราะผู้มีปัญญา และมีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีจำนวนน้อยย่อมจะแพ้คนที่ มีปัญญาน้อยแต่มีจำนวนมาก

๓. อารมณ์และความเชื่อ เป็นสัจธรรมว่าหากรักมาก และเชื่อมั่นในบุคคลหรือสิ่งใด เมื่อไม่พอใจ มีความโกรธมากก็ขาดสติยังคิด ไม่ไตร่ตรองฟังเหตุและผล ดังที่ชาวสี่พันเชื่อว่าช่างมุงคลกทำให้ฝนตก พืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ช่างจึงมีคุณค่ากว่าพระเวสสันดร เมื่อชาวกลิงคราชภูริได้ช่างมุงคลกไปก็โกรธแค้น เป็นทุกข์เสียใจ

เมื่อพระเจ้าสุทนต์ทรงทราบข่าวว่าพระเวสสันดรทรงเสียสละประโยชน์ส่วนตัว ให้ช่างมุงคลกแก่เมืองกลิงคราชภูริ เพื่อมิให้ประเทศชาติและประชาชนลำบากจากการเกิดศึกสงคราม แม้พระองค์ต้องถูกเนรเทศได้รับความลำบากก็ตาม เป็นการเสียสละส่วนน้อย (ช่างมุงคลก) เพื่อรักษาส่วนใหญ่ (ประเทศชาติ) ...

กัณฑ์ที่ ๓ ทานกัณฑ์ พระเวสสันดรบริจาคสัตตตสมภพาทาน

ฝ่ายพระนางผุสดีพระราชมารดา เมื่อทรงทราบเรื่องราวพระโอรสเวสสันดรถูกประชาชนกล่าวโทษว่า พระราชทานช้างปัจจัยนาคนเป็นทาน และทรงถูกลงโทษให้เนรเทศจากพระนครสี่ทิศตกพระทัย เสด็จเข้าเฝ้า พระเจ้าสุณชัยทูลขอประทานอภัยโทษมิให้ขับพระเวสสันดรออกจากเมืองว่า “พระพุทเจ้าข้า อันเสนา น้อยใหญ่ยากที่จะตรองเห็นใจว่าตรงจริง มีบุญเขาก็จะวิ่งเข้ามาเป็นข้าพึ่งพระเดชพระกรุณาให้ใช้สอย เฝ้า ป้อยอสอพพลอยทุกเช้าค่ำ ยามเมื่อเพลิงพล้ำเขาก็จะช่วยกันกระหน่ำข้าช้อนชก ดั่งราชหงส์ปีกหัก ตกปีกหนอง กาแกก็แซ่ซ้องเข้าสาวไส้ พระองค์จงทรงพระวินิจฉัยอย่าเชื่อคำชาวเมือง มันย่อมย่ำยุงให้ ลงโทษ” แต่ก็ขออภัยโทษไม่สำเร็จ พระเจ้าสุณชัยตรัสว่า “บ้านเมืองจะเป็นสุขได้ก็ต่อเมื่อราษฎรเป็นสุข พระราชาจะเป็นสุขได้ก็เมื่อราษฎรเป็นสุข ถ้าราษฎรมีความทุกข์พระราชาจะนั่งเฉยอยู่ได้อย่างไร ราษฎร พากันกล่าวโทษพระเวสสันดร จะทำให้บ้านเมืองยากเข็ญ เราจึงจำเป็นต้องลงโทษ แม้ว่าพระเวสสันดร จะเป็นลูกของเราก็ตาม”

ส่วนพระนางมัทรีพระมเหสีของพระเวสสันดรเมื่อทรงทราบว่าประชาชนขอให้ขับพระเวสสันดร ออกจากเมืองก็ทูลขอตามเสด็จด้วย พระเวสสันดรไม่ทรงประสงค์ให้พระนางมัทรีติดตามพระองค์ไปเพราะ การเดินทางไปจากพระนครย่อมมีแต่ความยากลำบาก ทั้งพระองค์เองก็ทรงปรารถนาจะเสด็จไปประทับ บำเพ็ญศีลภาวนาอยู่ในป่าพระนางมัทรีไม่คุ้นเคยต่อสภาพเช่นนั้น ย่อมจะต้องลำบากยากเข็ญทั้งอาหาร การกินและความเป็นอยู่ แต่ไม่ว่าพระเวสสันดรจะตรัสห้ามปรามอย่างไรนางก็มียอมฟังบรรดาพระประยูรญาติ

ก็พากันอ่อนวอนขอร้อง พระนางก็ทรงยื่นกรานว่าจะติดตามพระราชสวามีไปด้วย ไม่ว่าจะผู้ใดจะห้ามปรามอย่างไร พระนางมัทรีก็จะตามเสด็จพระเวสสันดรไปให้จงได้พระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีจึงตรัสขอพระนาคาทิ้งสองคือพระชาลี พระกัณหาไว้ ก็ไม่สำเร็จ เพราะนางมัทรีก็ไม่ยินยอมทรงรำพันถึงการเป็นหญิงม่ายและตัดพ้อพระเจ้ากรุงสญชัยว่า “เมื่อชาวเมืองสีพีรังเกียจพระเวสสันดรให้ขับไล่ออกไปเสียดังนี้ พระโอรสธิดาจะอยู่ต่อไปได้อย่างไร ชาวเมืองโกรธแค้นขึ้นมา พระชาลีกัณหาก็จะทรงได้รับความลำบาก จึงควรที่จะออกจากเมืองไปเสีย พร้อมพระบิดาพระมารดา”

ในที่สุดพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระมเหสี และโอรสธิดา ก็เสด็จออกจากเมืองสีพี ขณะเสด็จออกนอกเมืองพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญสัตตศกมหาทาน คือ การแจกทานครั้งยิ่งใหญ่ อันได้แก่ ช้าง ม้า โคนม รถ นาฬิกา ทาสี ทาสา สรรพวัตถุการณ์ต่างๆ รวมทั้งสุราปานอย่างละ ๗๐๐ จากนั้นจึงสั่งให้โยธา กลับ แม้กระนั้นก็ยังมิพราหมณ์ ๘ คน วิ่งตามมาทูลขอรถม้าพระที่นั่ง พระองค์ก็พระราชทานให้ แล้วทรงอุ้มพระชาลี พระนางมัทรีอุ้มพระกัณหา เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทออกจากเมืองสีพีมุ่งไปสู่ป่าเขาวงกตเพื่อบำเพ็ญพรตภาวนา

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ทานกัณฑ์

ผู้บูชากัณฑ์ทานกัณฑ์ จะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ทาส ทาสี และสัตว์สองเท้า สี่เท้า ครึ่งตายแล้วจะได้ไปเกิดในภพจรรยวรรค์ มีนางเทพอัปสรแวดล้อมมากมายเสวยสุขอยู่ในปราสาทแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์

๑. แบบอย่างภรรยา พระนางมัทรีเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามียอมติดตามไปกับพระเวสสันดรโดยไม่เกรงกลัวความทุกข์ยากลำบากใดๆ
๒. การบริจาคมหาทาน พระเวสสันดรบำเพ็ญปรมัตถบารมีทาน แม้แต่การให้สุราเป็นทาน สำหรับคนทั่วไป ควรพิจารณาว่าควรให้ทานในสิ่งที่ควรให้ และให้แก่บุคคลที่เขาต้องการ
๓. ความรักของบิดามารดา เป็นความรักที่บริสุทธิ์ยากจะหาความรักอื่นใดมาเปรียบเทียบได้ แต่พระเจ้ากรุงสญชัยก็จำเป็นต้องเนรเทศพระเวสสันดรไป ตามประเพณีการปกครองจึงทั้งเสียใจ และอึดอัดใจ

กัณฑ์ที่ ๔ วนปเวสน์ พระเวสสันดรและครอบครัวเดินชมป่า

สีกษัตริย์คือ พระเวสสันดร นางมัทรี กัณหา และชาลี เสด็จจากพระนครสี่ที่เดินดงป่าพระพักตร์สู่เขาวงกตด้วยความลำบากตลอดทาง เสด็จจากกรุงเชตุดร มาถึงภูเขาตาลบรรพต แม่น้ำโกติมารา เขาอัญชัน และมาถึงเมืองมาตุลนครแห่งแคว้นเจตราชฎร์ รวมระยะทางถึง ๓๐ โยชน์ แต่เทพยดาช่วยย่นระยะทางให้เสด็จมาถึงมาตุลนครได้ในเวลาวันเดียวกัน เมื่อเดินทางถึงนครเจตราชฎร์ ทั้งสีกษัตริย์จึงแวะเข้าประทับพักพระกายที่ศาลาหน้าพระนคร ครั้นขบวนเจตราชฎร์ได้เห็นและทราบความจริงก็ตกใจ รีบกราบทูลกษัตริย์นครเจตราชฎร์ บรรดา กษัตริย์ชัตติยวงศ์ทั้งหมด ผู้ครองนครเจตราชฎร์จึงพากันเสด็จมาต้อนรับแล้วทูลเสด็จครองเมือง แต่พระเวสสันดรทรงปฏิเสธกษัตริย์เจตราชฎร์ได้ทูลเชิญให้เสด็จเข้าไปประทับในพระนครก่อน แต่พระเวสสันดรทรงปฏิเสธ และทรงขอประทับแรมในศาลา ใกล้ประตูเมืองนั้นคืนหนึ่ง กษัตริย์เจตราชฎร์จึงให้ตกแต่งศาลาที่ประทับถวายพระกระยาหารให้เสวย พระเวสสันดรขอให้ช่วยชี้ทางไปสู่เขาวงกต กษัตริย์เจตราชฎร์ก็ทรงบอกทางให้และเล่าว่าเขาวงกตนั้นต้องเดินทางผ่านป่าใหญ่ที่เต็มไปด้วยอันตราย แต่เมื่อไปถึงสระโบกขรณีแล้วก็จะเป็นบริเวณร่มรื่นสะดวกสบาย มีต้นไม้ผลที่จะใช้เป็นอาหารได้ ครั้งรุ่งขึ้นกษัตริย์เจตราชฎร์ก็ตามไปส่งเสด็จสีกษัตริย์จนสุดแดนคือประตูป่าต้นทางที่จะไปยังเขาวงกต แล้วทูลแนะนำมรรคาให้ทรงกำหนดทูลระยะทางไปเขาวงกตพรรณนาภูเขาในป่าหิมพานต์ แล้วทรงตั้งพรานเจตบุตร ซึ่งเป็นผู้ชำนาญป่าแถบนั้นเป็นพนักงานรักษาประตูป่า เพื่อเฝ้าพิทักษ์ถวายอารักขาคุ้มภัยให้ และเป็นผู้คอยเฝ้าระแวดระวังรักษาต้นทางที่จะไปสู่เขาวงกตเพื่อมิให้ผู้ใดไปรบกวน

พระเวสสันดรในการบำเพ็ญพรต เว้นแต่หลุดจากเมืองสีพีจะมาทูลเชิญเสด็จกลับนครเท่านั้นที่จะยอมให้ผ่านเข้าไปได้

ครั้งนั้นเวสสุกรรมเทพบุตรได้รับเทวบัญชาจากพระอินทร์ให้มาเนรมิตบรรณศาลาไว้ให้ และกำชับให้เจ้าป่าคูแลสีกข์ตรีย์ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ตลอดจนพระโอรสธิดา เมื่อเสด็จไปถึงบริเวณสระโบกขรณีอันเป็นที่ร่มรื่นสบาย ก็ผนวชเป็นฤๅษีบำเพ็ญบรมภาวนาอยู่ ณ ที่นั้น โดยมีพรานป่าเจตบุตรคอยรักษาต้นทาง

พระเวสสันดรและพระนางมัทรีก็อำลากษัตริย์เจตราชภูร์ อุ้มพระโอรสดำเนินไปทางที่กษัตริย์เมืองเจตราชภูร์ถวายคำแนะนำจนเสด็จถึงเขาวงกต ได้พบศาลาอาศรมซึ่งทำวชิณกรรมเนรมิตตามบัญชาของท้าวสักกะเทวราชกษัตริย์ทั้งสี่จึงทรงผนวชเป็นฤๅษีพำนักบำเพ็ญพรตในอาศรม ดำรงชีพด้วยผลาหารที่พระนางมัทรีแสวงหาสับมา

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์วนปเวสน์

ผู้บูชากัณฑ์วนปเวสน์ จะได้รับความสุขทั้งทางโลกนี้และโลกหน้าจะได้เป็นบรมกษัตริย์ในชมพูทวีป เป็นผู้ทรงปรีชา เฉลียวฉลาด สามารถปราบอริราชศัตรูให้ย่อยยับไป

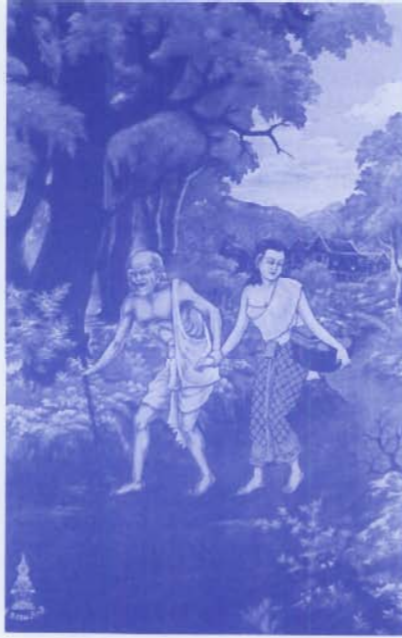
ข้อคิดประจำกัณฑ์วนปเวสน์

๑. มิตรแท้ แม้ในยามลำบากทุกข์ยาก มิตรแท้ย่อมช่วยเหลือดังที่พระเจ้าเจตราชภูทูลเชิญให้พระเวสสันดรเสวยราชย์

๒. คุณลักษณะของผู้ปกครอง (ผู้บริหาร) ผู้ปกครองที่ดีจะใช้ปัญญาพิจารณาทั้งกฎหมาย ประเพณีและหลักการปกครอง (รัฐศาสตร์) ในภาวะเดือดร้อนจะใช้หลักรัฐศาสตร์ เพื่อให้บ้านเมืองสงบสุขไม่เกิดความขัดแย้งและเกิดสงคราม นอกจากนี้ยังทรงมองการณ์ไกลว่าถ้าอยู่ที่เมืองเจตราชภู ก็เกิดความขัดเคืองใจกัน ไม่เป็นผลดีแก่ทุกฝ่าย จึงยอมทุกข์เพียงเฉพาะพระองค์ ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากใดๆ

กัณฑ์ที่ ๕ ชุชก

นางอมิตตดาบอกชูชกให้ไปพูลขอพระกัณหาและพระชาติลี

ยังมีพราหมณ์เฒ่าเชื้อใจใญ่ญาติผู้หนึ่ง ชื่อชูชก อาศัยอยู่ในละแวกตำบลบ้านทูนวิริยะติดเขตเมืองกลิงคราชฎริในแคว้นกาลิงคะ หาเลี้ยงชีพด้วยการขอทาน ตามเมืองต่างๆ จนเก็บทรัพย์ที่เหลือกินเหลือใช้ไว้ได้ถึง ๑๐๐ กหาปณะ จะเก็บไว้เองก็กลัวสูญหาย จึงเอาไปฝากเพื่อนพราหมณ์ไว้ผู้เฒ่าคนหนึ่งแล้วเที่ยวขอทานต่อไปเป็นเวลานานก็มีได้กลับบ้าน ฝ่ายพราหมณ์ผู้เฒ่าก็ไม่สามารถจะหามาใช้ได้จึงยกนางอมิตตดาบุตรสาวให้เป็นภรรยาชูชกแทน เมื่อชูชกพานางไปสู่ที่อยู่ นางอมิตตดาก็ปรนนิบัติชูชกอย่างภรรยาที่ดีจะพึงกระทำทุกประการ นางดักน้ำ ดำข้าว หุงหาอาหาร ดูแลบ้านเรือนไม่มีขาดตกบกพร่องชูชกไม่เคยต้องบ่นว่าหรือตักเตือนสั่งสอนแต่อย่างใดทั้งสิ้น ความประพฤตินี้ดีเพียบพร้อมของนางอมิตตดาทำให้เป็นที่สรรเสริญของบรรดาพราหมณ์ทั้งหลายในหมู่บ้านนั้น ในไม่ช้าบรรดาพราหมณ์เหล่านั้นก็พากันตำหนิติเตียนภรรยาของตนที่มีได้ประพฤตินั้นเป็นแม่บ้านแม่เรือนอย่างนางอมิตตดาบางบ้านก็ถึงกับทุบตีภรรยาเพื่อให้รู้จักเอาอย่างนางอมิตตดาเหล่านั้นนางพราหมณ์ทั้งหลาย ได้รับความเดือดร้อนแทนที่จะรู้สึกตัวกลับพากันอิจฉาเกลียดชังโกรธแค้นนางอมิตตดาว่าเป็นต้นเหตุ จึงชักชวนกันไปรุมด่าว่าเยาะเย้ยและพากันหยิกทั้งทำร้ายนางอมิตตดา ขณะที่นางลงไปตักน้ำที่ท่าน้ำและขับไล่ให้นางไปเสีย นางอมิตตดาอับอายและเสียใจกลับบ้านมาเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ชูชกฟังและบอกชูชกว่าต่อไปจะไม่ทำงานอีกแล้ว ชุชกจึงบอกต่อไปนี้นางไม่ต้องทำงานสิ่งใดชูชกจะเป็นฝ่ายทำให้ทุกอย่างแต่นางอมิตตดาไม่ยอมที่จะใช้สามีต่างทาสและขอให้ชูชกไปหาทาสมาให้ใช้มิฉะนั้นจะไม่อยู่ด้วย ชุชกได้ฟังดังนั้นก็อดอันตันใจไม่รู้จะไปหาข้าทาส

หญิงชายมาจากไหน เทพพยาซึ่งเคยอนุเคราะห์พระเวสสันดรคราวยกสัตว์ตตสตกมหาทาน คิดจะช่วยพระเวสสันดรให้ได้บำเพ็ญบิณฑุรทานบริจาคเพิ่มบารมีขึ้นอีก จึงตลใจนางอมิตตดาให้ทราบเรื่องราวของพระเวสสันดรและบันดาลให้นางแนะนำชุกให้ไปขอสงุมารกำหมาขาสีพระโอรสธิดาของพระเวสสันดรมาเป็นทาสช่วงใช้ นางอมิตตดาจึงบอกชุกว่า “ขณะนี้พระเวสสันดรเสด็จออกมาจากเมืองสีพีมาทรงบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าเขาวงกต พระองค์เป็นผู้ไฝ่ในการบริจาทาน ท่านจงเดินทางไปขอบริจาคพระขาสีกำหมาโอรสธิดาของพระเวสสันดรมาเป็นข้าทาสของเราเถิด” ชุกไม่ยอมเดินทางไปเลยเพราะกลัวอันตรายในป่า แต่ครั้งจะไม่ไปก็กลัวนางอมิตตดาจะหนีไปไม่ยอมอยู่กับตน จึงจำใจรับคำ นางก็จัดเสบียงกรังให้ ชุกจำเป็นต้องฝืนใจออกจากบ้านเดินทางไปเขาวงกต

คติความเชื่อในการบูชาภัณฑ์ชุก

ผู้บูชาภัณฑ์ชุกจะได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยสมบัติอันงดงามกว่าชนทั้งหลายจะเจรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาะโสต แม้จะได้สามีภรรยาและบุตรธิดาก็ล้วนแต่มีรูปทรงงดงาม วานอนนอนง่าย

ข้อคิดประจำภัณฑ์ชุก

๑. ความมียศศักดิ์และรู้จักเก็บออม แม้ชุกจะเป็นขอทานก็รู้จักเก็บออมทรัพย์
๒. ชายแก่กับภรรยาสาว อรรถกถาอธิบายว่าเป็นเรื่องของผลบุญที่เกิดจากอธิฐานจิต และการบูชาพระด้วยดอกไม้เหี่ยว การมีสามีหรือภรรยาต่างวัยกันมากมายจัดเป็นความเสื่อมอย่างหนึ่ง
๓. ความเกียจคร้านและคนพาล คนที่ไม่เอาใจใส่ทำงานเอาแต่เที่ยว เมื่อถูกตำหนิไม่ปรับปรุงแก้ไข กลับโกรธคนอื่นและอิจฉาคนอื่น เป็นลักษณะของคนพาลที่โทษคนอื่น ไม่พิจารณาตัวเองตรงกันข้ามกับบัณฑิตที่จะพิจารณาเหตุผลและพร้อมจะแก้ไขตนเองเสมอ
๔. ดี-ชั่ว ในโลกนี้มีทั้งดีและชั่วจะทำให้เข้าใจดีเป็นอย่างไร ชั่วเป็นอย่างไร ควรพิจารณาให้เป็นธรรม ไม่ควรตำหนิชั่วจนเกินเหตุ ควรเห็นคุณค่าของชั่วด้วย
๕. ความเห็นผิด ชุกเป็นตัวแทนของคนที่มีความเห็นผิดพูดหยาบกลางอวดฤทธิผู้ปฏิบัติธรรม เป็นคนกล้าไม่หวาดกลัวแม้ภัยมา แต่เป็นผู้กลัวที่มี ความโลภมากเป็นความเสื่อมของชุก ซึ่งยังประกอบด้วยบุรุษไทย ๑๘ ประการ

กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน ชูชกหลอกพรานเจตบุตร

เมื่อชูชกเดินทางไปถึงบริเวณปากทางเข้าสู่วังกต หมาไล่เนื้อที่พรานเลี้ยงไว้พากันรุมไล่ต้อนชูชกขึ้นไป จนมุมอยู่บนต้นไม้ พรานเจตบุตรผู้รักษาปากทางประตูป่าตั้งใจจะยิงเสียให้ตาย ชูชกตกใจกลัวตาย แต่ชูชก นั้นเป็นคนมีไหวพริบสังเกตดูพรานเจตบุตรก็รู้ว่าเป็นคนซื่อสัตย์มีฝีมือเข้มแข็งแต่ขาดไหวพริบ จึงคิดใช้วจา ลวงพรานเจตบุตรให้หลงเชื่อพาตนเข้าไปพบพระเวสสันดรให้ได้ จึงอุบายชูกลักพริกขิงแล้วบอกพรานเจตบุตร ว่าตนเป็นพราหมณ์ราชทูตถือพระราชสาสน์ของพระเจ้ากรุงสยูชัยเจ้าเมืองสีพี จะมาทูลพระเวสสันดรว่า บัดนี้ชาวเมืองสีพีได้คิดแล้ว จะมาทูลเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับพระนคร ทำให้พรานเจตบุตรดีใจหลงเชื่อ เพราะมีความจงรักภักดีอยากให้พระเวสสันดรเสด็จกลับเมืองอยู่แล้ว จึงให้อาหารและที่พักแก่ชูชกพร้อม จัดหาเสบียงกรังและชี้หนทางที่จะไปถึงอาศรมพระอัจจุตฤษีว่า เขาที่แลเห็นนั้นเป็นต้นทางชื่อเขาคันธมาทน์ ถัดไปเป็นเขาอัญชัน เดินต่อไปอีกสักครูจะถึงป่ามะม่วง ป่าตาลและมะพร้าวกับต้นแบ่งแล้วถึงป่าไม้ดอก ต่างๆ มีกลิ่นหอมตลบไปทั่วป่า และให้แวะถามหนทางที่จะไปเขาวงกตต่อไป ชูชกก็จำไว้

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์จุลพน

ผู้บูชากัณฑ์จุลพน แม้จะบังเกิดในภพใดๆ จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยทรัพย์ บริวารจะมีอุทยานอันดารดาษ ด้วยดอกไม้หอมตลบไป แล้วจะมีสระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยปทุมชาติ ครั้นตายไปแล้วก็ได้เสวยทิพย์สมบัติ ในโลกหน้าสืบไป

ข้อคิดประจักษ์จตุลพณ

๑. ปฏิภาณและวาทศิลป์ เป็นคุณสมบัติที่ช่วยแก้ไขสถานการณ์จากร้ายกลายเป็นดีได้รับการไว้วางใจ และยังโน้มน้าวใจคนอื่นได้อีกด้วย ฉะนั้นเราต้องรู้เท่าทันคนจำพวกนี้ ที่ใช้คำพูดมาหลอกล่อให้หลงเชื่อ ดังเช่นพรานเจตบุตรถูกชูชกใช้เล่ห์พูดหลอกลวงว่าเป็นราชบุตรของพระเจ้ากรุงสุยชัย

๒. การรู้เท่าทัน ถ้าคนเราไม่รู้เท่าทันคนที่เห็นแก่ตัว พูดจาหลอกล่อก็จะเสียรู้แม้พรานเจตบุตร จะหวังดีแต่ไม่รู้เท่าทันคนเจ้าเล่ห์ เช่น ชูชกจึงกลายเป็นเครื่องมือของผู้ร้าย ผู้ไม่หวังดี จนเกิดความเสียหายได้

๓. การรอบรู้กิจการงาน ผู้ที่ไม่รู้จักกิจการงานที่ทำ แม้จะเป็นคนฉลาดเฉลียวก็ทำให้เกิดความเสียหายได้ ดังเช่นพรานเจตบุตรถึงแม้เป็นคนฉลาดแต่ก็ไม่รู้ราชกิจว่าราชบุตรเป็นใคร หลงเชื่อแล้วยังชี้ทางให้ชูชก อย่างไรก็ตามถ้าคนฉลาดได้เรียนรู้ก็จะทำภารกิจได้ดี ตรงกันข้ามกับคนโง่ ที่เรียนเท่าใด ก็ทำกิจการงานไม่ดี

๔. ธรรมชาติ ป่าหิมพานต์เป็นตัวแทนของธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์จรรโลงใจและทำให้มนุษย์เบิกบานใจ เพราะป่าไม้ภูเขา พฤษชชาตินานาพรรณ ที่งดงาม สร้างความยินดีและให้กำลังใจแก่ผู้เดินทางให้คลาย ความหวาดกลัวภัยอันตรายต่างๆ

ป็นคนโง่เขลา... (The following text is extremely faint and mostly illegible, appearing to be a continuation of the text or a separate section.)

เทศน์มหาชาติ... (The following text is also very faint and illegible, likely a footer or a concluding note.)

กัณฑ์ที่ ๗ มหาพน ชูชกหลอกพระอัจจุตฤษี

ชูชกรอนแรมเดินไพร่ไปถึงอาศรมพระอัจจุตฤษีตามคำแนะนำของพรานเจตบุตรเมื่อพบกับพระอัจจุตฤษี ชูชกก็เข้าไปมนัสการแสดงความเลื่อมใส แล้วใช้คารมหลอกหล่อมุสาวาทนเคยคบหาสมาคมกับพระเวสสันดรมาก่อน พระองค์จากตมมานานจึงใคร่จะได้พบ พระอัจจุตฤษีหลงเชื่อจึงให้ชูชกพักนอนคืนหนึ่ง ครั้นรุ่งเช้าก็จัดให้บริโภคน้ำมัน ฝือก มัน แล้วชี้ทางให้ชูชกไปหาพระเวสสันดร โดยพรรณนาถึงภูเขาคันธมาถน์ ป่าไม้ สัตว์นานาชนิดตามระยะทางและชี้แจงรุกขชาตินานาพรรณและผลไม้ชนิดต่างๆ อีกทั้งดอกบัว และปลาต่างๆ หลายอย่างที่มีอยู่ในสระมุจลินท์ ใกล้พระอาศรมที่พระเวสสันดรบำเพ็ญพรตภาวนาอยู่ รวมทั้งเขตต่อไปซึ่งก็คือป่าหิมพานต์ซึ่งมีสัตว์ต่างๆ เหลือที่จะประมาณ ถ้าชูชกไปตามคำแนะนำก็จะถึงพระอาศรมของพระเวสสันดร ชูชกจึงอำลาพระอัจจุตฤษีแล้วเดินทางต่อไป

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มหาพน

ผู้บูชากัณฑ์มหาพน จะได้สวดยสมบัติในดาวดึงส์เทวโลกนั้นแล้ว จะได้ลงมาเกิดเป็นกษัตริย์มหาศาล มีทรัพย์ศฤงคาร บริวารมากมาย มีอุทยานและสระโบกขรณีเป็นที่ประพาส เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศักดานุภาพ เฟื่องฟูไปทั่วชมพูทวีปอีกจักได้เสวยอาหารทิพย์เป็นนิจันรินดร

ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาพน

๑. การวางแผน คนฉลาดต้องรู้จักวางแผนว่าจะทำอะไร เช่น จะเข้าหาผู้ใหญ่อย่างไร ดังเช่นกรณีชูชกเข้าไปหาพระอัจจุตฤษี

๒. เทคนิคการจูงใจ เกริ่นนำโดยถามสุข ทุกข์ ความเป็นอยู่ก่อน เมื่อมีบรรยากาศดี จึงเริ่มพูดสิ่งที่ต้องการ ดังที่ชูชกเข้าไปพบพระอภัยมณี นอกจากนี่ยังใช้เหตุผลให้หลงเชื่อ ดังนั้นจึงต้องมีสติไตร่ตรอง และรู้ทันเล่ห์เหลี่ยมของคนอื่น

๓. คนชั่ว ชูชกเป็นตัวแทนของคนชั่วที่ทำชั่วได้ทุกอย่าง ทูตีสลพูดปด ปากกับใจไม่ตรงกัน คดโกง ใช้กลอุบายหลอกล่อให้หลงเชื่อด้วย ความโลภอยากได้เราควรหลีกเลี่ยงนี้ให้ไกลจากคนชั่ว

๔. คนฉลาด ชูชกมีส่วนดีคือ เป็นคนฉลาดในการเข้าสมาคมกับบุคคล (มนุษย์สัมพันธ์) หากใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ก็จะเป็นการดี

... (The text in this section is extremely faint and mostly illegible, appearing to be bleed-through from the reverse side of the page. It seems to contain a long narrative or sermon text.)

กัณฑ์ที่ ๘ กัณฑ์กุมาร ชูชกขอกัณหาและขาลีต่อพระเวสสันดร

ชูชกอำลาพระอัจจุตฤกษ์แล้วเดินทางต่อไปตามที่อัจจุตฤกษ์แนะนำ จนเย็นก็บรรลुเขาวงกตและถึงสระโบกขรณีใกล้อาศรมพระเวสสันดร ก็คิดว่าจวนค่ำแล้วเป็นเวลาทีที่พระนางมัทรีกลับจากป่า หากจะเข้าไปทูลขอสองพระกุมารในเวลาทีที่พระนางมัทรีอยู่ด้วยเห็นจะไม่สำเร็จ พระนางคงจะไม่ยินยอมยกให้ เพราะความรักอาลัยพระโอรสธิดา ชูชกแก้รำพึงว่า “เวลาปานฉะนี้ น่าทีจะมีลูด้งประจุกใจทีที่กูนี้เจตน์จงด้วยสมเด็จจอมงค์นาฏมัทรี เธอคงจรรลิกลับจากแสวงหาผลเสด็จรีบร้อนเข้ามายังอาศรมสถาน หนึ่งก็เป็คำบุราณท่านย่อมน่า ช้าช้าจะได้พริ้วสองเล่มงาม ด่วนได้สามผลามักพลิกเพลงธรรมดาว่าสตรีนี้เป็นแกะแก่ง ก็ตกระแสกุศล มีมัจฉริยะมีตมณคือตัวมาร ยามเมื่อสามีจะทำทานมักทำลาย...” จึงควรจะรอไว้ถึงตอนเช้าวันรุ่งขึ้นให้พระนางเสด็จไปหาผลไม้ในป่าเสียก่อน จึงค่อยเข้าไปทูลขอต่อพระเวสสันดรเพียงลำพัง คิดเช่นนั้นแล้ว ชูชกจึงปีนขึ้นไปนอนบนช่งอ่อนเขาเพื่อให้พ้นภัยจากสัตว์ร้ายครั้นรุ่งเช้าก็เดินทางไปยังพระอาศรมของพระเวสสันดร

คืนนั้นพระนางมัทรีทรงพระสุบินเหมือนนางบอกเหตุแห่งการพลัดพรากว่า มีบุรุษร่างกายดำย่ำถือดาบมาตัดแขนซ้ายขวาของพระนางขาดออกจากกาย บุรุษนั้นควักดวงเนตรซ้ายขวาแล้วยังฝ่าเอาดวงพระทัยพระนางไปด้วย พระนางมัทรีทรงรู้สึกไม่สบายพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ทรงสังหรณ์ว่าจะมีเหตุร้ายเกิดขึ้น จึงทรงละล้าละลังไม่ยอมไปไกลจากอาศรม แต่ครั้งนั้นจะไม่เสด็จไปก็จะมีผลไม้มาให้พระเวสสันดรและโอรสธิดาเสวย พระนางจึงจูงโอรสธิดาไปเล่นอยู่ใกล้ๆ บรรณศาลา และทรงฝากฝังกับพระเวสสันดรขอให้

ทรงดูแลตรัสเรียกหา พร้อมกับเล่าความฝันให้พระเวสสันดรทรงทราบ พระเวสสันดรทรงหยั่งรู้ว่าจะมีผู้มาทูลขอพระโอรสธิดา แต่ครั้งจะบอกความตามตรงพระนางมัทรีก็คงจะทนไม่ได้ พระองค์เองนั้นตั้งพระทัยมั่นว่าจะบริจาคทรัพย์สมบัติทุกสิ่งทุกประการในกายนอกราย แม้แต่ชีวิตและเลือดเนื้อของพระองค์ หากมีผู้มาทูลขอก็จะทรงบริจาคให้โดยมิได้ทรงเสียดายหรือหวาดหวั่น พระเวสสันดรจึงตรัสกับพระนางมัทรีว่าจะดูแลพระโอรสธิดาให้ พระนางมัทรีจึงเสด็จไปหาผลไม้ในป่าแต่ลำพัง

ครั้นรุ่งเช้าเมื่อพระนางมัทรีเข้าป่าหาผลอาหารแล้ว ชูชกพราหมณ์เฒ่าเห็นได้เวลาจึงมาที่อาศรม พบสองพระกุมารพระชาติพระกัณหาที่ทรงเล่นอยู่หน้าอาศรม ก็แกล้งขูให้สองพระองค์ตกพระทัยเพื่อข่มขวัญไว้ก่อน แล้วเข้าเฝ้าพระเวสสันดรกล่าววาทจากราบทูลด้วยโวหารอ้อมค้อมลดเลี้ยวชักแม่น้ำทั้งห้าเพื่อทูลขอพระโอรสธิดาไปเป็นข้าช่วงใช้ของตน พระเวสสันดรทรงมีพระทัยยินดีที่จะทรงกระทำบุทรทาน คือการบริจาคบุตรเป็นทาน อันหมายถึงว่าพระองค์เป็นผู้สละกิเลส ความหวงแหนในทรัพย์สมบัติทั้งปวง แม้กระทั่งบุคคลอันเป็นที่รักก็สามารถสละเป็นทานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้จึงประทานให้ แต่พระองค์ทรงผิดผ่อนต่อชูชกว่าขอให้พระนางมัทรีกลับมาจากป่าได้ร่ำลาโอรสธิดาเสียก่อน ชูชกก็ไม่ยินยอม กลับทูลว่า “หากพระนางกลับมา สัญชาติญาณแห่งมารดาย่อมจะทำให้พระนางหวงแหนทวงใยพระโอรสธิดา ย่อมจะไม่ทรงให้พระโอรสธิดาพรากจากไปได้ หากพระองค์ทรงปรารถนาจะบำเพ็ญทานจริงก็โปรดยกให้หม่อมฉันเสียแต่บัดนี้เถิด” พระเวสสันดรจึงขอให้ชูชกนำสองกุมารไปสู่สำนักพระเจ้ากรุงสุยชัย เพื่อจะได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติได้ตัว แต่ชูชกไม่ยอมอ้างว่าเกรงพระเจ้ากรุงสุยชัยจะหาว่าล่อลวงเอาพระนัดดาไปและอาจจะต้องโทษจึงขอพาสองกุมารไปสู่เมืองกลิงคราชภูร์เสียในวันนี้ พระเวสสันดรจึงทรงให้ทานสองโอรสแก่เฒ่าชูชก กุมารทั้งสองคือกัณหาและชาติทรงเป็นเด็กที่มีความเฉลียวฉลาดมากได้ฟังความอยู่ใกล้ๆ เมื่อทราบว่าพระบิดาจะยกตนทั้งสองให้แก่ชูชกเป็นทานก็ทรงหวาดกลัว จึงพากันไปหลบซ่อนอยู่ในสระบัว โดยเดินถอยหลังลงสู่สระบัวเพื่ออำพรางประหนึ่งว่าเดินขึ้นจากสระ แล้วเอาใบบัวบังเศียรบังตัวไว้ไม่ให้เห็นเมื่อชูชกไม่เห็นสองกุมาร ก็ตัดพ้อพระเวสสันดรว่าพูดจาตลบตะแลงแกล้งพยักหน้าให้ลูกหนี พระเวสสันดรจึงออกตามไปถึงสระบัวก็ทรงทราบว่าสองกุมารอยู่ในสระบัวนั้นเพราะรอยเท้าของผู้ที่ขึ้นจากสระจะต้องหนักที่ปลายเท้า หากรอยเท้าหนักที่สันเท้าแสดงว่าเจ้าของรอยเท้านั้นเดินถอยหลังลงสระ จึงตรัสเรียกให้ขึ้นมาโดยรำพันว่า “ชาติกัณหา เจ้าจงขึ้นมาหาพ่อเถิด หากเจ้านิ่งเฉยอยู่พราหมณ์เฒ่าก็จะเยาะเย้ยว่าพ่อนี้ไร้วาจาสัตย์ พ่อตั้งใจจะบำเพ็ญทานบารมี เพื่อสละละกิเลสให้บรรลुพระโพธิญาณจะได้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งหลายในภายภาคหน้า ให้พ้นจากทุกข์แห่งการเวียนว่ายตายเกิด เจ้าจงมาช่วยพ่อประกอบการบุญเพื่อบรรลุผล คือพระโพธิญาณนั้นเถิด” พระเวสสันดรกล่าวเปรียบเทียบสองกุมารเป็นสำเภาซึ่งจะนำพระองค์ไปถึงพระนิพพานขอให้ขึ้นมาช่วยยกปิยบุตรทานด้วย ทั้งสองกุมารทรงได้ยินพระบิดาตรัสเรียกก็ทรงรำลึกได้ถึงหน้าที่ของบุตรที่ดีที่ต้องเชื่อฟังบิดามารดา รำลึกได้ถึงความพากเพียรของพระบิดาที่จะประกอบบารมีเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส ทั้งยังรำลึกถึง ขัดติยะมานะว่าทรงเป็นโอรสธิดากษัตริย์ไม่สมควรจะหวาดกลัวต่อสิ่งใดจึงเสด็จขึ้นมาจากสระบัวถอดพระบาทพระบิดาแล้วก็ทรงกันแสง พระเวสสันดรจึง

คาดค่าสองกุมารแล้วจูงทั้งสองพระองค์มา ทรงบริจาคเป็นทานแก่ชุกก ฝ่ายพระชาติเมื่อทูลลาพระบิดาไปเป็นข้าทาสของชุกก ได้กล่าวกับแก้วกัณหาว่า “ดูกรแก้วกัณหาเอ๋ยพี่ได้ยินเนื้อความเล่าสืบกันมาว่า กำพร้าสองประการสืบสันดานโดยประเพณี กุมารกุมาริโดไรรักษาปราศจากพ่อตั้งแต่แม่ผู้เดียว ก็พอเลพอเหลียว ชื่อว่าอยู่พร้อมทั้งบิดาและมารดา ทารกผู้ใดไรรักษาปราศจากแม่ตั้งแต่พ่อผู้เดียวก็เปล่าเปลี่ยว ได้ชื่อว่าสูญสิ้นทั้งบิดาและมารดา ถึงจะประโลมเลี้ยงรักษาเล่าก็ไม่ถึงใจ ถึงจะได้ทุกข์ภัยสักร้อยสิ่ง อันบิดาแล้วก็ไม่มีไม่นำพา อันคุณของพระมารดาท่านพรรณนาไว้ว่าเป็นที่ยิ่ง”

ชุกกครั้งนี้ได้รับพระราชทานพระชาติกัณหาเป็นสิทธิขาดแล้ว ก็แสดงอำนาจเขียนตีสองกุมารต่อหน้าพระเวสสันดร พระองค์ก็ทรงนั่งเฉยเสีย เมื่อถูกชุกกเขียนตีมาหลายๆ เข้า สองพระกุมารก็ทรงรำพันปรับทุกข์กัน ครั้งพระเวสสันดรได้ฟังคำรำพัน และเห็นชุกกเขียนตีสองกุมารต่อหน้าพระองค์โดยมิได้ยำเกรงเช่นนั้น ก็ทรงปริเทวนาการสงสารพระโอรสธิดา แต่ก็ไม่อาจทำประการใดได้ เพราะทรงถือว่าได้บริจาคเป็นสิทธิแก่ชุกกไปแล้ว และเปรียบชุกกเหมือนกับพรานเบ็ดมาตีปลาหน้าไซกระตุ่มน้ำให้ปลาตื่น คือไม่ให้พระองค์อันเป็นเสมือนปลาเข้าไปยังไซคือพระโทธิญาณ สองพระกุมารชาติกัณหาที่คร่ำครวญถึงความถึงพระนางมัทรี ชุกกจึงอุดลากเอาสองกุมารออกเดินทางและเขียนตีเรื่อยไปจนพลบค่ำก็ล่วงพ้นประตูป่า

คติความเชื่อในการบูชากัณท์กุมาร

ผู้บูชากัณท์กุมาร ย่อมประสบความสำเร็จในสิ่งที่พึงปรารถนา ครั้งตายไปจะได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ ในสมัยที่พระศรีอริยเมตไตรยมานอุบัติ ก็จะได้พบศาสนาของพระองค์จะได้ถือปฏิสนธิในตระกูลกษัตริย์ ตลอดจนได้สดับรับฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์แล้วบรรลุพระอรหันตผล พร้อมด้วยปฏิบัติสัมภีทา ทั้ง ๔ ด้วยบุญราศีที่ได้อบรมไว้

ข้อคิดประจำกัณท์กุมาร

๑. รู้กาลควรไม่ควร ชุกกเฉลียวฉลาดรู้กาลควรไม่ควรว่าจะเข้าไปทูลขอสองกุมารตอนที่พระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่า จึงรอเวลาจนถึงตอนเช้า
๒. ความเชื่อเรื่องฝัน คนไทยมีความเชื่อเรื่องความฝัน จะรู้ว่าเป็นความฝันแบบใด และทำนายเหตุการณ์ได้ล่วงหน้า เช่น ความฝันแบบเทพสังหรณ์ของพระนางมัทรี
๓. ผลแห่งกรรม แม้จะรู้เหตุล่วงหน้า แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ควรรักษาน้ำใจให้ไม่เป็นทุกข์ ถ้ารู้ก่อนก็เป็นทุกข์ไม่มีประโยชน์ เพราะกรรมย่อมให้ผลแน่นอนไม่มีใครห้ามได้ พระเวสสันดรพิจารณาว่า ทำนายฝันไปพระนางมัทรีก็จะเป็นทุกข์เพิ่มขึ้นก่อน ๓ วัน จึงนิ่งและบายเบี่ยงว่าพระนางมัทรีได้รับความลำบากจึงทำให้ฝันร้าย

กัณฑ์ที่ ๙ กัณฑ์มัทรี

พระอินทร์ถ่วงเวลาพระนางมัทรีไม่ให้ไปทันเวลา

พระนางมัทรีทูลฝากพระโอรสทั้งสองแต่พระเวสสันดร แล้วเดินเข้าไปหาผลไม้ในป่าลึก ก็เกิดอาเพศ เก็บผลไม้ได้เพียงเล็กน้อย จึงรีบเดินทางกลับอาศรม พระอินทร์เกรงว่าถ้าพระนางมัทรีกลับมาแต่กลางวัน ก็จะทำให้ติดตามสองพระกุมารและอาจติดตามไปทันซุกที่พาสองพระกุมารไปแล้ว จึงให้เทวดา ๓ องค์ จำแลงกายเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง และราชสีห์นอนขวางทางอยู่ พระนางจึงอ่อนนวยขอทางจากสัตว์ทั้งสาม จนพลบค่ำเทวดาจึงเปิดทางให้ เมื่อพระนางเสด็จกลับมาถึงอาศรมไม่เห็นสองพระกุมารจึงเที่ยวตามหากก็ไม่พบ ทรงพิลาปรำพันถึงลูกรักทั้งสองด้วยความโศกเศร้าสุดกำลัง แล้วออกเที่ยวหาโอรสแทบจะวายชีวิ อยู่กลางดง เมื่อกลับมาอยู่เบื้องพระพักตร์ พระนางมัทรีจึงทูลถามพระเวสสันดร พระเวสสันดรจะทรงตอบความจริงก็เกรงว่านางจะทนความเศร้าโศกมิได้ จึงทรงแกล้งตรัสโหวดการหึงหวงเข้าทักความโศกของพระนางให้เสื่อมลง ด้วยถ้อยคำอันไพเราะเป็นคติตำหนิว่านางไปป่าหาผลไม้กลับมาจนเย็นค่ำ คงจะร้อนรมย์มากจนลืมนึกถึงโอรสธิดาและสามีที่คอยอยู่ ดังนี้ “เออ ก็เมื่อเช้าเจ้าจะเข้าป่าน่าสงสาร ปานประหนึ่งว่าจะไปมิได้ทำร้องไห้ฝากลูกมิดูแล้วครั้นคลาดแคล้วเคลื่อนคล้อยเข้าสู่ดงปานประหนึ่งว่าจะหลงลืมลูก สละผิว ต่อมีดมัวลิจึงกลับเข้ามาทำเป็นบีนน้ำตาตือกว่าลูกหาย ใครจะไม่แยบคายความคิดหญิง ถ้าแม่เจ้าอาลัยอยู่ด้วยลูกจริงเหมือนนางาก็จะรีบกลับเข้ามาแต่ตะวันไม่ทันรอน เอนี้เจ้าเที่ยวพนจรตามสนุกใจ ชมนกชมไม้ในไพรวันสารพันที่จะมี ทั้งฤ ษีสิทธิ์วิทยากร คนธรรพ์ เทพารักษ์ผู้มีพักตร์อันเจริญ เห็นแล้วก็ น่าเปล็ดเพลินไม่เมินได้ อุปมาเสมือนหนึ่งภุมรินบินวะว่อนเที่ยวซบซอบเอาเกสรสุคนธมาเลศ พบดอกไม้ อันวิเศษต้องประสงคค์เกล้าคลึงสรจนลืมรั้ง เข้าเถื่อนเจ้าลืมพรำ ได้หน้าแล้วลืมหลังไม่เหลียวกลับ เที่ยวทอด ประทับมากกลางทาง...พอมมาถึงก็ทำเสขึ้นเสียงเสียงพาโลว่าลูกหาย...”

พระเวสสันดรตรัสตัดพ้อนานาประการกล่าวหาว่านางนอกใจ พระนางมัทรีได้ทรงฟังก็เสียพระทัย ทูลตอบว่า “เมื่อหม่อมฉันจะกลับอาศรมมีสัตว์ร้ายวนเวียนดักทางอยู่ หม่อมฉันจะมาก็มาได้จนเย็นค่ำ สัตว์ร้ายเหล่านั้นจึงจากไป หม่อมฉันมีแต่ความสัตย์ซื่อ มิได้เคยนึกถึงความสุขสบายส่วนตัวเลยแม้แต่น้อยนับตั้งแต่ลูกของหม่อมฉันหายไปจะเป็นตายร้ายดีอย่างไรก็มีทราบ หม่อมฉันจะเที่ยวติดตามหาจนกว่าจะพบ ลูก” พระนางมัทรีทรงออกเที่ยวตามหาพระชาลิภักษตามรอบบริเวณศาลาเท่าไรๆ ก็มิได้พบ จนในที่สุด พระนางก็สิ้นแรงถึงกับสลบไป พระเวสสันดรทรงเวทนา จึงทรงนำน้ำเย็นมาประพรมจนพระนางฟื้นคืน สมปกติ เมื่อพระนางมัทรีฟื้นและทูลถามถึงพระชาลิภักษ พระเวสสันดรก็ทรงบอกความจริงว่าได้ ประทานโอรสแก่ชุกแล้ว หากชีวิตไม่สิ้นคงจะได้พบ และขอให้พระนางอนุโมทนาในทานบารมีที่ทรง กระทำไปนั้นด้วย พระนางมัทรีทรงตัดความหวังหาอาลัยในสายเลือด และทรงอนุโมทนาปิยบุตรทานที่ พระราชสวามีทรงบำเพ็ญแล้วก็ค่อยบรรเทาจากความโศกเศร้า

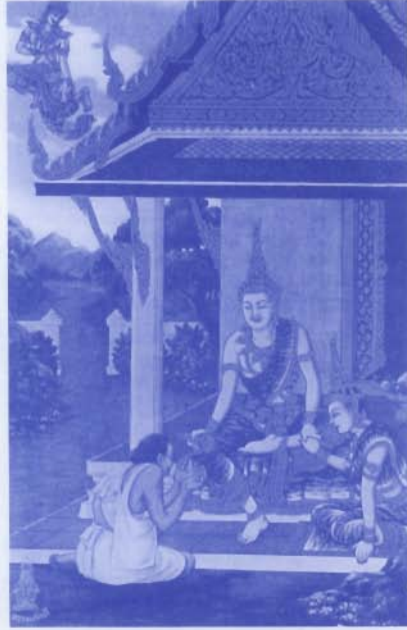
คติความเชื่อในการบูชากัณท์มัทรี

ผู้บูชากัณท์มัทรี เกิดในโลกหน้าจะเป็นผู้มั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นผู้มีอายุยืนยาว ทั้งประกอบด้วยรูปโฉมงดงามกว่าคนทั้งหลาย จะไปในที่ใดๆ ก็จะมีแต่ความสุขทุกแห่งหน

ข้อคิดประจำกัณท์มัทรี

1. ความเชื่อเรื่องเคราะห์กรรม คำโบราณกล่าวว่า คนเราเมื่อมีเคราะห์กรรมภูติผีก็พลอยซ้ำเติม พระนางมัทรีต้องใช้เวลาออกไปหาผลไม้มากกว่าทุกวัน เพราะต้นไม้ที่เคยมีผลก็ไม่มีผล พญาราชสีห์ (เทพบุตรแปลง) ออกมาขวางทางเดิน
2. ความรักของพ่อแม่ เป็นความรักที่บริสุทธิ์เหนือเหตุผลใด แม้แต่คำด้วสองกุมาร ก็กำหนดไว้ไม่ให้คนอื่นมาไกลไปได้ นอกจากพระเจ้ากรุงสุโขทัย
3. การวางตัวให้ยำเกรง โดยใช้ความนิง เพราะธรรมชาติของมนุษย์กลัวความนิงและความมืด พระเวสสันดรจึงใช้ความนิงกับพระนางมัทรี
4. การใช้อุทิศให้เกิดกุศล เป็นกลอุบายเบี่ยงเบนอารมณ์ความรู้สึกของพระนางมัทรีให้คลายโศก เรื่องสองกุมาร ดังนี้ พระเวสสันดรต่อว่าที่พระนางมัทรีไปยุ่งเกี่ยวกับพราณ ดาบส วิทยากรจนกลับมาเย็นค่ำ
5. การบำเพ็ญบารมีสูงสุด การให้บุตรและภรรยาเป็นทาน เป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยาก ที่มนุษย์ ปลูกข ซึ่งมีความเห็นแก่ตัวจะกระทำได้ แต่พระเวสสันดรทรงสละได้ เพื่อบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ จะช่วยให้คนจำนวนมากมายมหาศาลได้พ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้พระเวสสันดรทรง มั่นพระทัยว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แม้พบอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อ หรือแม้ว่าการกระทำของพระองค์จะไม่มีใครเห็น แต่ฟ้าดินเห็นและเมื่อทำถึงที่สุดแล้ว ทุกคนจะยอมรับได้

กัณฑ์ที่ ๑๐ สักกบรรพ พระเวสสันดรบริจาคพระนางมัทรี

ฝ่ายท้าวสักกะเทวราช (พระอินทร์) ทรงเล็งเห็นว่า พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารให้ชุกไปแล้ว ภายหลังหากมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรีพระองค์ก็จะประทานให้อีก พระเวสสันดรก็จะทรงลำบาก ไม่อาจบำเพ็ญเพียรได้เต็มความปรารถนา เพราะต้องทรงแสวงหาอาหารประทังชีวิต ท้าวสักกะจึงจำแลงพระองค์เป็นพราหมณ์มาทูลขอรับบริจาคพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็ทรงปิตินิตที่จะได้ประกอบการทานคือการบริจาคภรรยาเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น พระนางมัทรีก็ทรงเต็มพระทัยอนุโมทนาเพื่อทรงมีส่วนในการบำเพ็ญทานบารมีให้ได้สำเร็จพระสัมโพธิญาณตามที่พระเวสสันดรทรงตั้งพระทัยไว้ พระเวสสันดรจึงทรงอนุญาตและหลังน้ำเป็นสิทธิ์ขาดแก่พราหมณ์ ครั้นนั้นได้เกิดความมหัศจรรย์แผ่นดินไหวไปทั่ว พระเวสสันดรจึงได้ทรงประกอบบุตฺรทาทานอันยากที่ผู้ใดจะกระทำได้ สมดังที่ได้ตั้งพระทัยว่าจะบริจาคทรัพย์ของพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยปราศจากความห่วงหาเสียดาย

เมื่อได้รับบริจาคแล้วท้าวสักกะจึงตรัสสรรเสริญอนุโมทนาในกุศลแห่งทานบารมีของพระเวสสันดร อำนวยชัยแล้วฝากพระนางมัทรีไว้ยังไม่รับไป ให้อยู่ปรนนิบัติพระเวสสันดรสืบไป แล้วสำแดงตนให้ปรากฏว่าเป็นท้าวสักกรินทร์เหาะลอยอยู่กลางอากาศ ทั้งทรงอนุญาตให้พระเวสสันดรขอพรได้ ๘ ประการ ซึ่งพรที่พระเวสสันดรขอได้แก่ ขอให้พระเจ้ากรุงสญชัยพอพระทัยในความประพฤติกของพระองค์ ยินดี ยกโทษให้ และเชิญกลับพระนคร ขอให้มิไจกรณาผ่นผ่นผู้ที่ได้รับโทษประหารชีวิตให้รอดชีวิต ขอให้พระองค์เป็นที่พึ่งพำนักเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้ความผาสุกและเป็นที่ยรักใคร่กับชนทั่วหน้าทั้ง ๓ วย คือ ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย ขอให้มีความสันโดษเฉพาะภรรยาของตนไม่ยินดีด้วยภรรยาผู้อื่น ขอให้มิบุตรสืบราชอิสริยยศ

ตระกูลวงศ์มีอายุยืน มีอำนาจและอยู่ในธรรมปฏิบัติ เมื่อกลับเข้าพระนครรุ่งขึ้นเข้าให้มีภิกษาหารเกิดด้วย เทพฤทธิ์พอกแก่การบริจาคทาน เมื่อทำทานไปเท่าใดขออย่าให้พระราชทรัพย์ที่มีอยู่หมดไป ขอให้บริสุทธิ์ ทั้ง ๓ กาล คือ ก่อนแต่จะให้ กำลังให้ และให้แล้ว ไม่เดือดร้อน ในกาลใดกาลหนึ่ง และเมื่อสิ้นพระชนม์ แล้วขอให้ได้ไปบังเกิดยังโลกสวรรค์ชั้นดุสิตและให้ได้สถิตสูงขึ้นไปจนถึงชั้นยอด อย่าให้ตกต่ำเลย ถ้ากลับมา เกิดในมนุษย์โลกอีกก็ขอให้สำเร็จพระสัมพันธคุณญาณในชาตินั้นแล้วไม่เกิดอีกต่อไป สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ทรงประสาธน์ให้แล้วเสด็จกลับไปยังทิพยวิมาน

คติความเชื่อในการบูชาภัณฑ์สักกบรรพ

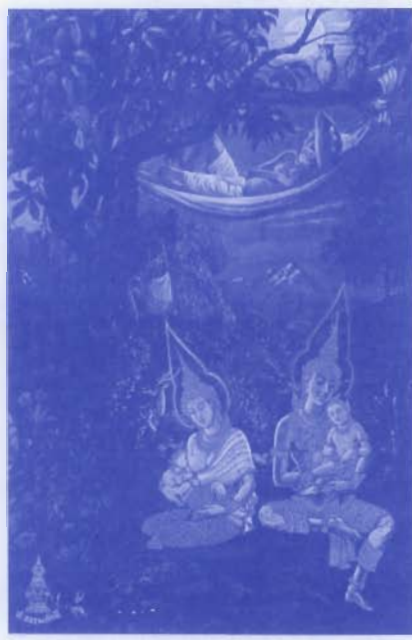
ผู้บูชาภัณฑ์สักกบรรพ จะได้เป็นผู้เจริญด้วยลาภ ยศ ตลอดจนจตุรพิธพรทั้ง ๔ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลฯ

ข้อคิดประจำภัณฑ์สักกบรรพ

๑. การทำงานหรือการทำอะไรๆ การทำงานได้สำเร็จ ผู้บริหารย่อมต้องมีผู้ช่วยที่รู้ใจเฉลียวฉลาด ที่จะช่วยหาทางออกได้อย่างดี ดังที่พระอินทร์ แปลงกายมาขอพระนางมัทรี และฝากพระองค์ไว้ เป็นอุบาย ที่แยบยลป้องกันมิให้คนอื่นมาขอ และยังทำให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีสมบูรณ์

๒. ผู้นำทางธรรมะ พระเวสสันดรทรงเป็นผู้นำทางธรรมะที่แท้จริง แม้การกระทำที่ทำให้ลูกและเมียเดือดร้อน แต่สุดท้ายย่อมเป็นผลดีในระยะยาว ทั้งต่อประชาชน สรรพสัตว์จำนวนมาก เป็นการบำเพ็ญ บารมีตั้งประเพณีแห่งพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ ที่เสียสละแม้วัยเยาว์ร่างกาย และชีวิตให้เป็นทาน เพื่อช่วยเหลือ บริวารมิให้ทุกข์ยากดังนั้นการบำเพ็ญบารมีทานสูงสุด ๑๐ ประการ จะทำให้บรรลुพระสัมพันธคุณญาณ และสั่งสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้

กัณฑ์ที่ ๑๑ มหาราช
 พระเจ้ากรุงสุโขทัยไล่สองกุมารและจะไปรับพระเวสสันดร

ฝ่ายชูชกพาสองพระกุมารชาลีกันหาออกเดินทางมาในป่าเป็นหนทาง ๖๐ โยชน์ระหกระเหินได้รับความลำบากเป็นอันมาก ในระหว่างทางเทพเจ้าได้คอยบำรุงมิให้เป็นอันตราย ครั้นเพลาค่ำชูชกก็ผูกพระพาหาสองพระกุมารไว้กับกอไม้แล้วตนเองปีนขึ้นไปนอนบนคาคบไม้ เหล่าเทพเทวดามีความสงสารจึงนิรมิตกายคล้ายพระเวสสันดรและพระนางมัทรีคอยดูแลรักษาปกป้องทำนุบำรุงขวัญพระกันหา พระชาลีตลอด ๑๕ ราตรีจนมาถึงทางสองแพร่งที่จะไปเมืองกลิงคราชภูร์ เทพเจ้าจึงตั้งใจให้หลงทางไปจนถึงนครสีพี พระเจ้ากรุงสีพีเกิดนิมิตฝันตามคำทำนายยังความปีติปราโมทย์

เช้าวันรุ่งขึ้นเมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยเสด็จออกหน้าพระลาน เทพเจ้าก็ตั้งใจให้ชูชกพาสองกุมารผ่านหน้าที่ประทับ โดยหม้ออำมาตย์ข้าราชการมิได้ทักท้วงห้ามปรามแต่ประการใด พระเจ้าสุโขทัยทอดพระเนตรเห็นชูชกพา कुमारน้อยพระนัดดาทั้งสององค์มาก็ทรงจำได้ จึงให้เสนาไปนำชูชกและสองพระกุมารมาเฝ้าถามถึงเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับการนำสองพระกุมารมา ชูชกก็ทูลความจริงว่าพระเวสสันดร ทรงบริจาค พระชาลีกันหาให้เป็นข้าทาสของตนแล้ว บรรดาเสนาอำมาตย์และประชาชนทั้งหลาย ต่างก็พากันสงสารพระกุมารทั้งสองและตำหนิพระเวสสันดรที่มีได้ทรงหวังโยพระโอรสธิดา พระชาลีเห็นผู้อื่นพากันตำหนิ ดิเสียนพระบิดาจึงทรงกล่าว “เมื่อพระบิดาเสด็จไปผนวชอยู่ในป่ามิได้ทรงมีสมบัติใดติดพระองค์ไป แต่ทรงมีพระทัยแน่วแน่ที่จะสละกิเลส ไม่หลงไหลหลงเหวนในสมบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใด แม้บุคคลอื่นเป็นที่รักก็ยอมสละได้เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เพราะทรงมีพระทัยมั่นในพระโพธิญาณในกายหน้า ความรักความหลง ความโลภ ความโกรธเป็น

กิเลสที่ขวางกั้นหนทางไปสู่พระโพธิญาณ พระบิดาของหม่อมฉันสละกิเลสได้ ดั่งนี้จะมาตำหนิติเตียนพระองค์
 หากครั้นไม่” พระเจ้าสฤษฎชัยได้ทรงฟังดังนั้นก็ยินดี จึงตรัสเรียกพระชาลีให้เข้าไปหา แต่พระชาลียังคงประทับ
 อยู่กับชูชก และทูลว่าพระองค์ยังเป็นทาสของชูชกอยู่ดังนี้ “ซึ่งทรงพระกรุณานับเนื่องในพระประยูรวงศ์
 พระคุณของพระองค์ก็เป็นล้นเกล้า แต่ตัวข้าพเจ้าสิเป็นทาสตั้งฤจะเอื้อมอาจขึ้นไปนั่งร่วมบัลลังก์รัตนราชาภิรมย์
 อันประเสริฐสูงไม่สมพิสัยศักดิ์ เหตุฉะนั้นพระหลานรักจึงเจียมตัวด้วยกลัวอายุขยาฝ่าพระบาทจึงเฝ้าอยู่ห่างๆ
 อย่างทำนองทาสแต่เพียงนี้...” พระเจ้าสฤษฎชัยจึงตรัสถามค่าไถ่ของสองพระกุมาร เพื่อขอไถ่สองกุมารจาก
 ชูชกพระชาลีทูลว่าพระบิดาค่าพระองค์ไว้หนึ่งพันตำลึงทอง ส่วนพระกัณหานั้นเป็นหญิงพระบิดาค่าตัว
 ไว้สูงเพื่อมิให้ผู้ใดมาไถ่ตัวหรือซื้อขายไปได้ง่ายๆ พระกัณหานั้นมีค่าตัวเท่ากับทรัพย์เจ็ดชีวิตเจ็ดสิ่ง เช่น
 ข้าทาสหญิงชาย เป็นต้น สิ่งละเจ็ดร้อยกับทองคำอีกหนึ่งร้อยตำลึง พระเจ้าสฤษฎชัยก็โปรดให้เบิกพระราชทรัพย์
 และสวัญญาณกทรัพย์มาพระราชทานแก่พราหมณ์ชูชก ไถ่ตัวพระนัดดาจากชูชก และสมโภชรับขวัญ
 พระราชนัดดาทั้งสอง โปรดให้จัดข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงชูชกเพื่อตอบแทนที่พาพระนัดดากลับมาถึงเมือง
 ชูชกพราหมณ์เฝ้าขอร้องไม่เคยได้บริโภคอาหารใดๆ ไม่รู้จักยับยั้งบริโภคอาหารเกินขนาด จนต้องแตกตาย
 เพราะเดโชธาตุไม่ย่อย พระเจ้าสฤษฎชัยโปรดให้จัดการศพแล้วปาวรื้อหาญาติมารับเงินของพราหมณ์ไปก็หา
 มีผู้ใดมาขอรับไม่ จึงรับสั่งให้บริวารเหล่านั้นเข้าพระคลังหลวง

จากนั้นพระเจ้าสฤษฎชัยก็ขอให้พระชาลีไปทูลเชิญพระเวสสันดรกลับ เพราะบรรดาประชาชนก็พากัน
 ได้คิดว่าพระเวสสันดรได้ทรงประกอบทานบารมีอันยิ่งใหญ่กว่าทั้งหลายทั้งปวง ก็เพื่อประโยชน์แห่งผู้คน
 ทั้งหลายหาใช่เพื่อพระองค์เองไม่ แต่พระชาลีทูลว่าเกรงพระบิดาจะไม่ทรงเชื่อ ขอให้พระเจ้าสฤษฎชัยยกพล
 โยธาไปรับพระบิดาพระมารดานิวัตพระนครเอง พระชาลีได้ทูลพระเจ้าสฤษฎชัยด้วยคำอันไพเราะและนารัก
 เมื่อถูกเรียกให้เข้าไปใกล้ๆ และขอร้องให้ไปตามพระเวสสันดรว่า “ซึ่งจะโปรดให้หลานออกไปทูลเชิญเสด็จ
 เกลือกพระบิดาจะระแวงว่าเป็นเท็จไม่เชื่อฟังอันคำเด็กนี้หรือใครจะหวังเอาเป็นจริง เห็นพระทัยท้าวเธอ
 จะเกรงกริ่งไม่คืนเมือง ขอเชิญเสด็จพระองค์ออกไปลอบเปลื้องดวงกมลทเวชแห่งพระเจ้าพ่อผู้เป็นหน่อ
 นเรศร์ราชอุทร...” พระเจ้ากรุงสฤษฎชัยจึงตรัสสั่งให้เตรียมกองทัพนำกระบวณเสด็จ เพื่อไปรับพระเวสสันดรและ
 พระนางมัทรีกลับคืนสู่เมืองสีพี หลังจากนั้น ๗ วัน ขณะที่เสด็จออกยังเกยเพื่อจะยกพลโยธาไปรับพระเวสสันดร
 เจ้านครกาลิงคะได้ให้พราหมณ์ชาวกลิงคราชภูร์ ๘ คน ได้นำช้างปัจจัยนาเคนทร์มาถวายคืนแก่นครสีพี
 พระองค์จึงรับสั่งให้พระชาลีทรงช้างนั้นเป็นทัพหน้ายกพลออกจากกรุง ประทับแรมอยู่หลายราตรีจึงลุถึง
 พระสระมธุลินทร์ พระชาลีจึงสั่งให้สร้างพลับพลารับเสด็จสมเด็จพระอัยกา

พระเวสสันดรเมื่อได้ยินเสียงกองทัพก็ก้องก็ตกพระทัยสำคัญว่าข้าศึกคงจะตีพระนครสีพีแตก
 และปลงพระชนม์พระราชบิดาเสียแล้วจึงยกกองทัพมาเพื่อจะตามประหารพระองค์เสียด้วย จึงทรงพา
 พระนางมัทรีไปแอบซ่อนดูกองทัพ เมื่อพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นก็ทรงแนพระทัยว่าเป็นทัพพระเจ้า
 กรุงสฤษฎชัยยกมารับพระเวสสันดรสมดังพรที่ท้าวสักกรินทร์ประสาทให้ จึงทรงเตือนพระราชสามีให้ทรงได้มี
 พระสติและเสด็จกลับมายังพระอาศรมตามเดิม

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มหาธา

ผู้บูชากัณฑ์มหาธาจะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราชา เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปเสวยทิพย์สมบัติในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัติอันตัดเสียซึ่งชาติ ชรา พยาธิ มรณะพ้นจากโอชะ ทั้งสามมีการโมฆะ เป็นต้นฯ

ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาธา

๑. คนดียอมไม่ทุกข์ ในเนื้อเรื่องกวีแต่งให้เทพบุตรเทพธิดามาดูแลสองกุมารเป็นบุคลาธิษฐานให้ได้ข้อคิดเป็นรูปธรรมว่า คนดี แม้มีทุกข์ก็มีคนมาช่วยเหลือให้มีความสุขได้

๒. คนโลก ผู้มีความโลภเช่น ชูชก ย่อมไม่อ้อมในทรัพย์สมบัติจะละโมภบริโภคโดยไม่รู้จักประมาณดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาสมุทรไม่เต็มด้วยน้ำ ไฟไม่อ้อมด้วยเชื้อ คนโลกไม่อ้อมด้วยทรัพย์สมบัติ”

กัณฑ์ที่ ๑๒ ฉกษัตริย์

กษัตริย์ ๖ พระองค์พบกันดีใจและร้องไห้จนสลบ

พระอินทร์บันดาลฝนโบกขรพรรษให้ตก

พระเจ้ากรุงสุโขทัย เสด็จพระราชดำเนินพร้อมจตุรงค์เสนาเป็นขบวน จากกรุงเซตุดร ใช้เวลา ๑ เดือน กับ ๒๓ วัน จึงเดินทางถึงเขาวงกต เสียงโห่ร้องของทหารทั้ง ๔ เหล่า ทำให้ป่าใหญ่สนั่นครั่นครื้นทำให้พระเวสสันดรทรงคิดว่าเป็นข้าศึกมารบนครสีพี จึงชวนพระนางมัทรีขึ้นไปแอบดูที่ยอดเขา พระนางมัทรีทรงมองเห็นกองทัพพระราชบิดาจึงได้ตรัสทูลพระเวสสันดร

สมเด็จพระเจ้ากรุงสุโขทัยเสด็จไปถึงพระอารามและตรัสถามถึงทุกข์สุขแล้ว พระราชมารดา ก็เสด็จไปถึงสองกษัตริย์ก็ทรงทำปฏิสันถารด้วยดี แต่เมื่อสองพระกุมารเสด็จไปถึงพระอาราม พระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นก็ทรงแสงรำไห่สองพระกุมารก็ทรงวิ่งเข้าสวมกอดพระชนนีพิโรธำพันจนสลบลงไปด้วยกัน ทั้งสามพระองค์ เมื่อพระเวสสันดรและพระชนกชนนีเห็นเช่นนั้นก็ทรงกรรแสงสุดประมาณจนถึงวิสัญญีภาพล้มสลบไปด้วย เหล่าพระสนมและข้าราชการบริพารต่างก็สลบตามกันไปหมดสิ้น

ครั้นนั้นแผ่นดินไหวทั่วพื้นพิภพ สมเด็จพระอมรินทราบิราชทรงทราบเหตุอันเศร้าโศกของหกกษัตริย์ก็บันดาลฝนโบกขรพรรษให้ตกลงมาในที่ชุมนุมนั้น กษัตริย์ทั้งหกและเหล่าข้าราชการบริพารต่างฟื้นคืนสมปกติด้วยกัน หกกษัตริย์ก็ทรงได้พบกันด้วยความโสมนัสยินดี พระเจ้าสุโขทัยจึงตรัสบอกพระเวสสันดรว่าประชาชนชาวสีพีได้เห็นสิ่งที่ถูกที่ควรแล้วและพากันร่ำร้องได้ทูลเชิญเสด็จกลับเมืองสีพี หมู่อำมาตย์ต่างก็ชวนกันน้อมเกล้าฯ ขอพระราชทานอภัยโทษที่ได้มีมาแต่หนหลังและขออัญเชิญเสด็จคืนสู่พระนคร

พระเวสสันดรได้ฟังคำทูลเชิญเช่นนั้น ครั้นจะรับเชิญก็เกรงประชาราษฎร์จะหาว่าพระองค์พระทัยเบา จึงทูลถามพระราชบิดาว่า ครั้นก่อนพระองค์ได้ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยทศพิธราชธรรม ก็ยังถูกขับไล่นครเทศเสียดจากพระนคร พระเจ้ากรุงสญชัยก็ปลอมโยนขอโทษและอ้อนวอนถึง ๒ ครั้ง จึงทรงรับ รวมเวลาที่พระองค์บำเพ็ญพรตอยู่ ณ เขาวงกตนานถึง ๙ เดือน ๑๕ วัน พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระขालิกำแหง จึงได้ยินยอมเสด็จกลับเมือง

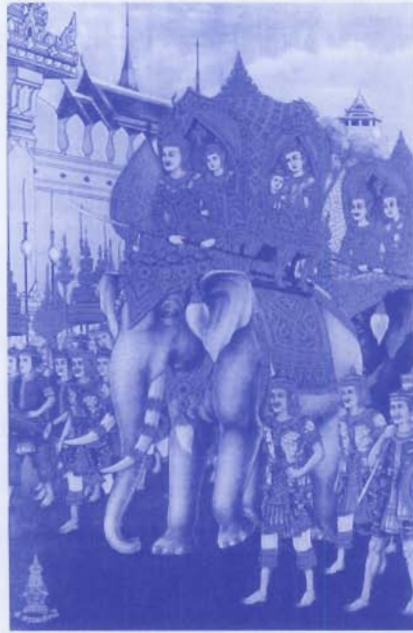
คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์ฉกษัตริย์

ผู้บูชากัณฑ์ฉกษัตริย์จะได้เป็นผู้เจริญด้วยพร ๔ ประการ คืออายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกๆชาติ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์

๑. ความรอบคอบ เมื่อถูกเนรเทศไปอยู่ป่า ชาวเมืองสีพีแตกความสามัคคีแบ่งเป็นสองฝ่าย เมื่อได้ยินเสียงกองทัพยกมา พระเวสสันดรยังทรงหวาดระแวงอยู่จึงชวนพระนางมัทรีไปซ่อนเร้นดูให้รอบคอบก่อน
๒. การข่มใจ เป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ที่ควรมี แม้ว่าพระเวสสันดรจะยินดีว่าพระราชบิดารับกลับพระนครแต่พระองค์ก็ข่มจิตใจให้สงบได้
๓. ความสุขในหมู่ญาติ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแก่พระเจ้าวิทูทกะว่า “ร่มเงาของญาติ เย็นกว่าร่มเงาไม้” เมื่อกษัตริย์ทั้งหลายได้พบกันจึงเป็นปิตุสขยั้งยวด โดยเฉพาะเมื่อมาเห็นว่าพระเวสสันดรมีความลำบาก พระบิดาพระมารดายิ่งเวทนาสงสารยิ่งขึ้น

กัณฑ์ที่ ๑๓ นครกัณฑ์ พระเวสสันดรเสด็จนิวัติพระนคร

พระเจ้ากรุงสอยชัยตรัสสารภาพรับผิดว่าเป็นด้วยพ่อเขลาหลงเชื่อคนยุยงลงโทษลูกซึ่งหาความผิดมิได้ ขอให้พระราชโอรสผนวชกลับไปครองราชย์สมบัติพระเวสสันดรจึงสั่งลาพระอาศรม ทรงลาผนวชพร้อมทั้ง พระนางมัทรี สรงสนานรับพระราชทานเครื่องทรง แล้วเสด็จกลับสู่เมืองสีพี

ครั้งนั้น ผุ่งสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเขตเขาวงกต ต่างก็มีความเศร้าโศกมากที่พระเวสสันดรจะจากไปเสียด้วยพระองค์เคยแผ่พรหมวิหารไปทั่วถึง สัตว์เหล่านี้ได้อาศัยพระบารมีคุ้มครองอุปถัมภ์วันตราย ตลอดเวลาพระเจ้ากรุงสอยชัยทรงให้ปราบหนทางที่พระเวสสันดรจะเสด็จกลับให้ดังงามประดับราชวัติ ฉัตรธงตั้งแต่เขาวงกตจนถึงพระนครสีพี พระเวสสันดรทรงช้างปัจจัยนาเคนทร์ นำขบวนแวดล้อมไปด้วย หมู่สหชาติโยธยาและพระประยูรญาติเสด็จอรนแรมไปเป็นระยะทาง ๖๐ โยชน์จึงถึงนครสีพี รวมเวลาที่ พระเวสสันดรจากพระนครไป ๑ ปี ๑๕ วัน เมื่อเสด็จกลับถึงเมือง จึงรับสั่งให้ชาวเมืองปล่อยสัตว์ที่กักขัง ครั้นยามราตรีพระเวสสันดรทรงปริวิตกว่า รุ่งเช้าประชาชนจะแตกตื่นมารับบริจาคทานพระองค์จะประทาน สิ่งใดแก่ประชาชนท้าวโกสีที่ได้ทราบจึงบันดาลให้มีฝนสัตว์ตน (ฝนแก้ว ๗ ประการ) คือ สุวรรณ หิรัญ มุกดา มณี ประพาฬ ไพฑูรย์ วิเชียร ตกลงมาสูงถึงหน้าเข่งท้าวนครสีพีเป็นที่มหัศจรรย์ พระเวสสันดรจึง ทรงประกาศให้ประชาชนขนเอาไป ตามปรารถนาที่เหลือให้ขนเข้าพระคลังหลวงแล้วพระเจ้ากรุงสอยชัย จึงทำพิธีราชาภิเษกพระเวสสันดรที่ทรงลาผนวชแล้วขึ้นครองราชย์สมบัติดั้งเดิม

ในกาลต่อมาพระเวสสันดรเสด็จพระราชสมบัติปกครองนครสีพีโดยทศพิธราชธรรม ทรงยึดมั่นใน การประกอบทานบารมีทรงตั้งโรงงานบริจาคเป็นประจำทุกวันชาวเมืองสีพีตลอดจนบ้านเมืองใกล้เคียง ก็ได้รับพระเมตตากรุณามีความร่มเย็นเป็นสุขชาวเมืองต่างก็เอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันมิได้โลกภะหายใน ทรัพย์สมบัติต่างก็มีจิตใจผ่องใสเป็นสุข เหมือนดังที่พระเวสสันดรทรงตั้งพระปณิธานว่า พระองค์จะทรง

บริจาคทรัพย์สมบัติทั้งปวงเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ด้วยทรัพย์ทั้งหลายทำให้เกิดกิเลส คือความโลภ ความหลง หวงแหน เมื่อบริจาคทรัพย์แล้วผู้รับก็จะได้ประโยชน์จากสิ่งนั้นและมีความชื่นชมยินดี ผู้ให้ก็จะอิ่มเอมใจว่าได้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่นเกิดความปิติยินดีเช่นกัน ทั้งผู้ให้และผู้รับย่อมได้รับความสุขความพึงพอใจ ดังนี้ พระเวสสันดรครองราชย์สมบัติและตั้งตนอยู่ในทศพิธราชธรรม บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ตลอดพระชนมายุ ๑๒๐ พรรษา

เทศน์มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ที่กล่าวมาโดยสรุปนี้ ทำให้เราได้เห็นน้ำใจอันเด็ดเดี่ยวของพระเวสสันดร ที่มุ่งบำเพ็ญทานบารมีโดยไม่ยอมย่อท้อต่อความทุกข์ความลำบากใดๆ ทั้งสิ้น สละได้แม้กระทั่งลูกและเมียในที่สุดแม้ชีวิตก็ยอมอุทิศให้ได้หวังอย่างเดียวคือ ความสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมโพธิญาณ

คติความเชื่อในการบูชากัณฑ์นครกัณฑ์

ผู้บูชากัณฑ์นครกัณฑ์จะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศ์ญาติ ข้าทาสชายหญิง ภรรยาสามีหรือบิดามารดา จะอยู่พร้อมหน้ากันโดยความผาสุกปราศจากโรคภัยทั้งปวงจะทำการใดๆ ก็พร้อมเพรียงกัน ยังการงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ข้อคิดประจำกัณฑ์นครกัณฑ์

การร้องร่ำแต่พองาม ไม่ให้คนอื่นมางอนง้อจนเกินงาม และไม่ผลีผลาม ใจร้อนชนจนน่ารังเกียจ พระเวสสันดรทรงประวิงเวลาจนกระทั่งพระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงยอมรับผิดว่าหลงเชื่อ คนยุยง พระเวสสันดร จึงทรงลาผนวชและครองราชสมบัติ

สรุปได้ว่า มหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติเป็นพระพุทธรูปประจำพระองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรัสประทานแก่พระภิกษุสงฆ์และพระพุทธรูปที่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นการแสดงความจริงบนโลกมนุษย์ ไม่ว่าผู้ใดก็ตามมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังความจริงที่ว่า “กรรมคือการกระทำอย่างไรย่อมได้อย่างนั้น” ในการเทศน์มหาชาติองค์พระผู้แสดงธรรมจะใช้กระแสเสียงที่เป็นทำนองต่างๆ อันไพเราะมาแสดงธรรม เพื่อให้ผู้สดับรู้สึกศรัทธา เกิดความปิติยินดี นำเข้าสู่ความสงบ ผู้สดับย่อมได้รับทั้งความรู้ ความรื่นรมย์ และเกิดสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลเป็นกุศลบุญราศีสืบไป

นอกจากนี้ มหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติยังเป็นสื่อการเรียนรู้ที่เปี่ยมไปด้วยภูมิความรู้ ภูมิปัญญา ภูมิธรรม ตลอดจนเกิดศิลปวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาก่อให้เกิดความศรัทธาเชื่อมั่นในการทำมาดี ประพฤติ แต่สิ่งที่ดีงาม ให้ความเคารพซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการสอดแทรกการสอนคติธรรมที่เป็นกระบวนการซึมซับต่อเนื่องอีกทั้งยังเป็นวรรณกรรมต้นแบบที่ให้คุณค่าในการเรียนรู้เกี่ยวกับภาษาศาสตร์ ในฐานะวรรณกรรมชั้นสูง สอนให้รู้จักการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สอนให้รู้จักวิธีการแก้ปัญหา รู้จักการผ่อนหนักให้เป็นเบาทั้งยังสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ธรรมชาติ วิถีชีวิตของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยเมตตริจิตมิตรภาพ รู้จักการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคีมีน้ำใจเสียสละ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากผู้ที่ได้ศึกษาแลทำความเข้าใจแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติได้ในการดำเนินชีวิต เชื่อว่าจะช่วยให้สังคมเกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุขมากยิ่งขึ้น

อริยสัจ ๔ *

อริยสัจ แปลตามตัวอักษรว่าความจริงอันประเสริฐทั้งความจริงของท่านผู้ประเสริฐ (อริยะ) บ้าง ความจริงอันทำให้บุคคลเป็นผู้ประเสริฐบ้าง

ความจริงอันประเสริฐ หมายถึง ความเป็นจริงที่เป็นจริงอยู่เสมอ ไม่เปลี่ยนแปลงแปรผันอย่างอื่น หรือกับตรงกันข้าม

ความจริงของท่านผู้ประเสริฐ (อริยะ) หมายถึง พระอริยเจ้ามีความเห็นเช่นนี้มีความเข้าใจในเรื่องชีวิตอย่างนี้ ตรงกันไม่ขัดแย้งกัน

ส่วนความจริงอันทำให้บุคคลเป็นผู้ประเสริฐ หมายความว่า แม้เดิมที่เดียวเป็นปุถุชน แต่เมื่อมารู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ครบถ้วนบริบูรณ์ทุกประการแล้ว ย่อมแปรสภาพจากปุถุชนเป็นอริยชนไปทันทีเหมือนคนจนเมื่อมีทรัพย์ขึ้นก็กลายเป็นเศรษฐีไป

อริยสัจ ๔ มีความสำคัญมาก จะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงใช้เทศนาเสมอๆ คือหลังจากฟอกจิตของสาวกหรือผู้ฟังให้สะอาดพอสมควรแล้ว ก็ทรงใช้อริยสัจเป็นน้ำสุดท้าย ปรากฏว่าได้ผลทุกครั้งไป

อริยสัจ มี ๔ หัวข้อได้แก่

๑. ทุกข์ สภาวะที่ทนได้ยาก

๒. สมุทัย เหตุเกิดทุกข์

๓. นิโรธ ความดับทุกข์

๔. มรรค ทางที่จะดำเนินไปสู่ความดับทุกข์

ทุกข์อริยสัจ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องทุกข์ก่อนก็เพราะความทุกข์เป็นสิ่งปรากฏในชีวิตมนุษย์ทุกคนเห็นอยู่ประสบอยู่ทุกวัน และเป็นปัญหาอันยิ่งใหญ่ของสัตว์ทุกชนิด

ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงความทุกข์ๆ ได้ ๑๑ หัวข้อด้วยกัน คือ ๑. ความเกิด ๒. ความแก่ ๓. ความตาย ๔. ความโศก ๕. ความคร่ำครวญรำพัน ๖. ความทุกข์กาย ๗. ความทุกข์ใจ ๘. ความคับแค้นใจ ๙. ความต้องประสพกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ๑๐. ความต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ๑๑. ความปรารถนาสิ่งใดแล้ว ไม่ได้สิ่งนั้นตามปรารถนา (๑-๓ เป็นสภาวะทุกข์ คือสภาพธรรมดาของสัตว์ทั้งปวง ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องมีทุกข์ เพราะความคิด แก่ และความความตายเป็นเหตุ ๔-๑๑ เป็นปภินณกทุกข์ คือทุกข์เบ็ดเตล็ดหรือทุกข์จร แต่ก็มีอยู่จริงและเสมอๆ ในชีวิตประจำวันของแต่ละคน ทั้งหมดสรุปเป็น ๒ คือทุกข์ทางกาย ๑ และทุกข์ทางใจ ๑)

* จากหนังสือชุดหลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ เล่ม ๑๙/๖๐ เรื่องแก่นพุทธศาสตร์ ของนายวิน อินทสระ

ความทุกข์เหล่านี้ มีขึ้นได้เพราะมีขั้น ๕ และมนุษย์เรายังยึดมั่นในขั้น ๕ นั้นว่าเป็นของเราอยู่
ได้แก่

๑. รูป คือสสารและพลังทั้งหมด
๒. เวทนาความรู้สึกทุกข์ หรือเฉยๆ ไม่สุขไม่ทุกข์
๓. สัญญา ความจำได้หมายรู้ เช่น จำรูป เสียง กลิ่น รสสัมผัส
๔. สังขารความคิดปรุงแต่ง คุณธรรมปรุงแต่งจิตให้ดี เป็นกุศลสังขาร กิเลสปรุงแต่งจิตให้ชั่ว เป็นอกุศลสังขาร
๕. วิญญาณ รับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และสะสมความดีชั่ว

สมุทัยอริยสัจ เหตุเกิดทุกข์ คือตัณหา ๓ ประการ ได้แก่

๑. กามตัณหา ความดิ้นรนกระหายในกาม ความใคร่ ทั้งสิ่งยั่วชวน ภายนอกและกิเลสประเภทความใคร่แอบแฝงอยู่ในใจ
๒. ภวตัณหา ความอยากเป็นนั่น อยากเป็นนี่ ไม่รู้จักพอในสิ่งที่ตัวเป็นแล้วทะยานอยากไปเรื่อยๆ
๓. วิภวตัณหา ความอยากไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ ความอยากในทางผลึกในทางลบมีลักษณะอึดอัด ระอิระอาเจือด้วยโทสะ

นิโรธอริยสัจ ความดับทุกข์

๑. ตทังคนิโรธ ดับกิเลสด้วยองค์ธรรมที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว
๒. วิกขัมภนิโรธ ดับกิเลสหรือข่มกิเลสไว้ได้ด้วยกำลังฌาน เหมือนโรคบางอย่างที่ถูกคุมไว้ด้วยยาตลอดเวลาที่ยามีฤทธิ์อยู่ โรคย่อมสงบระงับไป
๓. สมุจเฉทนิโรธ ดับกิเลสอย่างเด็ดขาดเป็นความหลุดพ้นของท่านผู้ละกิเลสได้แล้ว ชนิดถอนรากถอนโคน เช่น พระอริยบุคคล มีโสดาบัน เป็นต้น
๔. ปฏิปัสสัทธินิโรธ ดับกิเลสอย่างสงบระงับไปในขณะแห่งอริยผลนั่นเอง ไม่ต้องขวนขวายเพื่อการดับอีก
๕. นิสสรณนิโรธดับกิเลสด้วยการสลัดออกไป หมายถึง ภาวะแห่งการดับกิเลสที่ยั่งยืนตลอดไป

ได้แก่ พระนิพพาน

(ข้อที่ ๑ เป็นของปุถุชนทั่วไป ข้อที่ ๒ เป็นของท่านผู้ได้ฌาน ข้อ ๓-๕ เป็นของพระอริยบุคคล)

อริยมรรค ทางปฏิบัติได้ถึงความทุกข์ ประกอบด้วย องค์ ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) เช่น บุคคลทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่ว ย่อมได้รับผลชั่วบาปบุญมีจริง นรกสวรรค์ในโลกอื่นมีจริง มารดาบิดา ครู อาจารย์เป็นผู้มีพระคุณจริง เป็นต้น

๒. สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ)

โดยทั่วไป คิดในทางมีคุณมีประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่นแยกเป็นความตั้งใจในทางที่ดี และความคิดในการต่อสู้อุปสรรค

โดยเบื้องสูงแยกเป็นความดำริในการออกจากกาม ในการไม่พยายาบทและในการไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา (การพูดชอบ) ประกอบด้วยคุณลักษณะ ดังนี้ เว้นจากการพูดคำเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ (ด่า ประชด กระทบแตกตั้น กระทบ) เพื่อเจ้าไร้สาระ ให้พูดแต่คำจริงประสานสามัคคี อ่อนหวาน คำมีประโยชน์

๔. สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) มีองค์ประกอบ ดังนี้ เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น ทรัพย์สินของผู้อื่น และไม่ประพฤตินิดในกามประเวณี

๕. สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีวิตชอบ) คือ เว้นจากมิฉฉอาชีพ ประกอบแต่อาชีพสุจริต

๖. สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) ได้แก่ เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้กุศลที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น และเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้มั่นคง

๗. สัมมาสติ (การระลึกชอบ) ระลึกในสติปฏฐาน ๔ คือระลึกในกาย เวทนา จิตและธรรมให้รู้ตามเป็นจริง เพื่อไม่ให้หลงในสิ่งนั้น เพื่อเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องของกาย ความรู้สึก จิต และเรื่องของธรรมที่เกี่ยวกับจิตกล่าวคือปรากฏการณ์อันเกิดขึ้นกับจิตให้รู้ว่า อย่างไรโน่นทำให้จิตเสื่อม อย่างไรโน่นทำให้จิตเจริญ เช่น นิเวศน์ ๕ ทำให้จิตเสื่อม โทษณงค์ ๗ ทำให้จิตเจริญ เป็นต้น

๘. สัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ) สมาธิมีความสำคัญต่อการทำงานทุกชนิด และเป็นอยู่อันสงบสุขของใจ ไม่มีที่ใดจะให้ความสงบสุขแก่ดวงจิตอันไม่มีโทษเท่ากับสมาธิสมาธิเป็นพื้นฐานแห่งความสำเร็จทุกอย่าง อารมณ์ของสมาธิมี ๔๐ คือ

๑. กสิณ ๑๐ เพ่งวัตถุผูกจิตไว้

๒. อสุภะ ๑๐ พิจารณาซากศพต่างๆ

๓. อนุสสติ ๑๐ ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๔. พรหมวิหาร ๔ มีการเจริญเมตตา เป็นต้น

๕. อรูปสมาบัติ ๔ ได้แก่ อรูปฌาน ๔

๖. สัจญา ๑ ได้แก่ การเล็งเห็นความเป็นปฏิกุลในอาหาร

๗. ววัฏฐาน ๑ ได้แก่ การกำหนดรู้ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ

สำหรับสมาธิอันเป็นฝ่ายวิปัสสนานั้น ท่านสอนให้กำหนดรูปนามในปัจจุบัน คือ ใช้สติอยู่ทุกอิริยาบถ

มรรคมีองค์ ๘ ท่านย่อลงในไตรสิกขา ดังนี้

- ๑. การพูดชอบ การทำชอบ และการเลี้ยงชีพชอบ รวมลงในศีลสิกขา
- ๒. ความเพียรชอบ สติชอบและสมาธิชอบ รวมลงในจิตสิกขา
- ๓. ความเห็นชอบ ความดำริชอบรวมลงในปัญญาสิกขา

อริยสัจ ๔ ย่อลงเป็น ๒ ส่วนคือ

อริยสัจส่วนเหตุ ได้แก่ สมุทัยและมรรค

อริยสัจส่วนผล ได้แก่ ทุกข์และนิโรธ

ดังอุปมานี้

- ทุกข์ เหมือนโรค
- สมุทัย เหมือนเหตุแห่งโรค
- นิโรธ เหมือนความหายโรค
- มรรค เหมือนยาหรือทางปฏิบัติ เพื่อความหายโรค

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ. (๒๕๓๓). *คู่มือหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย หลักสูตร พ.ศ.๒๕๒๔* (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- เทศน์มหาชาติ. (๒๕๕๔). วันที่ค้นข้อมูล ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ เข้าถึงได้จาก <http://www.mahachat.com>
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๒). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
- พระครูวินัยธร มาณพ กนต์สีโล. (๒๕๔๘). *เล่าความตามแหล่ง ในมหาเวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินตติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- มนตรีตราโมท. (๒๕๙๕). การบรรเลงปีพาทย์ในงานเทศน์มหาชาติ. *วารสารศิลปากร*, ๖(๑๐), ๓๕-๓๗.
- วศิน อินทสระ. (๒๕๓๐). *แก่นพุทธศาสตร์ (อริยสัจ ๔): ชุดหลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ เล่ม ๑๙*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

.....

เทมิมขาดก

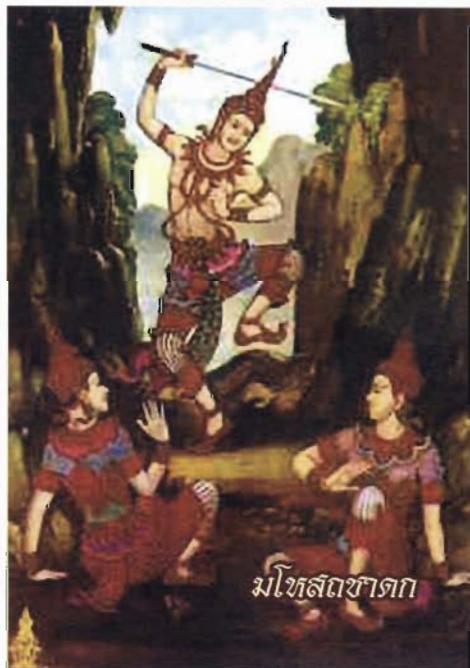
มหาขนกขาดก

สุวรรณสามขาดก

เนมิราชขาดก

มิโหลตขาดก

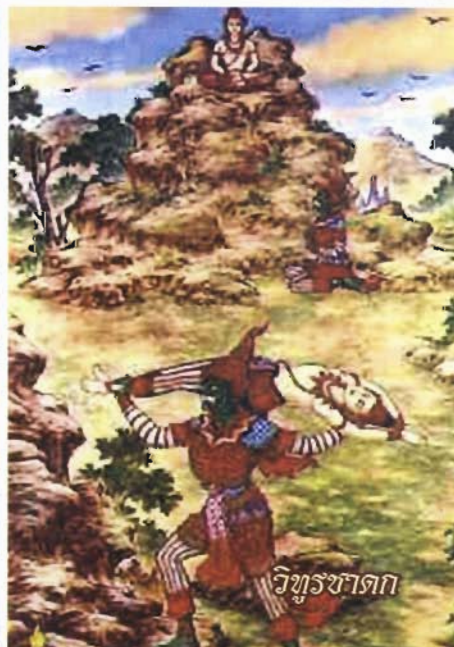
ภูริขัตขาดก

ขันทกมารขาดก

นารทขาดก

วิฑูรขาดก

